

**T.C.
ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE VE CEZAYİR MİLLİ MÜCADELELERİNİN
DERS KİTAPLARINA YANSIMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Şehmus UZUNER

**Danışman
Doç. Dr. Mehmet YILDIZ**

ADYAMAN-2019

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Mehmet YILDIZ danışmanlığında, Şehmus UZUNER tarafından hazırlanan “Türkiye ve Cezayir Milli Mücadelelerinin Ders Kitaplarına Yansımalarının Karşılaştırılması” başlıklı çalışma 27/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Eyüp İZCI

Danışman : Doç. Dr. Mehmet YILDIZ

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ali ÜNİŞEN

İmza:
İmza:
İmza:

Doç. Dr. Murat Gökhan DBLTKW
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye ve Cezayir Milli Mücadelelerinin Ders Kitaplarına Yansımalarının Karşılaştırılması” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

S. Uzun,
27/05/2019

Şehmus UZUNER

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Türkiye ve Cezayir Milli Mücadelelerinin
Ders Kitaplarına Yansımalarının Karşılaştırılması

Şehmus UZUNER

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İlköğretim Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Mayıs, 2019

Milletlerin tarihinde yer alan en önemli olaylardan biri de bağımsızlık mücadeledir. Bu mücadelelerin kazanılması kadar, gelecek kuşaklara aktarılması da önem taşımaktadır. Okullar bu aktarımı gerçekleştiren en önemli kurumlardır. Devletler, okullar aracılığıyla resmi ideolojilerini gelecek kuşaklara aktararak, ortak bir milli kültür ve toplumsal düzen oluşturmaya çalışırlar.

Devletlerin gözetim ve denetiminde hazırlanan ve incelendikten sonra okullarda okutulan ders kitapları da bu amaca hizmet eden en önemli araçlardan biridir. Zira bu kitaplar, toplumun ihtiyaçlarını temel alan öğretim programlarına göre hazırlanmakta ve ülke genelindeki okulların tamamında okutulduğu için devletlerin toplumsal düzen oluşturma hedefine ulaşmada önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti ile Cezayir Cumhuriyeti'ndeki ilgili okullarda okutulan ders kitaplarında, adı geçen ülkelerin verdikleri bağımsızlık mücadelelerinin ne şekilde işlendikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Çalışmada veri kaynağı olarak kullanılan, Türkiye Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarındaki Türk milli mücadelesinin işlenişi ile Cezayir Cumhuriyeti ilkök ve ortaokullarında okutulan Tarih ders kitaplarındaki Cezayir milli mücadelesinin işlenişi karşılaştırılmıştır. İncelemenin daha eksiksiz olmasını sağlamak için, Cezayir ders kitapları Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Çalışma, özelliği dolayısıyla araştırılması hedeflenen olay veya olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesine ve analiz edilmesine elverişli olan, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüştür.

Sonuç olarak Türk milli mücadelesi ile Cezayir milli mücadelesi arasında farklılıklarla birlikte benzerliklerin de olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Türk milli mücadelesi ve Mustafa Kemal'in, Cezayirli milli mücadeleciler tarafından hayranlıkla takip edildiği ve örnek alındığı, ancak bu durumun Cezayir ders kitaplarına yansımadağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cezayir, Ders Kitapları, Mazlum Milletler, Türk Milli Mücadelesi

ABSTRACT

Master's Thesis

**A Comparison Of Textbooks Reflected
In The National Struggle Of Turkey and Algeria**

Şehmus UZUNER

Adıyaman University

Institute of Social Sciences

Department of Primary Education

Social Studies Education

May, 2019

One of the most important events in the history of nations is the struggle for independence. Passing the struggles on to future generations is as important as winning them. Schools are the most important institutions that perform this transfer. States, through the schools, try to create a common national culture and social order by transferring their official ideologies to future generations.

The textbooks that are taught in schools after being prepared under the observation and supervision of states are among the most important tools that serve this purpose, because these books are prepared according to the curricula based on the needs of the society and make significant contributions to states for reaching their target, which is to create social order, as they are taught in all the schools throughout the country.

In this research, it was investigated comparatively how the struggles of the Republic of Turkey and the Republic of Algeria for independence are taught in the textbooks used in the related schools of the aforementioned countries.

Used as the data source in the study, the way the Turkish national struggle was taught in the textbooks of Social Studies and TR Revolution History and Kemalism lessons given in the secondary schools of the Republic of Turkey was compared to the way the Algerian national struggle was taught in the textbooks of History lesson given in the primary and secondary schools of the Republic of Algeria. To provide a complete examination, the Algerian textbooks were translated into Turkish from Arabic.

The study was carried out through the document analysis from the qualitative research methods, which are suitable for reviewing and analyzing written materials containing information about the events or phenomena that are aimed to be investigated due to their characteristic.

As a result, it has been revealed that there are also similarities in addition to differences between the Turkish national struggle and the Algerian national struggle. In this context, it was determined that the Turkish national struggle and Mustafa Kemal were admirably followed and taken as an example by the Algerian national fighters, however, this was not reflected in the Algerian textbooks.

Keywords: Algeria, Textbooks, Oppressed Nations, Turkish National Struggle

ÖNSÖZ

Türkiye ve Cezayir Milli Mücadelelerinin Ders Kitaplarına Yansımalarının Karşılaştırılması adlı bu çalışmada, Cezayir örneğinden hareketle Türk milli mücadelesinin mazlum milletlere örnek olup olmadığı ortaya konulmuştur. Bu çalışmada Cezayir ders kitaplarına ulaşma ve kitapların tercüme edilmesi konusunda zorluklar yaşanmıştır.

Çalışmamda fikirleri ve yönlendirmeleriyle bana yol gösteren tez danışmanım sayın Doç. Dr. Mehmet YILDIZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın konusunu belirlemede, değerli görüş ve önerileriyle bana yardımcı olan Prof. Dr. Hacı DURAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın her aşamasında değerli görüşlerini esirgemeyen, kaynak dokümanların temininde her türlü desteği sunan Doç. Dr. Yasin DOĞAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Cezayir Tarih ders kitaplarının Türkçeye tercüme edilmesi konusunda yardımlarını esirgemeyen Yazan KILARJI'ye teşekkürlerimi sunarım.

İyi bir çalışmanın ortaya çıkması için bana her türlü katkıyı sunan Doç. Dr. Ali ÜNİŞEN'e, Doç. Dr. Eyüp İZCİ'ye, Dr. Yakup SUBAŞI'ya, Çağrı DEMİRTAŞ'a, Osman TUĞ'a ve Selami GÜMÜŞTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Nurettin KARAOĞLAN'a ve İsmail TANRIVERDİ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın her aşamasında beni destekleyen değerli aileme teşekkürlerimi sunarım.

Adıyaman, Mayıs, 2019

Şehmus UZUNER

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Milletlerin tarihinde yer alan en önemli olaylardan biri de bağımsızlık mücadeleleridir. Bu mücadelelerin kazanılması kadar, gelecek kuşaklara aktarılması da önem taşımaktadır. Okullar, bu mücadelelerin gelecek kuşaklara aktarıldığı en önemli yerlerdir. Devletler, okullar aracılığıyla resmi ideolojilerini gelecek kuşaklara aktararak, ortak milli kültür ve toplumsal düzen oluşturmaya çalışırlar.

Devletlerin gözetim ve denetiminde hazırlanıp incelenerek okullarda okutulmasına karar verilen ders kitapları da bu amaca hizmet eden araçlardan biridir. Bunlar, toplumun ihtiyaçlarını temel alan öğretim programlarına göre hazırlanır. Ders kitapları, ülke genelindeki tüm okullarda okutulduğu için devletlerin toplumsal düzen oluşturma hedefine ulaşmada önemli katkılar sağlar.

Ders kitapları, içerdikleri bilgileri çeşitli yöntemlerle öğrencilere aktarmaktadır. Olayların ders kitaplarındaki anlatılma yöntemi, olayın bilinirliğini etkilemektedir.

Ders kitaplarının insan yetiştirmede çok boyutlu ve işlevsel öneme sahiptir. Devletlerin toplumsal düzen oluşturma ve milli menfaatleri doğrultusunda ülke vatandaşı yetiştirme konularında ders kitaplarına çok büyük sorumluluklar yüklenmektedir.

Bu araştırma ile bağımsızlık mücadelesi vermiş olan Türkiye Cumhuriyeti ve Cezayir Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadelelerinin ders kitaplarındaki işleniş şekilleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Mazlum milletlerden biri olan Cezayir, en uzun süre işgal altında kalan mazlum millettir. 1830'dan 1962'ye kadar Fransız işgali altında kalmıştır. Fransız işgaline karşı direnenler her türlü işkenceye ve soykırıma maruz bırakılmıştır. Cezayir, bağımsızlık mücadelesi veren mazlum milletler içinde en fazla kayba uğrayan ülke olarak da öne çıkmaktadır. Cezayir milli mücadelesinin, kamuoyunda diğer mazlum milletlere göre daha geniş yer tutmasının sebeplerinden biri de bu olmalıdır. Ayrıca Cezayir milli mücadelesine ülkemizin yaptığı yardımlarla ilgili bilgiler mevcuttur.

Yukarıda işaret edilen tarihi, dini, kültürel, siyasi vb. ortak paydaların yanı sıra Cezayir ders kitaplarına ulaşım imkânı da, Cezayir örneğinin tez konusu olarak incelenmesinde etkili olan unsurlar arasında yer almıştır.

Yine bu çalışma vesilesiyle Türk Milli Mücadele'sinin, mazlum milletlerden biri olan Cezayir'in milli mücadelesine etkisi, ders kitaplarına yansımalarıyla ortaya konulacaktır.

Bütün bu nitelikleriyle özgün bir mahiyet taşıyacağı umulan bu çalışmanın, alanındaki benzeri çalışmalara da önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ.....	viii
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. PROBLEM DURUMU.....	3
1.1.1. Problem Cümlesi.....	5
1.1.2. Alt Problemler.....	5
1.2. AMAÇ.....	6
1.3. SINIRLILIKLAR.....	6
1.4. TANIMLAR.....	7

İKİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. CEZAYİR GENEL TARİHİ.....	8
2.1.1. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Cezayir.....	8
2.1.2. Cezayir’de Osmanlı Hâkimiyeti.....	10
2.1.3. Fransa’nın Cezayir’i İşgali.....	12
2.1.4. Fransa Yönetiminde Cezayir.....	15
2.2. CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİ.....	17
2.2.1. Hazırlık Dönemi.....	17
2.2.2. Milli Mücadele Dönemi.....	21
2.3. TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ.....	25
2.3.1. Hazırlık Dönemi.....	25
2.3.2. Milli Mücadele Dönemi.....	31
2.4. OKULLARDA TARİH ÖĞRETİMİ.....	35
2.4.1. Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi.....	40
2.4.2. Türkiye’de Okullarda Milli Mücadele Sürecinin Öğretimi.....	41
2.4.3. Cezayir’de Okullarda Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları.....	44
2.5. YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	51
3.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	52
3.3. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ.....	55
3.3.1. Dokümanlara Ulaşma.....	55
3.3.2. Orijinalliğin Kontrol Edilmesi.....	56
3.3.3. Dokümanları Anlama.....	56
3.3.4. Verilerin Analizi	57
3.3.5. Verileri Kullanma.....	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE YORUM

4.1. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARINDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNİN HAZIRLIK DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR.....	58
4.1.1. Türkiye Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	58
4.1.2. Türkiye Ortaokul 8. TCİTA Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	59
4.2. CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİNİN HAZIRLIK DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR.....	62
4.2.1. Cezayir İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	63
4.2.2. Cezayir İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	63
4.2.3. Cezayir Ortaokul 1. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	67

4.2.4. Cezayir Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	69
4.3. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARI İLE CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA MİLLİ MÜCADELELERİNİN HAZIRLIK DÖNEMLERİNİN İŞLENİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	73
4.4. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARINDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNİN SİLAHLI MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR.....	77
4.4.1. Türkiye Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesinin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	78
4.4.2. Türkiye Ortaokul 8. Sınıf TCİTA Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesinin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	78
4.5. CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİNİN SİLAHLI MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR.....	83
4.5.1. Cezayir İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	83
4.5.2. Cezayir İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	84
4.5.3. Cezayir Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	87
4.6. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARI İLE CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA MİLLİ MÜCADELELERİNİN SİLAHLI MÜCADELE DÖNEMLERİNİN İŞLENİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	93

4.7. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARINDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNİN SİYASAL MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR.....	97
4.7.1. Türkiye Ortaokul 8. TCİTA Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesinin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	97
4.8. CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİNİN SİYASAL MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR.....	99
4.8.1. Cezayir İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	100
4.8.2. Cezayir İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	100
4.8.3. Cezayir Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar.....	101
4.9. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARI İLE CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA MİLLİ MÜCADELELERİNİN SİYASAL MÜCADELE DÖNEMLERİNİN İŞLENİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	102
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	105
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	105
ÖNERİLER.....	110
KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
BM	: Birleşmiş Milletler
BMM	: Büyük Millet Meclisi
CMEB	: Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı
Çev.	: Çeviren
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
Onps	: Office National des Publications Scolaires
S.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCİTA	: Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
Vb.	: Ve benzeri
T.u.	: Türkçeye uyarlayan
T.y.	: Tarih yok

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sivas Kongresi Temsilcileri.....	59
Şekil 2: Abdülhamit bin Badis.....	65
Şekil 3: Mesali Hac.....	66
Şekil 4: Fransız çocuklar ve Cezayirli çocuklar.....	70
Şekil 5: Milli Mücadele’de Batı Cephesi’nde kullanılan uçaklarımız, 1921.....	80
Şekil 6: Sakarya Zaferi Panoraması, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi...	82
Şekil 7: Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi birlikleri selamlarken.....	83
Şekil 8: Hava korsanlık operasyonu sonucunda Fransa tarafından kaçırılan Cezayirli devrimciler (1. Ahmet bin Bella, 2. Mustafa Aşraf, 3. Hüseyin Ayet Ahmet, 4. Muhammed Budiaf, 5. Muhammed Haydar).....	86
Şekil 9: Bandung Konferansı’na katılan Ulusal Kurtuluş Cephesi Heyeti.....	89
Şekil 10: Kurtuluş Devrimi’nin kadın liderleri(soldan sağa: Cemile Buhayra, Zehra Zarif).....	90
Şekil 11: Fransız askerlerinin yaptığı baskı, zulüm ve işkence.....	91
Şekil 12: Lozan Konferansı’na katılan Türk heyeti.....	99
Şekil 13: Evian’da antlaşmanın imzalanmasından sonra Cezayir heyeti.....	102

GİRİŞ

18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'da başlayan ve dünyaya yayılan Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışının yarışa dönüşmesi, sanayileşmiş devletleri karşı karşıya getirmiştir. Sanayileşmiş devletler, oluşan bu rekabet ortamında ilgilerini öncelikle hem doğal kaynağı bol hem de savunması zayıf olan yerler üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Hedeflerin seçimindeki önemli etkenlerden biri de coğrafi yakınlık olmuştur. Hammadde ve pazar ihtiyacının karşılanmasına yönelik bu ilgi, bir süre sonra basit gerekçelerle gerçekleştirilen işgallere dönüşmüştür. (Armaoğlu, 2010: 287-292).

Sanayileşmesini tamamlayan ilk devletlerden biri olan Fransa da, aynı zamanda sömürgecilikteki en büyük rakibi olan İngiltere'ye karşı da bir mevzi kazanma hesabıyla bu özellikleri bünyesinde barındıran ve Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olan Cezayir'i 1830 yılında işgal etmiştir (Armaoğlu, 2010: 287). İşgalin önemli gerekçelerinden biri de içeride prestij kaybına uğrayan Fransa yönetiminin, iç kamuoyunun dikkat ve tepkilerini dışarıya yöneltmekti (Kemal Kahraman, "Cezâyir," TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir#3-osmanli-donemi>. Erişim 28.01.19).

Cezayir, Akdeniz kıyısında yer alan Afrika'nın en büyük ülkelerinden birisidir. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda Tunus ve Libya, batısında Fas ve Batı Sahra, güneydoğusunda Nijer, güneybatısında Mali ve Moritanya ülkeleri yer almaktadır. Yüzölçümü 2.381.741 km² dir. Nüfusu 39.21 (2013) milyondur. Başkenti Cezayir şehridir. Resmi dili Arapçadır. Para birimi Cezayir Dinarı'dır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Cezayir>. Erişim tarihi: 03.04.2016).

Cezayir'in asıl yerlileri Kuzey Afrika'da göçebe ya da yarı göçebe olarak yaşayan Berberi kabileleridir (Deniz, 1992: 13). Cezayir, İslamiyet'ten önceki dönemde Fenikeli tüccarların, Kartacalıların, Romalıların, Vandalların ve sonrasında Bizans'ın egemenliğine girmiştir (Seyfi, 2011: 33-53).

7. Yüzyılın ortalarından itibaren Müslüman Arapların akınlarına uğramış ve 701'den itibaren Emevilerin hâkimiyetine girmiştir. Emevilerden sonra burada Rüstemiler, İdrisiler, Ağlebiler, Fâtımiler hüküm sürmüştür. Daha sonra Abdulvadiler, Hafsiler, Meriniler ve İspanyollar bölgesel hâkimiyet kurmuşlardır (Saiduni, 1993: 486).

16. yüzyılın başında yaşanan İspanyol saldırılarına karşı, Barbaros kardeşler Cezayir şehrini ve Şerşel'i ele geçirmişlerdir. Barbaros kardeşler olarak bilinen Hızır ve Oruç Reis, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti himayesine girerek Akdeniz'deki faaliyetlerini Osmanlı Devleti adına sürdürmüşlerdir (Reis, 2014: 73). Barbaros Kardeşlerin Cezayir'i ele geçirmeleriyle Cezayir'de Osmanlı Dönemi başlamıştır (Kahraman, 1993: 486).

17. yüzyıldan itibaren duraklayan Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi ile gelişen Avrupa ülkeleriyle yarışamaz duruma gelmiş ve eski ihtişamını kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde her alanda gerileme yaşanmaya başlamıştır. Gerilemenin olumsuz etkileri öncelikle merkeze uzak eyaletlerde gözlenmeye başlanmış ve ilk kopuşlar buralarda başlamıştır. Bu eyaletlerden biri olan Cezayir de, 1828-29 savaşında Rusya'dan alınan büyük darbenin de etkisiyle 1830 yılında Fransa'nın işgaline uğramıştır.

Cezayir o dönemde Avrupa'ya önemli miktarda buğday ihraç etmektedir. Fransa da buğday ihracatının yapıldığı ülkelerin başında gelmektedir. Önceleri buğdayı, parasını sonra ödemek şartıyla alan Fransa; bir müddet sonra Cezayir'e buğday borcunu ödemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine yaşanan birkaç olayı bahane gösteren Fransa, Cezayir'i işgale başlamıştır (Armaoğlu, 2010: 287-290). İçinde bulunduğu çıkmazın farkında olan Osmanlı Devleti, Fransa'nın Cezayir'i işgaline karşı herhangi bir fiili mücadelede bulunmayı göze alamamıştır. Milis gücü olarak örgütlenen bazı kanaat önderlerinin yürüttükleri direniş hareketleri ise kısa zamanda bastırılmıştır (Öztuna, 2011: 457-458).

İşgal ve akabinde gerçekleşen sömürü düzeni ile Fransa, Cezayir'in her türlü kaynağını kendi çıkarları için kullanmıştır. Cezayir'i kendi gücüne güç katmak için kullanan Fransa, uyguladığı sömürü düzeninin bozulmaması için gereken bütün tedbirleri almaktan da geri durmamıştır. Nihayet Kasım 1954'te başlayan ve sekiz yıl süren milli mücadele sonucunda Cezayir, uğruna büyük bedeller ödediği bağımsızlığına Temmuz 1962'de kavuşmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde araştırmanın problem durumuna, amacına, önemine, sınırlılıklarına ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1. PROBLEM DURUMU

Osmanlı Devleti güçlü olduğu zamanlarda Kuzey Afrika ve Doğu toplumlarını etkisi altına almıştır. Bu etkileme Osmanlı Devletinin İslam liderliğini yapmasıyla da alakalıdır. Osmanlı'nın güç kaybı, kendisine bağlı toplum ve yönetimlere de yansımıştır. Bu zaafiyeti değerlendiren gelişmiş sömürgeci devletler, zamanla bu toplum ve yönetimleri sömürgeleştirmişlerdir. Bu şekilde sömürge veya yarı sömürge haline getirilmiş toplumlara Mazlum Milletler denmiştir (Koloğlu, 2004: 12).

İçlerinde Cezayir'in de bulunduğu Kuzey Afrika toplumlarını da sömürgeleştiren emperyalistlere karşı yürütülen Türk Milli Mücadelesi, milli kültür ve kaynaklardan doğmasıyla özgün bir karakter taşımaktadır. Bu sebeple işgalci devletlerle yapılan bu mücadele, aynı zamanda sömürge altındaki diğer toplumlar adına yapılan bir mücadele niteliği taşımaktadır. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk bir konuşmasında şöyle demiştir:

“Türkiye'nin bugünkü savaşı yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye büyük ve önemli bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan doğu milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir.” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1997: 44).

Bu ve benzeri ifadeleriyle Mustafa Kemal, Türk Milli Mücadele'sinin mazlum milletlere yol gösterici olacağını; onların bağımsızlık mücadelelerinde önemli bir işlev üstleneceğini belirtmiştir (Koloğlu, 2004: 81).

Milletlerin tarihinde yer alan en önemli olaylardan biri de bağımsızlık mücadeledir. Bu mücadelelerin kazanılması kadar, gelecek kuşaklara aktarılması da önem taşımaktadır. Okullar bu aktarımın yapıldığı en önemli mekânlar olduğu gibi ders

kitapları da bu aktarımı yapan en önemli materyallerden biridir. Zaten ders kitapları, içerdikleri bilgilerle milli tarih bilinci oluşturan en önemli araçlar durumundadır.

Ülkemizdeki Ortaokul 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (TCİTA) ders kitabı incelendiğinde, Türk Milli Mücadele'sinin ortaya çıkışında; vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede oluşu, Osmanlı Devleti yöneticilerinin işgaller konusunda üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirememeleri ve benzeri (vb.) faktörlerin etkili olduğu gösterilmektedir (TCİTA 8, 2012: 43).

Türk Milli Mücadele'sinin hazırlık döneminde gerçekleşen Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına bakıldığında Milli Mücadelenin ortaya çıkışında etkili olan asıl faktörün, vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının tehlikede oluşu olduğu görülmektedir. Nitekim bu tespitlerin peşinden, söz konusu tehlikeleri bertaraf etmek üzere hazırlıklara girişilmiştir.

Yine Ortaokul 8. Sınıf TCİTA ders kitabında Türk Milli Mücadelesi ile ilgili “Varlığı konusunda ciddi bir endişeye düşmüş olan millet doğrudan doğruya bizzat müdahale ederek kuvvetini ve yönetsel tutumunu göstermek gereğini duydu. Bunun sonucu olarak memleketin her tarafında milli cemiyetler kurulmaya başlandı. Bu cemiyetler her türlü siyasal amaçtan tamamen uzaktır ve varlıklarını sadece memleket bütünlüğünü, millet ve devletin diğer haklarını koruma amacına borçludur. Bunların hepsi aynı etkiler ve sebepler altında faaliyet göstermektedirler.” ifadesi yer almaktadır (TCİTA 8, 2012: 40). Yine aynı kitapta ‘Mazlum Milletler’ adlı konuda “Türk Milli Mücadelesi bağımsızlık savaşı veren mazlum milletlere örnek olmuştur.” ifadesi yer almaktadır (TCİTA 8, 2012:170).

Bu araştırmada, Cezayir örneğinden hareketle, yukarıdaki ders kitabında iddia edildiği gibi Türk Milli Mücadele'sinin mazlum milletlere örnek olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Cezayir 5. Sınıf tarih dersi kitabında, Fransızların Cezayir halkına yapmış olduğu zulüm, Cezayirliler ile Fransızların hayat şartlarını sergileyen görseller üzerinden anlatılmaktadır. Bu yolla, Fransızların Cezayirlilere sunduğu eşit olmayan hayat şartları ve baskıcı politikanın, Cezayir milli mücadelesinin başlamasındaki temel etkenler olduğu ifade edilmektedir (Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı [CMEB], 2004: 28-31).

Kendilerini savaşanlar, direnenler, m¼c¼dele edenler ve savunanlar anlamında “M¼n¼dil¼n (¼n¼zl¼n)” olarak isimlendiren ve başlangıçta altı kişiden oluşan bir grup, Cezayir milli m¼cadelesini başlatmıştır. Bu grubun faaliyetlerine başlaması, ders kitabında Kasım 1954 olarak ifade edilmektedir. Kasım 1954’teki bu faaliyetlere “Kasım İşyani-Direnişi” denmektedir. M¼n¼dil¼n grubunun hedefleri şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Demokratik Cezayir devletini ikame etmek.
2. Dini ve etnik ayrımcılığı reddederek eşitliği sağlamak (CMEB, 2004: 33).

Bu hedeflerden da anlaşılacağı gibi direnişin temel dayanakları ayrımcılık ve eşitersizliktir.

Ortaya ¼ıkıř gerekçeleri ve hedefleri itibarıyla karşılaştırıldığında T¼rk Milli M¼cadelesi ile Cezayir Milli M¼cadele’sinin hazırlık, silahlı m¼cadele ve siyasal m¼cadele d¼nemlerinin belirli benzerlik ve farklılıklar arz ettiği g¼r¼lmektedir.

1.1.1. Problem C¼mlesi

Bu araştırmanın problem c¼mlesi “T¼rk Milli M¼cadelesinin, Mazlum Milletlerden biri olan Cezayir’in milli m¼cadele s¼recine etkisi ders kitaplarına nasıl yansımıştır?” şeklinde oluşturulmuştur.

1.1.2. Alt Problemler

Araştırmanın amacına uygun olarak, bu araştırmada ele alınacak alt problemler şu şekilde belirlenmiştir:

1. Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atat¼rkç¼l¼k ders kitaplarında T¼rk Milli M¼cadele’sinin hazırlık d¼neminin işlenişi nasıldır?
2. Cezayir Tarih ders kitaplarında Cezayir Milli M¼cadele’sinin hazırlık d¼neminin işlenişi nasıldır?
3. T¼rkiye Ortaokul Sosyal Bilgiler ve TCİTA ders kitaplarında T¼rk Milli M¼cadele’sinin hazırlık d¼neminin işlenişi ile Cezayir tarih ders kitaplarında Cezayir Milli M¼cadele’sinin hazırlık d¼neminin işlenişi nasıldır?

4. Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında Türk Milli Mücadele'sinin silahlı mücadele döneminin işlenişi nasıldır?
5. Cezayir Tarih ders kitaplarında Cezayir Milli Mücadele'sinin silahlı mücadele döneminin işlenişi nasıldır?
6. Türkiye Ortaokul Sosyal Bilgiler ve TCİTA ders kitaplarında Türk Milli Mücadele'sinin silahlı mücadele döneminin işlenişi ile Cezayir tarih ders kitaplarında Cezayir Milli Mücadele'sinin silahlı mücadele döneminin işlenişi nasıldır?
7. Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında siyasal mücadele döneminin işlenişi nasıldır?
8. Cezayir tarih ders kitaplarında siyasal mücadele döneminin işlenişi nasıldır?
9. Türkiye Ortaokul Sosyal Bilgiler ve TCİTA ders kitaplarında Türk Milli Mücadele'sinin siyasal mücadele döneminin işlenişi ile Cezayir tarih ders kitaplarında Cezayir Milli Mücadele'sinin siyasal mücadele döneminin işlenişi nasıldır?

1.2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti Ortaokullarında okutulan Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı ile Cezayir Cumhuriyeti ilkököl ve ortaokullarında okutulan tarih ders kitaplarının incelenmesi; Türkiye Cumhuriyeti ve Cezayir Cumhuriyeti'nin milli mücadelelerinin bu ders kitaplarındaki işlenişlerinin karşılaştırılmasıdır. Bunun sonucunda Türk Milli Mücadele'sinin, Cezayir Milli Mücadelesi'ne etkisi ile iki mücadele arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

1.3. SINIRLILIKLAR

Türk ve Cezayir Milli Mücadelelerinin ders kitaplarındaki işlenişini açıklamayı hedefleyen bu çalışmada, tabiatıyla belirli sınırlılıklar bulunmaktadır.

Bu çalışma aşağıda isimleri belirtilen ders kitapları ile sınırlıdır:

Türkiye Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan;

- ❖ 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı;
- ❖ 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı;
- ❖ 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı.

Cezayir Cumhuriyeti okullarında okutulan;

- ❖ İlkokul 3. Sınıf Tarih ders kitabı,
- ❖ İlkokul 5. Sınıf Tarih ders kitabı,
- ❖ Ortaokul 1. Sınıf Tarih ders kitabı,
- ❖ Ortaokul 4. Sınıf Tarih ders kitabı.

1.4. TANIMLAR

Mazlum milletler: Özellikle sömürge imparatorlukları döneminde zulüm ve haksızlığa uğramış, yer altı ve yer üstü kaynakları sömürülmüş milletlerdir (Koloğlu, 2004: 12).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. CEZAYİR GENEL TARİHİ

2.1.1. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Cezayir

Cezayir, Akdeniz kıyısında yer alan Afrika'nın en büyük ülkelerinden birisidir. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda Tunus ve Libya, batısında Fas ve Batı Sahra, güneydoğusunda Nijer, güneybatısında Mali ve Moritanya ülkeleri yer almaktadır. Yüzölçümü 2.381.741 km²'dir. Nüfusu 39.21 (2013) milyondur. Başkenti Cezayir şehridir. Resmi dili Arapçadır. Para birimi Cezayir Dinarıdır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Cezayir>. Erişim tarihi: 03.04.2016).

Cezayir'in asıl yerlileri Kuzey Afrika'da göçebe ya da yarı göçebe olarak yaşayan Berberi kabileleridir (Deniz, 1992: 13). Kuzey Afrika'nın nüfusunun temelini Berberilerin oluşturduğunu belirten Güzel (1997: 74); "Berberilerin milattan önceki yüzyıllarda, Orta Asya'yı terk ederek Kuzey Afrika'ya geldiklerini" öne sürmektedir. Sönmez (2007: 10) ise, "Berberilerin, Sami ve Ari ırklarının karışımıyla ortaya çıkan bir topluluk olduğunu; çeşitli dönemlerde Asya'dan ve Avrupa'dan gelen toplulukların karışımından oluşan bir halk" olduğu ifade etmektedir.

Berberilerin hüküm sürdüğü zamanlarda (M.Ö.) 1000 yıllarında Fenikeli tüccarlar Cezayir'e gelerek ticaret merkezleri kurmalarından sonra (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir#2-tarih> Erişim Tarihi: 07.01.2019) Berberiler iç kesimlere ve dağlık alanlara çekilmişlerdir (Sönmez, 2007: 10).

Fenikeli tüccarlar M.Ö. 800 yıllarında bugünkü Tunus sınırları içerisinde bulunan Kartaca şehrini ve Kartaca Krallığı'nı kurmuşlardır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir#2-tarih> Erişim Tarihi: 07.01.2019). Böylece Cezayir'deki ticaret merkezleri Kartacalıların eline geçmiş ve Cezayir'de Kartacalılar dönemi başlamıştır. Kartaca şehri Tunus körfezi denilen Bun burnu ile Zebit burnu arasındaki büyük körfez içinde, bir adacığa benzer yerde kurulmuştur. Kartacalılar zamanında da denizcilik, önemini muhafaza etmiştir (Seyfi, 2011: 33-35).

Kartacalılardan sonra (M.S.) 40 yıllarında bölgede Romalılar egemen olmuştur (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir#2-tarih> Erişim Tarihi: 07.01.2019). Seyfi (2011: 49), “Roma döneminde Kartaca şehrinin; İstanbul’un hükümranlığı, İskenderiye’nin ticareti ve Antakya’nın ihtişamı ile yarışır durumda olduğunu ifade etmekte; ayrıca Kartaca’ya Afrika’nın Roma’sı dendiğini” belirtmektedir.

Kuzey Afrika’daki Roma egemenliği Vandalların, M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda İspanyayı yağmaladıktan sonra Kuzey Afrika’ya geçmesiyle sona ermiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir--cezayir> Erişim Tarihi: 07.01.2019). Afrika halkının Roma’ya karşı hoşnutsuzluğu ve Roma’nın burada sergilediği kötü idare, Vandalların Afrika’daki etkinliğini artırmıştır. Vandallarla birleşen yerliler Roma’ya karşı mücadele etmiştir. Vandalların yağmalarıyla baş edemeyen Roma, Kuzey Afrika’dan çekilmek zorunda kalmıştır (Seyfi, 2011: 46-53).

Vandallardan sonra 6. yüzyılda Kuzey Afrika, Bizans İmparatorluğu egemenliğine girmiştir. Cezayir’deki Bizans egemenliği, 7. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Müslüman Arapların akınlarına kadar sürmüştür (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir--cezayir> Erişim Tarihi: 07.01.2019). Müslüman Arapların ilk akınları Hazreti (Hz.) Osman zamanında Abdullah bin Said komutasındaki ordu ile başlamıştır (Seyfi, 2011: 53).

Bugünkü Cezayir şehrinin yerinde Kartacalılar döneminde, önünde birçok adacık bulunan İcosium kasabası bulunmaktaydı. Burayı fetheden Müslümanlar İcosium kasabasının yerinde yeni bir şehir kurmuşlar, buradaki adacıklardan dolayı bu şehre Cezâir (el-Cezâir=adalar) adını vermişlerdir (Deniz, 1992: 13).

Cezayir, yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Müslüman Arapların akınlarına uğramış ve 701’den itibaren Emevilerin hâkimiyetine girmiştir. (Saiduni, 1993: 486). Emevilerden sonra 8. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında Rüstemiler, İdrisiler, Ağlebiler, Fatımiler, Abdulvadiler, Hafsiler, Meriniler ve İspanyollar bölgeyi denetimleri altına almışlardır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir--cezayir> Erişim Tarihi: 07.01.2019).

Cezayir’deki egemenlik zaman zaman el değiştirmiş olmakla birlikte Berberiler, Arapların akınlarına kadar burada ana unsur olmayı sürdürmüşlerdir. Yedinci yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Müslüman Arapların akınlarıyla Cezayir’de Arap nüfusu hızla artmış ve İslâm dini yayılmaya başlamıştır (Sönmez, 2007: 11). Berberilerin

topluluklar halinde İslamiyet'e geçmesinde ve Arap kültürünün yerleşmesinde hem camilerin hem de dini eğitim veren şeyhlerin önemli derecede etkileri olmuştur. Berberiler arasında İslamiyet'le birlikte, Arapça da yaygınlaşmış; bununla birlikte Berberi dili günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Güzel, 1997: 74-81).

İspanya ve Portekiz arasında 1494 yılında "Tour de Sillas" antlaşması imzalanmıştır. Akdeniz'in doğu tarafı Portekiz'e, batı tarafını ise İspanya'ya bırakan antlaşma uyarınca İspanya, aynı yıl Cezayir kıyılarını işgal etmeye başlamıştır (Derradj, 2006: 54).

16. yüzyılın başlarında yaşanan İspanyol saldırılarına karşı, Oruç ve Hızır Reis Cezayir şehrini ve Şerşel'i ele geçirmişlerdir. Oruç Reis Cezayir'de hükümdarlığını ilan etmiştir. Uzunçarşılı (2006: 363), "Oruç ve Hızır Reis'in babasının, Yenice-i Vardar kasabasından sipahi Yakup olduğunu; sipahi Yakup'un, İshak, Oruç, Hızır ve İlyas isimlerinde dört oğlunun olduğunu; bunların denizcilikle uğraştıklarını, Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinde bulduklarını" belirtmektedir. Oruç Reis'e Avrupalılar tarafından Barbaros lakabı verilmiş, Oruç Reis vefat edince Hızır Reis Barbaros lakabıyla anılmıştır (Seyfi, 2011: 77).

Oruç Reis vefat edince Hızır Reis Cezayir hükümdarı olmuştur. Hızır Reis, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti himayesine girerek Akdeniz'deki faaliyetlerini Osmanlı Devleti adına sürdürmüştür (Reis, 2014: 73). Hızır Reis'in Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti himayesine girmesiyle Cezayir'de Osmanlı Dönemi başlamıştır (Kahraman, 1993: 486).

2.1.2. Cezayir'de Osmanlı Hâkimiyeti

Hızır Reis, İspanyollarla mücadele edebilmek için Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti'nin desteğine başvurmuştur. Bunun için, kaptanlarından Hacı Hüseyin'i Yavuz Sultan Selim'e elçi olarak göndermiştir. Hacı Hüseyin Cezayir'de Hızır Reis'in, Yavuz Sultan Selim adına hutbe okuttuğunu, para bastırdığını anlatmış ve Hızır Reis'in Osmanlı Devleti'ne bağlılık talebini Sultan Selim'e bildirmiştir (Aksun, 2010: 279-284). Yavuz Sultan Selim de bu müracaatı uygun bulmuş, Cezayir Sultanı Hızır Reis'e nişan olarak emirlik beratı, sancak, kılıç, tambur göndermiştir (Currey, 2007: 92-94). Ayrıca silah ve gemi yardımında da bulunmuştur. Hızır Reis'e de

Hayrettin ismini vermiştir. Osmanlı Devleti tarafından verilen emirlik beratıyla Cezayir, Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (Reis, 2014: 73).

Hızır Reis, Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a çağırılmış ve Kaptan-ı Deryalık verilerek onun denizcilik deneyiminden yararlanılmış; Osmanlı Devleti'nin deniz gücü Akdeniz'de en yüksek noktasına ulaşmıştır (Reis, 2014: 158-160). Barbaros Hayrettin Paşa, İstanbul Tersanesi'nde güçlü gemiler yaptırarak deniz kuvvetlerini daha da güçlendirmiştir (Akıncı, 2008: 61). Bu sayede Barbaros Hayrettin Paşa, düşmanları olan Avrupalı deniz kuvvetlerini etkisiz hale getirmiş; Garp Ocağı diye adlandırılan Cezayir'de önemli bir askerî güç oluşmuştur (Uzunçarşılı, 2006: 370-383).

1534'te Tunus'un Barbaros Hayrettin Paşa tarafından ve 1551'de Trablusgarp'ın (Bugünkü Libya) Turgut Reis tarafından alınmasıyla Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'a Garp Ocakları adı verilmiş ve tek bir beylerbeyi tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Armaoğlu, 2010: 285).

Barbaros Hayrettin Paşa ile Osmanlı Devleti'ne bağlanan Cezayir, Osmanlı hâkimiyeti altında dört idari dönem geçirmiştir. Bunlar; Beylerbeyliği Dönemi (1518–1587), Paşalar Devri (1587–1659), Ağalar Devri (1659–1671) ve Dayılar Devri (1671–1830)'dir (Kavas, 2006: 43).

1. Beylerbeyliği Dönemi (1518-1587): Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı Devleti himayesine girmesiyle başlayan bu dönem 1587 yılına kadar sürmüştür. Hükümdar tarafından atanan beylerbeyi ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde Tunus ve Trablusgarp Osmanlı Devleti'nin egemenliğine geçmiştir. İspanya'dan gelen göçmenlerin bölgeye yerleştirilmesi, yeni kültür ve medeniyetlerin taşınmasını sağlamıştır (Sönmez, 2007: 13).

2. Paşalar Dönemi (1587-1656): Bu dönemde Osmanlı yönetimi Garp Ocaklarını üçe bölerek her birinin başına üçer yıllığına görevli paşalar atamıştır (Deniz, 1992: 18-19). Üç yıl içinde zengin olmaya çalışan paşalar, atamalarda liyakat yerine rüşvet, adam kayırma vb. yönetim zaafları göstermişlerdir. Bu durumu fırsat olarak değerlendiren yeniçeriler, yönetimde önemli derecede rol oynamıştır. Eyaletin gelirleri giderlerini karşılayamaz duruma gelmiş; buna çözüm olarak artırılan vergiler ise halkta Osmanlı yönetimine karşı hoşnutsuzluk yaratmıştır (Sönmez, 2007: 13).

3. Ağalar Dönemi (1659-1671): Yönetimi fiili olarak ele geçiren yeniçeriler, bu durumu Osmanlı yönetimine de kabul ettirmişlerdir. Yeniçeriler tarafından seçilen

ağalar yalnızca merkezde oturup padişahı temsil ediyordu (Sönmez, 2007: 14). Bu dönemde yeniçerilerin seçtikleri ağalar iki ayda bir yenilenmeye başlamıştır. Bundan dolayı Ocak'ta istikrarsızlık yaşanmıştır (Deniz, 1992: 18-19).

4. Dayılar Dönemi (1671-1830): Çıkan ayaklanmalar sonucunda denizci reisler yönetimi ele geçirmiş ve dayıları kendileri seçmeye başlamışlardır. Dayılar, bağımsız bir divan tarafından seçilir; seçilen Dayı, Padişah tarafından onaylanır ve ölünceye kadar yönetimde kalırdı. Dayılar askeri rütbesine göre maaş alır, beylerden ve yabancı konsoloslardan hediye kabul edebilirlerdi. Dayılar kendi adına para bastırırlardı. Osmanlı Padişah'ına danışmadan başka bir devletle anlaşma imzalayabilir, Osmanlı anlaşmalarının kimi maddelerine de uymayabilirlerdi (Deniz, 1992: 19).

Osmanlı Devleti, Garp Ocaklarının idaresini birbirinden ayırmakla, yönetimi bir kişi elinde bırakmayıp devletin birliğini güvence altında tutmayı amaçlamıştır. Fakat uygulamada bu amaç gerçekleşmemiş; üç yıllığına gelen paşalar ocakların işleri ile ilgilenme yerine kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir (Sönmez, 2007: 14). Ocakların fiili yönetimi yeniçeriler tarafından ele geçirilmiştir. Cezayir Dayıları, merkezi yönetimden farklı hareket etmeye başlamışlardır. Akdeniz'de ticaret yapan devletler, Dayılara haraç vermeden dolaşamaz duruma gelmişlerdir. Haraç vermeyen gemilere el konulmuş ve tayfaları esir alınmıştır.

Osmanlı Devleti, yaşanan bu olumsuz durum sebebiyle Avrupa devletlerinden gelen itirazlara "Cezayirliler savaş ve barış yapmakta serbesttirler" cevabını vererek sorumluluğu Cezayirlilere yüklemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu tutumu Garp Ocakları ile olan bağlarının zayıflamasına neden olmuş; bunun sonucunda Garp Ocakları başka ülkelerle ticari anlaşmalar yaparak Osmanlı Devleti'nden bağımsız hareket etmişlerdir (Armaoğlu, 2010: 284-286).

2.1.3. Fransa'nın Cezayir'i İşgali

18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'da başlayan ve dünyaya yayılan Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı, sömürge yarışına giren sanayileşmiş devletleri karşı karşıya getirmiştir. Oluşan bu rekabet ortamında doğal kaynakları bol ve savunması zayıf olan yerler sanayileşmiş devletlerin iştahını fazlasıyla kabartmış ve bu özellikleriyle öne çıkan yerler, basit bahanelerle işgal edilmeye başlanmıştır. İşgallerde

göz önünde bulundurulan hususlardan biri de ilgili bölgelerin işgalcilere yakınlığı olmuştur. Yine bazı durumlarda yöneticiler halkın tepkisini almamak ve kamuoyu oluşturarak halkın dikkatini başka meselelere çekmek için işgallere girişmişlerdir (Armaoğlu, 2010: 287-292).

Fransa ile Cezayir konum olarak birbirine yakın yerlerdir. Fransa'nın Cezayir'e ilgi duymasında coğrafi yakınlık önemli bir etken olmuştur. Cezayir ile Fransa arasındaki münasebetler Barbaros Hayrettin Paşa'nın Cezayir'i almasından önceki dönemlerde başlamıştır. Fransızlar, 15. yüzyıldan itibaren Cezayir'le ticari ilişkilere başlamış ve ilerleyen dönemlerde bunu artırmıştır (Armaoğlu, 2010: 287).

Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında başlayan dostluk ilişkileri çerçevesinde 1577'de Fransa, Cezayir'de bir konsolos bulundurma yetkisine; 1578'de de vergi vermek şartıyla Cezayir kıyılarında mercan avlama hakkına sahip olmuştur. 1689'da Fransa, Cezayir Garp Ocağı ile bir ticaret anlaşması yapmış; ancak Fransızlar anlaşmada olmamasına rağmen Annabe (Böne) yakınlarında bir ticaret merkezi kurmuşlardır. Bastion adını verdikleri bu ticaret merkezi Cezayir'den buğday satın alıp Avrupa'ya ihraç etmekteydi (Sönmez, 2007: 15). Cezayir ve Fransa arasındaki ilişkiler o kadar iyi durumdaydı ki, 1793 yılında Fransa'da çıkan Monitör gazetesi Cezayir'den, fedakâr ve sadık bir dost olarak bahsediyordu (Nam, 2013: 4).

Cezayir ve Fransa arasındaki ilişkiler Napolyon döneminde (1799-1814) bozulmaya başlamıştır. Napolyon'un Osmanlı hâkimiyetindeki Kuzey Afrika topraklarına, özellikle de Cezayir'e dair yaptığı planlar Cezayir- Fransa ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur (Nam, 2013: 4). İngiltere 1805'te Tarafalgar Deniz Savaşı'nda, Fransız-İspanyol ortak donanmasını ağır bir yenilgiye uğratmış ve Akdeniz'deki üstünlüğünü pekiştirmiştir. Bu olayın sonucunda Cezayir Dayı'sı İngiltere'ye yakınlaşmış; Fransızların Cezayir'de işlettikleri şirketleri ellerinden alarak İngilizlere kiralamıştır. Cezayir Dayı'sı Hüseyin Paşa, 1826'da Fransızlara verilen mercan avı imtiyazının vergisini yükseltmiş; ancak Fransa bunu kabul etmemiştir. Bu gelişmeler sonucunda Cezayir- Fransa ilişkileri iyice bozulmuştur (Armaoğlu, 2010: 287-290). Diğer taraftan Fransızlar, Osmanlı egemenliği altındaki Rumların isyanını desteklemiş; 1827'de Navarin'de Ruslar ve İngilizlerle Osmanlı donanmasının

yakılmasına katılarak; Türk Fransız ilişkilerini sıkıntılı bir döneme sokmuşlardır (Sönmez, 2007: 16).

Fransızların Cezayir'i işgalinin bir diğer nedeni de Fransa yönetiminin ülke içinde yaşadığı problemleri örtme çabasıdır. Kral X. Charles ve Prens de Polignac, Cezayir'de kazanılacak zaferin, Fransa'yı iç karışıklıklardan kurtaracağını; ordu ve halkın dikkatini başka yöne çevireceğini düşünerek Cezayir'in işgal edilmesini çıkarlarına uygun bulmuşlardır (Nam, 2013: 5).

Fransız İhtilali zamanlarında Avrupa devletleri ile savaş halinde olan Fransa, Cezayir'den büyük miktarda buğday ithal etmiştir. Aslen İtalyan olup Cezayir'de yaşayan ve Yahudi olan Busnach ve Bacri'ye ait şirketler Cezayir Dayı'sından aldıkları izinle Fransa'ya buğday satmışlardır. Bu şirketler yedi milyon frank civarındaki alacaklarını Fransa'dan tahsil edememişlerdir. Aynı şirketler, birçok Fransız şirketine borçlu olduğu halde Fransa, ödemesi gereken buğday borcunu ödememiştir. Fransa'dan alacaklarını tahsil edemeyen Yahudi şirketleri de Cezayir Dayı'sına ödemeleri gereken vergiyi ödeyememiştir. Cezayir Dayı'sının, Yahudi tüccarlardan geciken vergilerini istemesi üzerine, tüccarlar Fransa ile yaşadıkları sorunu Dayı'ya anlatmış; alacaklarını Fransa'dan tahsil etmelerinde Dayı'dan yardım istemişlerdir. Cezayir Dayı'sı Hüseyin Paşa, bu konu ile ilgili Fransa Kralı, Dışişleri Bakanı ve Meclis Başkanına mektup yazmış; ancak Fransız makamları Hüseyin Paşa'ya cevap vermemişlerdir (Nam, 2013: 5-6).

29 Nisan 1827'de Ramazan Bayramı vesilesiyle bütün konsolosluklar Cezayir Dayı'sını ziyaret etmişlerdir. Cezayir'deki Fransa konsolosu general de Faulle de Hüseyin Paşa'nın bayramını kutlamaya gelmiştir. Bu sırada Hüseyin Paşa, Fransız makamlarına yazdığı mektubu hatırlatarak, konsolosun Fransa'nın borçları hakkında bilgi vermesini istemiştir. Fransız konsolosu De Faulle'ün "Fransız kralının kendisine eşit olmayan birisine cevap vermemesinin doğal bir şey" olduğunu söylemesi Hüseyin Paşa'yı çok kızdırmıştır. Konsolosun açıklamalarıyla hiddetlenen Hüseyin Paşa, elindeki yelpazesıyla konsolosun yüzüne vurmuş ve konsolosu huzurundan kovmuştur (Deniz, 1992: 21-23).

Bir süredir Cezayir'i ele geçirmek isteyen Fransa, yaşanan bu yelpaze olayıyla aradığı fırsatı bulmuştur. Konsolosa yapılan muameleyi ülkesine yapılmış büyük bir hakaret sayan Fransa, Hüseyin Paşa'dan özür dilemesini istemiştir. Fransa, Cezayir

Dayı'sı Hüseyin Paşa özür dilemeyince, 1827'de Cezayir limanını abluka altına almıştır (Armaoğlu, 2010: 287-290). Osmanlı Devleti, Yunan ayaklanması ile uğraşırken diğer bir taraftan da Navarin'de donanması yakılmıştır. Yine Cezayir'in işgalinin ilk zamanlarında Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyanı (1828-1833) çıkmıştır. Bu olumsuzluklar nedeniyle Osmanlı Devleti, Cezayir'in işgaline karşı askeri bir adım atamamıştır (Tandoğan, 2011: 30-34). Cezayir limanının abluka altında olmasına rağmen Dayı Hüseyin Paşa Fransızlara karşı direnmiştir. Osmanlı Devleti, Hüseyin Paşa ile birlikte doğuda Konstantin Beyi Hacı Ahmet Bey ve batıda Emir Abdulkadir'in Fransızlara karşı direnişlerini desteklemiştir (Nam, 2013: 7-8).

Cezayir kıyıları üç yıl abluka altına alınmışsa da Fransızlar asker çıkaramamıştır. 12 Haziran 1830 tarihinde General Baumon komutasındaki 16.000 kişilik Fransız ordusu Cezayir'e çıkarak işgale başlamış; 5 Temmuz 1830'da Cezayir şehri zapt edilmiş ve Cezayir Dayı'sı Hüseyin Paşa teslim olmuştur (Hammer, tarih yok (t.y.) : 359). Hüseyin Paşa ile Fransız General Baumon arasında kişisel güvenlik ve din hürriyetini garanti eden bir anlaşma imzalanmıştır (Armaoğlu, 2010: 287-290). Batıda Emir Abdulkadir 1847'ye kadar; doğuda Konstantin Beyi Hacı Ahmet Bey de 1848'e kadar Fransızlara karşı direniş göstermişlerdir (Nam, 2013: 8). Osmanlı Devleti de 1847 de yayınladığı Devlet Salnamesi'nde, Osmanlı Devleti'nin eyaletlerini gösteren listede Cezayir Garp Ocağı'na yer vermeyerek Cezayir'in işgal edilmesini kabul etmiştir (Armaoğlu, 2010: 290-291).

2.1.4. Fransa Yönetiminde Cezayir

İşgal ve antlaşmadan sonra Fransa, Cezayir'i kendi toprağı sayarak idare etmeye başlamıştır. Fransa, Cezayir'deki egemenliğini garantilemek için Cezayir'in demografik yapısını değiştirmeye yönelmiştir. Avrupa'dan gelen göçmenleri Cezayir'in kuzeyindeki verimli ovalara yerleştirmiş, buralarda çiftlikler kurmalarını sağlamıştır. Cezayir'de Avrupalı nüfusun artmasıyla Cezayir halkı da daha güneye, verimsiz topraklara sürülmüş burada tarımsal üretim yapamaz hale gelmiş; hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir (Önal, 2008: 56). Fakirleşen Cezayir halkının büyük bir kısmı geçimlerini sağlamak için Avrupa'ya özellikle Fransa'ya göç etmişler ve fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamışlardır (Eyrice, 2008: 77, Önal, 2008: 56).

Fransa, Cezayir'i işgalinden itibaren Cezayir'i Fransızlaştırarak Afrika kıtasında Fransa anakarasının devamını oluşturmaya çalışmıştır. Bu amacını gerçekleştirmek için uyguladığı asimilasyon politikası çerçevesinde Cezayir'i Hristiyanlaştırma faaliyetlerini devreye koymuştur. Özellikle kimsesiz çocuklar misyoner yuvalarında toplanmış; Müslümanların vakıflarına el konularak bu vakıfların gelirleriyle misyonerlik faaliyetleri finanse edilmiştir (Deniz, 1992: 23-24). Nitekim Fransa, 1865 tarihinde çıkardığı bir kararname ile Müslüman ve Yahudilerin dinlerini değiştirmedikleri müddetçe Fransız vatandaşı değil, Fransız tebaası olarak değerlendirileceklerine karar vermiştir (Eyrice, 2008: 78).

Fransa, Cezayir halkını kendi kültüründen uzaklaştırmak için Fransızca'yı resmi dil haline getirmiş; Arapça eğitimini büyük oranda yasaklamıştır. Berberilerin Avrupa kökenli bir halk olduklarını iddia ederek Müslüman Cezayir toplumunu, Berberi- Arap ayrımcılığı ile ayrıştırmaya çalışmıştır (Deniz, 1992: 24).

Fransa, Cezayir'i ülkesinin bir parçası olarak kabul ederek 1830'dan 1870'e kadar askerî yönetimle idare etmiş; 1834'te çıkardığı kararname ile Savaş Bakanlığına bağlı bir askerî sömürge haline getirmiş ve buraya yönetimden sorumlu askerî bir genel vali atamıştır (Sönmez, 2007: 22). 1844'ten sonra Cezayir bütçesi Fransa bütçesiyle birleştirilmiş; 1845'te ülke Sivil İlişkiler İdaresi adı altında üç vilayete ayrılmıştır. 1858'de Fransız hükümet sistemi içinde bir Cezayir Bakanlığı oluşturulmuş; ancak bu bakanlık uzun süre devam etmemiştir (Eyrice, 2008: 73).

Fransa'da 1870 yılından itibaren başlayan Üçüncü Cumhuriyet döneminde Cezayir'in idaresi, Paris'teki İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir Genel Vali'nin yetkisine verilmiştir. 1900'de çıkarılan çeşitli kararnamelerle Genel Vali'nin yetkileri genişletilerek Cezayir'deki üç vilayetin yöneticileri de Genel Vali'ye bağlanmıştır. Daha sonra Cezayir'e ekonomik özerklik verilmiş ve Cezayir kendi bütçesini oluşturmuştur. Tunus, Fas ve Suriye mandası Dışişleri Bakanlığı'na; diğer sömürgeler Sömürge Bakanlığı'na bağlıyken, Fransa Cezayir'i, ülkesinin bir parçası kabul ettiği için İçişleri Bakanlığı'na bağlamıştır (Eyrice, 2008: 81-82).

Fransa, başlangıçta Cezayir halkının, Fransız vatandaşlarının sahip oldukları haklara sahip olma isteğini görmezden gelerek reddetmişken, zamanla Cezayir halkı arasında milli bilincin oluşmaya başlaması Fransa'yı, durumu yeniden değerlendirerek çeşitli reformlar yapmaya zorlamıştır. Fakat Fransa'nın, Cezayir halkının bağımsızlık

faaliyetlerine başlamasını önlemeye yönelik bu hamlesi, geç kalmış bir adım olduğu için sonuçsuz kalmıştır (Eyrice, 2008: 83).

Söz konusu reformlar çerçevesinde Fransa'nın yapmış olduğu Jonnart Kanunu, Blum-Violette Tasarısı ve 1944 Reformları genel olarak benzer içeriktedirler. Bu reformların ortak özelliği Cezayir yerlilerinin “din değiştirmeden” Fransız vatandaşlığına kabul edilmesini hedeflemesidir. Ancak bu madde Fransız kolonları tarafından endişeyle karşılanmış ve yasalaşmamıştır. 1947 yılında yapılan Statü reformuyla Cezayir’de Arapça da Fransızca gibi resmi dil olarak kabul edilmiştir. Yine bu reformla kadınlara oy hakkı tanınmış ve Müslüman halkın dini faaliyetleri devletin denetiminden çıkarılmıştır. Cezayirliler Fransız vatandaşı sayılarak Fransız Ceza Kanunu onlara da uygulanmış; Cezayir’in bağımsızlığından söz edenler “Fransız topraklarının bütünlüğünü bozmak” gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Neticede bu projelerin hiçbiri bağımsızlık girişimlerini engellemeye kâfi gelmemiştir (Eyrice, 2008: 83-87).

2.2. CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİ

2.2.1. Hazırlık Dönemi

Fransa'nın Cezayir’i işgali, eşzamanlı olarak direnişi de beraberinde getirmiştir. Cezayir halkı, batıda Emir Abdulkadir önderliğinde 1847’ye kadar; doğuda Konstantin Beyi Hacı Ahmet Bey önderliğinde 1848’e kadar Fransızlara karşı direnmiştir. Emir Abdulkadir ve Hacı Ahmet Bey’in direnişlerinin sona ermesi, bağımsızlık mücadelesinde uzun süreli bir kesintiye yol açmıştır (Nam, 2013: 8). Osmanlı Devleti de 1847 de yayınladığı Devlet Salnamesi’nde, Osmanlı Devleti’nin eyaletlerini gösteren listede Cezayir Garp Ocağı’nın ismini yazmamak suretiyle Cezayir işgalini resmen kabul etmiştir (Armaoğlu, 2010: 290-291).

Cezayirliler Birinci Dünya Savaşı’nda Fransa saflarında yer almışlardır. Bu savaş, Cezayir’de milliyetçiliğin gelişmesinde etkili olan en önemli olaylardan biri olmuştur. ABD başkanı Wilson’un savaş sonunda ortaya koyduğu ilkelerden biri olan “Bütün sömürge topraklarının tasfiyesinden ve bir milletin çoğunlukta olduğu yerde kendi kaderlerini belirleme hakkının verilmesinden” bahseden madde, kimi

sömürgelerde bağımsızlık konusunda değilse de, mevcut durumlarında iyileştirmeye gidilmesi yolunda umutların artmasını sağlamıştır (Eyrice, 2008: 91).

Nitekim Cezayir’de milliyetçilik, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmeye başlamıştır. Emir Abdulkadir’in torunu Emir Halid; eşitlik, özgürlük, adalet ilkelerini vurgulayan konuşmalarla Cezayirlilere haklar tanınması talebinde bulunmuştur. Yaptığı bu konuşmalarla Cezayir milliyetçiliğinin uyanışını sağlamıştır. Bu nedenle 1924’te Fransa’ya sürgün edilmiştir (Sönmez, 2007: 37).

Fransa’ya işçi olarak giden göçmenlerin de Cezayir milliyetçiliğinin oluşmasında önemli katkıları olmuştur. Bu dönemde 20 Temmuz 1926 tarihinde, Cezayirlilerin çoğunlukta olduğu Kuzey Afrikalı göçmenler tarafından, Kuzey Afrika Yıldızı (ENA: Etoile Nord Africaine) adında bir örgüt kurulmuştur. Ahmet Messali Hac liderliğinde faaliyet gösteren örgüt, ilk başlarda yalnızca siyasal ve ekonomik reformlara yönelmişse de, 1933’ten sonra siyasal bağımsızlık talebinde bulunmaya başlamıştır (Eyrice, 2008: 91-92).

Kuzey Afrika Yıldızı 1933 yılında açıkladığı programında ilk aşamada:

1. Toplumda ayırım yaratan tüm uygulamaların kaldırılması,
2. Basın, seyahat etme, dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğünün sağlanması,
3. Arapçanın zorunlu ders olarak öğretilmesi ve daha fazla sayıda Arapça eğitim veren okulların açılması,
4. Sosyal sigorta hakkının tanınması, vb. adımları vurgularken;

ikinci aşamada; Cezayir’in tam bağımsızlığı, işgal güçlerinin ülkeden çıkarılması ve milli ordunun kurulması konularına yer verilmiştir. Bu açıklamalardan sonra örgütün Fransa tarafından 1937’de kapatılması üzerine 11 Mart 1937’de Messali Hac liderliğinde Cezayir Halk Partisi (PPA: Parti du Peuple Algérien) kurulmuştur (Eyrice, 2008: 92).

Cezayir milliyetçi önderlerinden olan Messali Hac, büyük bir Atatürk hayranıdır. Telemsen’de bir kahvede Fransız subaylar, Yunanlıların Anadolu’da yenilgisi üzerine tartışırken; Messali Hac, “Yaşasın Mustafa Kemal” diye bağırması ve ertesi gün tutuklanmıştır. Messali Hac’ın ilk tutuklanması bu olayla olmuştur (Akın, 2003: 41).

Nisan 1937’de programını açıklayan Cezayir Halk Partisi hedeflerini, Cezayir’in tam bağımsızlığı olarak belirlemiştir. Açıklamada ayrıca Fransa ile ilişkilerin

koparılmayacağı ve her türlü işbirliği yolunun açık tutulacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine Fransa Hükümeti, Cezayir Halk Partisi'ni kapatarak lideri Messali Hac'ı hapse atmıştır (Eyryce, 2008: 93). 1943'te serbest bırakılan Messali Hac, 1946'da Demokratik Özgürlüklerin Kazanılması İçin Bildiri Partisini kurmuş; partinin 1948'deki yerel seçimde elde ettiği küçük oy oranı, önemli bir başarı olarak takdim edilmiştir. Bu gelişmeyi takiben Cezayir'in bağımsızlığının yasal yollarla elde edilemeyeceğini düşünen parti içerisindeki bir grup, Aid Ahmet önderliğinde silahlı mücadeleyi esas alan "Özel Örgüt"ü kurmuştur. Özel Örgüt'ün lider kadrosu, faaliyetlerini ağırlıklı olarak Tunus ve Kahire'de sürdürmüştür; örgütün teknik, lojistik ve askeri donanımlarını artırmışlardır (Eyryce, 2008: 93-94; Sönmez, 2007: 39).

Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde etkili olan liderlerden biri de Ferhat Abbas'tır. Ferhat Abbas, 1924 yılında kurduğu Kuzey Afrika Müslüman Öğrenciler Derneği'nin başkanlığını 1927'ye kadar yürütmüştür. Asıl mesleği eczacılıktır. Cumhuriyet rejimiyle yönetilen; eşitlik ve adalet ilkesine dayalı ve batının modern kurumlarının yürürlükte olduğu milli bir Cezayir Devleti kurmayı amaçlamıştır. Ancak onun tasavvurundaki devlet, tarihte bağımsız bir örneğine tesadüf edilmediği için Fransa ile birleşik bir Cezayir Devletidir. Yine Ferhat Abbas'a göre bu yapı halkın, Fransa'daki Cumhuriyet yönetiminden eşit olarak yararlandığı ve kurumlarla birlikte modernleştiği bir devlettir. Abbas'a göre tam bağımsızlık da ancak, modernleşmeden sonra gerçekleşebilecek bir ilkedir (Fedai, 2008: 91-95).

Anlaşıldığı gibi Ferhat Abbas ve arkadaşları, tam bağımsızlık isteyenlere göre daha ılımlı bir anlayışı temsil etmişlerdir. Bununla birlikte 1943'te Cezayirliler için daha çok hak talep edilen bir bildiri yayımlamaktan da çekinmemişlerdir. Bu bildirinin, onların da milliyetçiliği benimsediğini ve uzun vadede, bağımsız bir Cezayir'den yana olduklarını gösterdiğini söylemek mümkündür (Sönmez, 2007: 40). Bu bildiride;

1. Milliyet, dil ve din farkı gözetmeksizin bütün Cezayirlilerin eşit kabul edilmesi,
2. Toprak reformu yapılması,
3. Arapçanın da Fransızca gibi resmi dil olarak kabul edilmesi,
4. Zorunlu ilköğretimin tüm Cezayirlileri kapsamaması,
5. Kilisede olduğu gibi, İslam dinine ait işlerin Fransız Devleti'nden ayrılması,

6. Müslümanların da doğrudan ülke yönetimine katılması gibi haklar talep edilmiştir (Deniz, 1992: 41).

Bu dönemde etkili olan bir diğer lider de Abdulhamid Bin Badis'tir. Fransızlaşma politikasına karşı çıkan Bin Badis, İslam ve Arap kültürünün esas alınması ve yayılmasından yana bir tutum benimsemiş ve bu hedefine ulaşmak için 1931 yılında Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti'ni kurmuştur (Nam, 2013: 14).

Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti'nin sloganı; "Dinimiz İslam, dilimiz Arapça, vatanımız Cezayir'dir" ifadesi olmuştur. Cemiyetin gayesi, tüzüğünde şu maddelerle yer almıştır:

1. İçki, kumar, tembellik ve cahillik, dinin ve aklın kötü gördüğü ve kanunların yasakladığı tüm sosyal afetlere karşı mücadele edilmelidir.
2. Cemiyet, bu amaca ulaşmak için kendisi için yararlı gördüğü ve kanunlara aykırı olmayan her şeyden yararlanır.
3. Cemiyet, ülkede şubelerini kurar ve ilköğretime yönelik okullar açar (Hizmetli, 1994: 87-90).

Bin Badis, yapmış olduğu ıslah çalışmaları ile Cezayir halkını kültürel yozlaşmaya karşı korumaya çalışmış; Arapça öğretimine ve dini eğitime özel önem vermiştir. İslam'ı doğru anlamak ve doğru uygulamak esasına dayalı olan Bin Badis'in ıslah hareketi; halkı din ekseninde birleştirmeyi ve Müslüman-Arap kimliğiyle bağımsız bir Cezayir kurulmasını hedeflemiştir. Bin Badis'in teklifiyle, 7 Haziran 1936 tarihinde gerçekleştirilen Cezayir İslami Kongresi'nde özellikle Cezayir'in Fransa'ya katılması fikri reddedilmiş; İslam-Arap kimlikli bir Cezayir ülküsü benimsenmiştir (Hizmetli, 1994: 94-96).

Bağımsızlık mücadelesinin hazırlık döneminde etkili olan Cezayirli üç grup 7 Mart 1944'te birleşerek "Özgürlük ve Bildiri Dostları" birliğini kurmuşlardır (Sönmez, 2007: 43). Demokratik Özgürlüklerin Kazanılması İçin Bildiri Partisi'nin silahlı birimi olarak ortaya çıkan Özel Örgüt, parti içi zıtlasmalar başlayınca kendine yeni bir yol haritası çizmiştir. Özel Örgüt'ün liderleri, Mart 1954'te Birlik ve Eylem için Devrimci Komite'yi kurmuşlardır. Bu komite, 10 Ekim 1954 tarihinde, Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN: Front de Libération Nationale)'ni kurmuştur. Örgütün silahlı kanadı olarak da Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN: Armé de Libération National) kurulmuştur (Eyrice, 2008: 94).

Ferhat Abbas, partisi ile birlikte 1955'te; Ulema Derneği 1956'da ve son olarak Cezayir Komünist Partisi de 1 Temmuz 1956'da kendilerini feshederek Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne katılmışlardır. Böylece Ulusal Kurtuluş Cephesi bağımsızlık mücadelesinde temel hareket noktası olmuştur (Sönmez, 2007: 62-63).

2.2.2. Milli Mücadele Dönemi

Cezayirliler, Setif'te 8 Mayıs 1945'te Fransa'nın Alman işgalinden kurtuluşunu büyük bir gösteri düzenleyerek kutlamışlardır. Gösteri sırasında, tutuklu bulunan Messali Hac'm serbest bırakılmasını isteyen Cezayirliler, çeşitli pankartlar açmış ve sloganlar atmışlardır. Bu esnada göstericilere çevreden ateş açılmıştır. Aynı durumun, gösterilerin sirayet ettiği başka şehirlerde de yaşanmasıyla binlerce Cezayirli hayatını kaybetmiştir (Akın, 2003: 21-22).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, siyasi liderler de dâhil olmak üzere Cezayirliler arasında bağımsızlık fikri kökleşmiştir. Bağımsızlık fikrinin netleşmesinde rol oynayan önemli etkenlerden birisi de, Fransa'nın yenilmez bir güç olduğu algısını yıkan, Fransa'nın Almanya karşısında aldığı yenilgidir. Bu tehlikenin farkına varan Fransa, önlem olarak bağımsızlık mücadelesi başlamadan önce Avrupalı nüfusun bir kısmını silahlandırmıştır (Sönmez, 2007: 45-46).

Setif katliamından sonra Cezayirliler arasında yayılan bağımsızlık fikri siyasal grupları da bir araya getirmiştir. Demokratik Özgürlüklerin Kazanılması İçin Bildiri Partisi'nin silahlı birimi olarak ortaya çıkan Özel Örgüt, parti içi zıtlaşmalar başlayınca kendine yeni bir yol haritası çizmiştir. Özel Örgüt'ün liderleri, Mart 1954'te Birlik ve Eylem için Devrimci Komite'yi kurmuşlardır. Bu Komite, Haziran 1954'te bir toplantı yapmış; ülkeyi altı bölgeye ayırarak her bölgeye bir sorumlu atayan komite, tam bağımsızlık sağlanana kadar savaşma kararı almıştır. Bu sorumlular; Bin Mehdi, Budiyaf, Mustafa Bin Bulaid, Rabah Bitat, Diduş Murad ve Kerim Bil Kasım'dır (Sönmez, 2007: 54). Komite üyesi Aid Ahmet ve Ahmet Bin Bella da Mısır'da faaliyet göstermiş; Cemal Abdülnasır'dan maddi ve manevi destek almıştır (Nam, 2013: 19). Bu komite, 10 Ekim 1954 tarihinde, Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN: Front de Libération Nationale)'ni; bunun silahlı kanadı olarak da Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN: Armé de Libération National)'nu kurmuştur (Eyrice, 2008: 94).

Ferhat Abbas, Partisi ile birlikte 1955'te; Ulema Derneği 1956'da ve son olarak Cezayir Komünist Partisi de 1 Temmuz 1956'da kendilerini feshederek Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne katılmışlardır. Böylece Ulusal Kurtuluş Cephesi, bağımsızlık mücadelesinde merkezi bir işleve sahip olmuştur (Sönmez, 2007: 62-63).

Ulusal Kurtuluş Cephesi, 1 Kasım 1954 gecesini Cezayirli ayaklanmaya çağırıştır. Çağrı doğrultusunda, koordineli bir şekilde Konstantin, Oran ve Cezayir şehirleri başta olmak üzere birçok şehirde jandarma ve polis karakollarına saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırılarla birlikte "Kasım Devrimi" denilen bağımsızlık savaşı başlamıştır (Nam, 2013: 19).

Başlangıçta, bağımsızlık hareketinin başarı şansı düşük görünmüştür; ancak hareketin gelişmesi, ülke çapında yayılması ve Fransız hükümetinin faaliyetleri, bu isyanı, dünya çapında geniş destek bulan bir ulusal devrim hareketi haline getirmiştir (Hourani, 2016: 430).

Bağımsızlık savaşı, daha önceki ayaklanmalardan farklı olarak topyekûn bir mücadele hüviyeti kazanmıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin bağımsızlık savaşını halka yaymayı başararak başlangıçta 3.000 civarında olan Cezayirli savaşçıların sayısı, savaşın dördüncü yılında 130.000'e ulaşmıştır. Fransa yönetimi başlangıçta bu hareketi, küçük çaplı bir ayaklanma olarak ele almışlardır. Stora (2004), bu yaklaşımı Fransa yönetiminde bulunan üst düzey kişilerin "Cezayir, Fransa'dır; Cezayir'in eyaletleri Fransa'nın eyaletleridir; Cezayir'in Fransa'dan ayrılmasının imkânsız olduğu" sözleriyle açıklamaktadır (Stora, 2004; Akt. Nam, 2013: 20). Fakat bu söylemlerin gerçeklerle bağdaşmadığı, bağımsızlık savaşının giderek büyümesinden ve bu sebeple Fransa'nın, Cezayir'de olağanüstü hal ilan etmek zorunda kalmasından anlaşılmıştır. Nitekim Fransa, Cezayir'deki askeri gücünü de önemli oranda artırmak zorunda kalmış ve 1955'te 200.000 olan asker sayısını savaşın sonlarına doğru 800.000'e ulaştırmıştır (Nam, 2013: 20-21).

Cezayir Milli Mücadelesi sırasında birçok Cezayirli, Fransız güçleri tarafından gözaltına alınmış ve sorgulanmışlardır. Gözaltı sırasındaki sorgulamalarda genellikle elektrik verme, copla dövme, tecavüz, bilinç kaybına neden olan 'hakikat serumu' verme gibi birçok işkence yöntemi uygulanmıştır. Cezayir'de, Fransızlar tarafından "villa" diye tabir edilen 300'den fazla işkence evi ve toplama kampı oluşturulmuştur. Toplama kamplarına götürülen Cezayirli, açlık ve susuzluğa terkedilerek ölüme

mahkûm edilmişlerdir. Bu işkence evleri ve toplama kamplarında, binlerce Cezayirli hayatını kaybetmiştir (Benamou, 2012: 20).

Öte yandan, polis merkezlerinde yapılan bu sorgulamalarda hayatını kaybedenlere işkence yapılmadığına ilişkin, Avrupalı doktorlar tarafından gerçek dışı belgeler düzenlenmiştir. Hâlbuki Avrupalı doktorlar, Cezayirli hastalara, özellikle de yaralılara karşı son derece acımasız davranmışlardır. Yine bu doktorlar, yarası şüpheli görülen kişilerin ve beraberindekilerin isimlerini ve adreslerini alarak Fransız polisine bildirmişlerdir. Avrupalı eczacılar da Fransız yetkililerinin istediklerini uygulamış; Cezayirlilere, özellikle yaralanmalarda tedavi için ihtiyaç duyulan anti tetanos serumu, eter, penisilin vb. ilaçları reçetesiz vermemişlerdir. İhtiyaç duyulan bu ilaçlar, komşu ülkelerden kaçak yollarla tedarik edilmeye ve ihtiyaçlar bu şekilde giderilmeye çalışılmıştır (Fanon, 2012: 129-130).

Ulusal Kurtuluş Cephesi, uluslararası alanda destek kazanmak için Bandung Konferansı'na Aid Ahmed'i temsilci olarak göndermiştir. Bandung Konferansı, 18- 24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde "Asya-Afrika Zirve Konferansı" adıyla; bağımsızlıklarına kavuşan/bağımsızlık savaşı veren Afrika ve Asya ülkelerinin soğuk savaşa karşı varlıklarını korumak, dayanışma ve birlik oluşturmalarını sağlamak amacıyla gerçekleşmiştir. Ulusal Kurtuluş Cephesi bu konferansla, bağımsızlık mücadelesini uluslararası alanda duyurma fırsatı bulmuştur. Ayrıca konferansta, Kuzey Afrika'daki Fransız emperyalizmini suçlayan bir öneri kabul edilmiştir (Arı, 2008: 256-257).

Ulusal Kurtuluş Cephesi, bağımsızlık için mücadele ederken kendi içerisinde de bir takım tartışmalara sahne olmuştur. Yaşanan bu tartışmaları çözüme kavuşturmak için 20 Ağustos 1956'da Sumam bölgesinin İğbal köyünde bir kongre düzenlenmiş; kongreye farklı bölgelerden gelen 16 delege katılmıştır (Nam, 2013: 22).

Sumam Kongresi 20 gün sürmüştür; kongre sonucunda yapılan bağımsızlık savaşının amacı şu şekilde ifade edilmiştir (Sönmez, 2007: 65):

1. Fransız ordusunu silahlı başarısızlığa uğratıncaya kadar savaşmak,
2. Fransa'nın ekonomik ve sosyal konumunu sarsmak,
3. Sömürge ekonomisini ortadan kaldırmak,
4. Dünya'da Fransa'nın Cezayir politikasını mahkûm etmek,

5. Harekete uluslararası meşruluk kazandırarak, ulusal kurtuluş ordusunun hâkim olduğu bölgeler oluşturmak,

6. Fransa'nın baskısına karşı halkla işbirliği yapmak (Sönmez, 2007: 65).

Kongrede, Cezayir Devrimi Ulusal Konseyi kurularak bağımsızlık mücadelesi merkezi bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca kurulan Uygulama ve Yönetim Komitesi aracılığıyla diplomatik girişimlerin yoğunlaştırılmasına, Arap ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke ile işbirliğinin koşulları oluşturmaya başlanmıştır. Kongrede, bağımsızlık elde edilene kadar savaş kararı alınmıştır (Sönmez, 2007: 69-70). Kongrenin etkisiyle savaşın şiddeti de artmıştır. Bu süreçte Ulusal Kurtuluş Ordusu, vur-kaç taktiğini başarıyla uygulamıştır. Genellikle gece baskınları düzenleyerek polis karakolları, askeri kamplar, Avrupalılara ait bazı çiftlikler, maden işletmeleri, fabrikalar, ulaşım ve haberleşme merkezlerini hedef almışlardır (Eyrice, 2008: 188).

Cezayir Devrimi Ulusal Konseyi üyeleri, 19 Eylül 1958'de Kahire'de Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni kurmuş; devlet başkanlığına da Ferhat Abbas'ı getirmişlerdir. Geçici Hükümet, bağımsızlık mücadelesinin sonuna kadar önce Kahire'de, daha sonra da Tunus'ta faaliyetlerini yürütmüştür (Nam, 2013: 24).

Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi, Asya-Afrika grubu devletlerin çalışmaları sonucunda Birleşmiş Milletler (BM) gündemine girmeyi başarmıştır. BM'de Asya-Afrika grubu devletleri, Fransa'nın dile getirdiği "Fransız Cezayiri" fikrini reddetmiş; BM Genel Kurulu'na verdikleri karar metninde, Fransa'dan Cezayir'e "kendi kendini yönetme" hakkını vermesini istemişlerdir (Eyrice, 2008: 120).

10 Şubat 1958'de BM Genel Kurulu barışçıl, adil ve demokratik bir çözüm bulunmasını karara bağlamış; BM Siyasi Komisyonu Cezayir'in bağımsızlık hakkını tanımıştır. BM Siyasi Komisyonunun Cezayir'in bağımsızlık hakkını tanınması Aralık 1960'ta BM Genel Kurulunda oylanmış; 8 red, 27 çekimser oya karşılık 163 kabul oyu almıştır (Türkiye bu oylamada çekimser oy kullanmıştır). Böylece BM, Cezayir'in bağımsızlık hakkını tanımak zorunda kalmıştır (Deniz, 1992: 66).

Fransa, 16 Eylül 1959'da BM'nin on dördüncü Genel Kurulu öncesinde Cezayir'e kendi geleceğini verme hakkının tanınacağını açıklamıştır (Önal, 2008: 77). Cezayir sorununu sonlandırmak için bazı köklü kararlar verilmesinin kaçınılmaz olduğunun farkına varan Fransa, bu amaçla Eylül 1959'da Cezayirliyle; Fransa ile

birleşme, federal yapı ve tam bağımsız Cezayir şeklinde üç seçenek sunmuştur (Eyrice, 2008: 131).

Nihayet 1960'e gelindiğinde iki taraf arasında bağımsızlık müzakereleri başlamıştır. 20 Mayıs 1961'de İsviçre'nin Evian şehrinde yapılan görüşmelere, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi adına Kerim Bilkasım önderliğindeki heyet; Fransa adına ise Louis Joux başkanlığındaki heyet katılmıştır (Sönmez, 2007: 80). Bira ara kesintiye uğrayan görüşmeler sonrasında 18 Mart 1962'de Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Heyeti ile Fransa Heyeti arasında Evian Antlaşması imzalanmıştır (Hourani, 2016: 431-432). Evian Antlaşması ile sekiz yıl süren Cezayir Bağımsızlık Savaşı başarısı tescil edilmiştir. 1 Temmuz 1962'de gerçekleşen halkoylamasında Cezayirliler, %97,5 oranında bağımsızlığa evet demişlerdir (Deniz, 1992: 68).

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, 3 Temmuz 1962'de yaptığı konuşmasında, 1 Temmuz 1962'de yapılan halkoylaması sonucunu yani Cezayir'in bağımsızlığını tanıdığını belirtmiştir (Sönmez, 2007: 84). Cezayir, -Setif olaylarından itibaren başladığı kabul edilirse- 17 yıl süren bağımsızlık mücadelesinde yüz binlerce insanını kaybetmiştir. Cezayir'de yaşayan Avrupalı nüfusun %75'i de bağımsızlık kazanılmadan önce ülkeyi terk etmişlerdir (Woodruff, 2006: 289).

Ahmet Bin Bella, Eylül 1962'de Cezayir Geçici Hükümeti Başbakanı; 1963'te de Cezayir'in ilk Cumhurbaşkanı olmuştur (Deniz, 1992: 68).

2.3. TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ

2.3.1. Hazırlık Dönemi

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na İttifak devletleri grubunda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile birlikte katılmıştır. Dört yıl süren savaşın sonucunda İttifak devletleri, İtilaf grubu olan İngiltere, Fransa, İtalya, Çarlık Rusya'sı, ABD ve Yunanistan karşısında yenilmiştir. İtilaf devletleri, İttifak devletleri grubunu oluşturan devletlerle ayrı ayrı ateşkes ve barış antlaşmaları imzalamışlardır. İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasında da 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır (Özkaya, 2005a: 5-7). Bu anlaşmaya göre;

1. Çanakkale ve İstanbul boğazları açılacak ve bütün istihkâmlar İtilaf devletlerine devredilecek,

2. Osmanlı ordusu terhis edilecek, donanma ve ordunun silahları İtilaf devletlerine teslim edilecek,
3. Toros tünelleri, bütün demiryolları, telsiz, telefon ve iletişim araçları İtilaf devletlerinin denetimine verilecek,
4. İtilaf devletleri, güvenliklerini tehlikede gördüklerinde istedikleri bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdir (7. madde).
5. Antlaşmanın 24. maddesi uyarınca Erzurum, Elazığ, Bitlis, Sivas, Diyarbakır ve Van illerinde karışıklık çıkarsa İtilaf devletleri buraları işgal edebilecektir. Bu iller Ermeni bölgesi olarak nitelendirilmiştir (Özkaya, 2005a: 5-7).

Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti ulaşım yollarını, savunmasını, iletişim araçlarını kaybetmiş ve işgallere açık hale gelmiştir. İtilaf devletleri bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'ni etkisiz hale getirmişlerdir (Doster, 2004: 27-30).

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla İtilaf devletleri, daha önce kendi aralarında imzalamış oldukları gizli anlaşmaları da dikkate alarak Osmanlı Devleti'ni işgal etmeye başlamışlardır. İlk işgal, anlaşmanın imzalanmasının hemen ardından 3 Kasım 1918'de meydana gelmiş; İngilizler savaşta ele geçiremedikleri Musul'u işgal etmişlerdir (Arslan, 2010: 13). Devamında İngilizler Musul ve çevresini; Fransızlar, İngilizlerle beraber Hatay, İskenderun, Çukurova ve Toros tünellerini Kasım 1918'de işgal etmişlerdir (Ünal, 2001: 9). Yine Fransızlar Mersin, Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etmişlerdir. Ardından Boğazlar ve İstanbul işgal edilmiştir. İtalyanlar Antalya, Konya ve Mersin üçgenini işgal ederken Yunan işgalleri, İzmir, Batı Anadolu ve Doğu Trakya üzerinde gerçekleşmiştir (Turan, 1991: 75). Çarlık Rusya ise, işgal ettiği Doğu Anadolu'yu 1917'de Brest-Litovsk Antlaşmasıyla iade etmiştir. Bu arada Ermeniler, Doğu Anadolu'da hak iddia etmiş ve buralarda karışıklık ve çatışma çıkarmışlardır (Cebeci, 2007: 65-69).

İtilaf devletlerinin işgallerini kolaylaştırmak üzere de milli varlığa düşman cemiyetler faaliyet göstermişlerdir. Bu cemiyetler şunlardır:

1. Mavri Mira Cemiyeti: İstanbul Rum Patrikhanesinde kurulmuş ve Bizans'ı tekrar kurmayı amaçlamıştır (Kaplan, 2009: 79).
2. Pontus Rum Cemiyeti: Doğu Karadeniz'de Pontus Rum Devleti'ni canlandırmayı hedeflemiştir (Turan, 1991: 111-112).

3. Hürriyet ve İtilaf Fırkası: Milli Mücadeleye karşı faaliyet göstermiştir (Kaplan, 2009: 78).
4. Wilson Prensipleri Cemiyeti: ABD mandasının kurulması için faaliyet göstermiştir (Dönmez, 2012: 96).
5. İngiliz Muhipleri Cemiyeti: İngiliz mandasının kurulmasını savunmuştur (Turan, 1991: 139).
6. Kürt Teâlî Cemiyeti: Kürdistan devletinin kurulması için faaliyet göstermiştir (Özkaya, 2005b: 37).
7. Teâlî-i İslam Cemiyeti: Kurtuluşun halifeye bağlılıkla sağlanacağını savunmuştur (Dönmez, 2012: 93).
8. Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası: Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile işbirliği yapmıştır (Kaplan, 2009: 77).
9. Hınçak-Taşnak Fırkası: Doğu Anadolu ve Çukurova'da büyük Ermenistan devletini kurmak için faaliyet göstermiştir (Özkaya, 2005b: 30).

İtilaf devletlerinin işgallerine ve milli varlığa düşman cemiyetlerin faaliyetlerine karşı, Türk halkı da mücadele başlatmıştır. Bu çerçevede, ülkenin değişik bölgelerinde işgallere karşı mücadele etmek için milli cemiyetler kurulmuştur. Bu cemiyetlerin mücadelesi, vatanın tümünün kurtarılması şeklinde değil, daha çok buldukları bölgenin işgallere karşı savunulması ve zararlı cemiyetlerin faaliyetlerinin engellenmeye çalışılması şeklinde olmuştur (Özkaya, 2005b: 1). Bu cemiyetler şunlardır:

1. Trakya-Paşaeli Müdâfaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti: Trakya'nın işgaline karşı mücadele etmiş, kongreler düzenlemiştir (Kaplan, 2009: 79).
2. Redd-i İlhak Cemiyeti: İzmir'in işgaline karşı mücadele etmiştir İşgal başlamadan önce halkı uyarmıştır (Özkaya, 2005b: 8).
3. İzmir Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti: İzmir'in nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğunu belirterek işgale karşı mücadele etmiştir (Kalyoncuoğlu, 2011: 96).
4. Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti: Doğu Anadolu'da Ermeni devleti kurulması faaliyetlerine karşı mücadele etmiş; kongreler düzenlemiştir (Turan, 1991: 127).

5. Trabzon Müdâfaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti: Pontus Rum Cemiyeti'nin faaliyetlerine karşı mücadele etmiştir (Dönmez, 2012: 86).
6. Kilikyalılar Cemiyeti: Çukurova civarlarındaki Fransız işgallerine ve Ermenilerin faaliyetlerine karşı kurulmuştur (Dönmez, 2012: 85).
7. Milli Kongre Cemiyeti: İşgallerin haksızlığını, bilimsel yollarla ve basın-yayın aracılığıyla dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlamış ve bu doğrultuda faaliyetlerini sürdürmüştür (Turan, 1991: 131).

Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince ordusunu terhis etmiştir. Birkaç askeri birlik dışında terhis olmayan birlik kalmamıştır. Dolayısıyla işgallere karşı Osmanlı Devleti'nin mücadele edecek düzenli birliği son derece yetersiz hale gelmiştir. Ordu birlikleri olmadığı için, işgallere karşı eli silah tutan herkes mücadeleye girişmiştir. Bulunduğu bölgeleri savunan bu silahlı gruplar, gerilla savaşı şeklinde mücadele etmişlerdir. Yine bu gruplar, merkezi bir komutanlığa bağlı değillerdir. İşgallere karşı oluşan bu silahlı birlikler kuvâ-yı milliye birlikleri ya da milis kuvvetler olarak adlandırılmışlardır (Balcıoğlu, 2005: 8).

İtilaf devletlerinin işgalleri devam ederken Türk Milli Mücadelesinin kahramanı olarak öne çıkacak olan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Samsun'a 9. Ordu Müfettişi olarak gönderilmiştir. Osmanlı Hükümeti tarafından Mustafa Kemal'e geniş yetkiler verilmiştir. Mustafa Kemal'in gönderilmesiyle Samsun ve çevresinde asayişin sağlanması ve bölgede Türklerin elinde bulunan cephanenin toplanması amaçlanmıştır. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen Mustafa Kemal bu görevi fırsata çevirmiş ve kendisine verilen geniş yetkileri, işgalleri yok etmek için kullanmıştır (Turan, 1991: 157-161).

Samsun'dan sonra Havza'ya geçen Mustafa Kemal; 28 Mayıs 1919'da bazı valiliklere, kaymakamlıklara ve kolordu komutanlıklarına genelge göndermiştir. Havza Genelgesi olarak bilinen bu genelgede; Anadolu'nun işgaline dikkat çekilmekte ve işgallere karşı protesto ve mitingler yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu genelge ile milletin işgallere karşı uyanık olması amaçlanmıştır (Dönmez, 2012: 132).

12 Haziran 1919'da Havza'dan Amasya'ya gelen Mustafa Kemal; burada yanında bulunan Rauf Bey, Refet Bey ve Ali Fuat Bey'in imzaladıkları; Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir Paşa ve Konya'da bulunan Mersinli Cemal Paşa'nın telgrafla onayladıkları bir genelge yayımlamıştır. 22 Haziran 1919'da yayımlanan bu Amasya

Genelgesi ile millet işgallere karşı mücadeleye çağırılmıştır (Turan, 1991: 177). Genelgede; vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının içinde bulunduğu tehlikeli duruma dikkat çekilmiştir. Genelgede daha sonra yapılacak kongreler kararlaştırılmış ve milli bir kurulun oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir. Yayımlandığı sırada herkes tarafından bilinmeyen genelgenin, “Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” maddesiyle milli egemenlik kavramı ilk defa gündeme getiriliyordu. Bu genelge sadece ilgili ve sorumlu bulunan kolordu komutanlıklarına ve valiliklere şifreli telgraf ile bildirilmişti (Demirci, 2010: 82-85; Ünal, 2001: 56).

Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti ve Trabzon Müdâfaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti tarafından 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum Kongresi toplanmıştır. Osmanlı Hükümeti, Erzurum Kongresi öncesinde Mustafa Kemal Paşa’yı İstanbul’a çağırması; ancak Mustafa Kemal Paşa da hükümete askerlik mesleğinden istifa ettiğini bildirerek İstanbul’a dönmemiş ve Erzurum Kongresi’ne sivil olarak katılmıştır. Kongreye, Erzurum delegesi olarak katılan Mustafa Kemal oy çokluğu ile başkan olmuştur (Özkaya, 2005c: 18-19). Erzurum Kongresi’nde alınan kararlar şunlardır (Kaplan, 2009: 85-86):

1. Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz.
2. Yabancı işgal ve müdahalesine karşı millet direnecek ve vatanını müdafaa edecektir.
3. Osmanlı Hükümeti vatanın bağımsızlığını koruyamazsa, bu amaçla geçici bir hükümet kurulacaktır.
4. Kuvâ-yı Milliye’yi etkili, milli iradeyi egemen kılmak esastır.
5. Hristiyan halka siyasi hâkimiyet ve sosyal dengeyi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
6. Manda ve himaye kabul edilemez.
7. Milli Meclisin derhal toplanmasına ve hükümet işlerinin meclis denetiminde yapılmasına çalışılacaktır.

Erzurum Kongresi’nden sonra Temsil Heyeti kurulmuş, başkanlığına Mustafa Kemal getirilmiştir. Bu kongrede ilk defa manda ve himaye konusu ele alınmış ve reddedilmiştir. Alınan kararlar bakımından milli bir kongredir. Kongre kararları milli mücadelenin esaslarını teşkil etmektedir (Özkaya, 2005c: 19-20).

İşgallere karşı yurdun birçok yerinde başka kongreler de yapılmıştır. Mustafa Kemal, Doğu Anadolu’da kongreler düzenlerken, Batı Anadolu’da da kongreler yapılmıştır. Batı Anadolu’da Hacim Muhittin Çarıklı; İzmir’in işgali ile başlayan Yunan saldırılarına karşı halkı bilinçlendirmek ve örgütlemek amacıyla 26 Temmuz 1919’da Balıkesir Kongresi’ni düzenlemiştir (Aldan, 2001: 265). Hacim Muhittin bu kongrede başkanlık yapmıştır. Kongrede, Yunanlılarla işgalin sonuna kadar mücadele edilmesi kararlaştırılmıştır (Konukçu, 2005: 1-3). 7 Ağustos 1919’da toplanan Nazilli Kongresi’nde Kuvâ-yı Milliye’nin ihtiyaçlarının karşılanması ve bölgede oluşan asayişsizliğin önlenmesi amaçlanmıştır. (Turan, 1991: 281). 16 Ağustos 1919’da Hacim Muhittin Çarıklı başkanlığında tekrar toplanan Alaşehir Kongresi’nde de Yunanlılarla mücadeleye devam etme kararı alınmıştır. Kongreye katılanlar ayrıca Osmanlı Yönetimine bağlılıklarını bildirmişlerdir (Konukçu, 2005: 27-30).

Amasya Genelgesi’nde Sivas’ta bir kongre toplanması kararının alınması üzerine 4-11 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi toplanmıştır. Kongre başkanlığına Mustafa Kemal seçilmiştir. Kongrede tartışılan önemli konular arasında manda ve himaye de yer almıştır (<http://islamansiklopedisi.org.tr/sivas-kongresi> Erişim Tarihi: 25.01.2019). Kongre sonucunda, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin toplanması kararlaştırılmış; bütün Milli Cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş; böylece ulusal mücadelenin bir merkezden idare edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca Temsil Heyeti’nin tüm yurdu temsil ettiği kararı alınmıştır (Özkaya, 2005c: 19-20).

Temsil Heyeti’nin Osmanlı Hükümetiyle görüşmesi (Amasya Görüşmesi) sonucunda Osmanlı Mebusan Meclisi’nin açılması kararlaştırılmıştır. Mustafa Kemal başkanlığındaki Temsil Heyeti, Mebusan Meclisi’nin çalışmalarını takip etmek ve milli mücadele çalışmalarını güvenli bir merkezden idare etmek için 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelmiştir. Mebusan Meclisi, 12 Ocak 1920’de İstanbul’da toplanmış ve 28 Ocak 1920’de Misâk-ı Millî (Milli Yemin) kararlarını kabul edip 17 Şubat’ta ilan etmiştir. Misâk-ı Millî kararları ile Türk vatanının sınırları belirlenmiş, devletlerarası eşitlik ve tam bağımsızlık vurgulanmıştır. Ayrıca Misâk-ı Millî kararları ile Kars, Ardahan, Batum ve Batı Trakya’nın durumu için gerektiğinde orada yaşayan halkın genel oylarına başvurulabileceği belirtilmiştir (Küçük, 2005a: 173-175).

Mebusan Meclisi'nin Misâk-ı Millî kararlarını kabul etmesi, İtilaf devletlerinin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edip Meclis'i dağıtmalarına neden olmuştur. Ankara'da bulunan Mustafa Kemal, 19 Mart 1920'de seçim bildirgesi yayımlayarak Ulusal Meclis'in açılması için çalışmalar başlatmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi (BMM) açılmıştır, Mustafa Kemal meclis başkanı seçilmiştir. Büyük Millet Meclisi adı, 8 Şubat 1921 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) olarak değiştirilmiştir. TBMM, açıldığından itibaren Türk halkının gerçek temsilcisi olmuştur (Akbulut, 2005: 1-14).

2.3.2. Milli Mücadele Dönemi

Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra İtilaf devletleri işgallere başlamıştır. Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Anlaşması gereğince ordusunu terhis etmiştir. Birkaç askeri birlik dışında terhis olmayan birlik kalmamıştır. Dolayısıyla işgallere karşı Osmanlı Devleti'nin mücadele edecek düzenli birliği son derece yetersiz hale gelmiştir. Bu durumda Türk milleti, işgallere karşı doğrudan savaştan başka çare kalmadığını görmüş ve yurdun her tarafında, eli silah tutan herkes mücadeleye girişmiştir. Bulunduğu bölgeleri savunan bu silahlı grupların mücadeleleri, gerilla savaşı şeklinde olmuştur. Yine bu gruplar, merkezi bir komutanlığa bağlı değildirler. İşgallere karşı oluşan bu silahlı birlikler Kuvâ-yı Milliye birlikleri ya da milis kuvvetler olarak adlandırılmışlardır (Balcıoğlu, 2005: 8).

İlk direniş hareketleri işgallerin ilk başladığı yerlerde meydana gelmiştir. Zamanla işgal alanlarının yayılmasıyla, direniş hareketleri de genişlemiştir. Özellikle TBMM tarafından düzenli birlikler oluşturulana kadar, Kuvâ-yı Milliye birlikleri, ülkenin savunmasında önemli katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda halkın bilinçlendirilmesinde, isyanların bastırılmasında ve Yunanlıların durdurulmasında önemli rol oynamışlardır (<http://islamansiklopedisi.org.tr/milli-mucadele> Erişim Tarihi: 25.01.2019).

Osmanlı yönetimi de İtilaf devletleri ile 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. TBMM Hükümeti, şartları çok ağır olan ve Türk milletini Anadolu'nun iç kesimlerine hapseden bu antlaşmayı tanımamıştır. Ayrıca TBMM

Hükümeti, antlaşmayı onaylamaya yetkili organ durumundaki Meclis-i Mebusan'ın onayından geçmediği için kadük kalmış olan Sevr Antlaşması'nı imzalayanları vatan haini ilan etmiştir (Kaplan, 2009: 106).

Kuvâ-yı Milliye birlikleri, özellikle Güney Cephesi'nde Fransızlara karşı başarılı sonuçlar almıştır. Maraş, Urfa, Antep ve Pozantı savunmalarında son derece kısıtlı imkânlarla başarılı bir direniş sergilenmiştir (Özkaya, 2005d: 1-10).

Öte yandan Doğuda, Ermenilere ve Gürcülere karşı Kars Cephesi kurulmuş ve Kuvâ-yı Milliye birlikleri mücadeleye başlamıştır. Mondros Mütarekesi'ne uymayan ve askerlerini terhis etmeyen Kazım Karabekir Paşa, 15. Kolordu ile Ermenilere ve Gürcülere karşı savaşmıştır. Bu savaşlar sonucu Sarıkamış, Kars ve Gümrü geri alınmış ve Ermenilerin isteği üzerine 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma ile Doğu Cephesi kapanmış ve buradaki askeri birliklerin, silahların, cephanenin bir kısmı ve ayrıca Ermenilerden antlaşma çerçevesinde alınan cephaneler, Batı Anadolu'ya kaydırılarak milli mücadelenin daha güçlü hale gelmesi sağlanmıştır (Süt, 2008: 235).

Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı Ali Fuat Paşa komutasındaki Kuvâ-yı Milliye birliklerince yürütülen mücadelede ise istenilen başarı elde edilememiştir. Bu sebeple TBMM düzenli ordu kurmak için çalışmalara başlamış ve hızlı bir şekilde asker alma işlemleri yapmıştır. Batı Cephesi'nin güneyi ayrı bir cephe olarak Albay Refet Bey'in komutasına verilmiştir. Batı Cephesi olarak adlandırılan cephede de Albay İsmet Bey komutasındaki düzenli ordu birlikleri mücadele etmiştir. Düzenli ordunun kurulmasıyla Batı Cephesi'nde Kuvâ-yı Milliye dönemi kapanmıştır (Dönmez, 2012: 234-235).

İsmet Bey komutasındaki düzenli ordu birlikleri, Eskişehir'in İnönü ilçesi mevkiinde 6-10 Ocak 1921'de yapılan Yunan taarruzunu başarılı bir şekilde durdurmuşlardır. Batı Cephesinde düzenli ordu birliklerinin bu başarısı, milletin TBMM'ye olan güvenini de artırmıştır. 1. İnönü Zaferi sonucunda İtilaf devletleri, 23 Şubat- 12 Mart 1921'de Londra Konferansını yapmış; TBMM'yi de konferansa davet ederek Sevr'i kabul ettirmeye çalışmıştır. Ancak TBMM bağımsızlık sağlanana kadar savaşa devam kararı almıştır. 1 Mart 1921'de Afganistan ile TBMM arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. 12 Mart 1921'de Mehmet Akif Ersoy'un *Kahraman Ordumuza* adlı şiiri İstiklal Marşı olarak TBMM tarafından kabul edilmiştir. 16 Mart 1921'de Sovyetler Birliği ile TBMM arasında imzalanan Moskova Antlaşması'yla

Sevr'in geçersiz olduğu kabul edilmiştir. 1. İnönü Savaşı ile elde edilen askeri zafer, beraberinde siyasi alandaki başarıyı tetiklemiş ve TBMM uluslararası alanda tanınmıştır (Küçük, 2005b: 76-83).

İngilizlerin desteğini alan Yunanlılar 23-31 Mart 1921'de tekrar taarruza geçmişlerse de İnönü mevkiinde İsmet Bey komutasındaki düzenli ordu birlikleri tarafından ikinci kez durdurulmuştur. Buna mukabil düzenli ordu birliklerinin Aslıhanlar ve Dumlupınar çatışmalarındaki taarruz demesi de başarılı olamamıştır. Türk birlikleri zor şartlarda, yokluk içerisinde mücadele ederken Yunan ordusu İngilizlerin desteğiyle kısa sürede toparlanmıştır (Küçük, 2005b: 76-83).

Nitekim 10-24 Temmuz 1921'de Yunanlılar taarruza geçmiş; Kütahya-Eskişehir Savaşları olarak adlandırılan bu savaşta Türk ordusu geri çekilmek zorunda kalmış; Kütahya, Afyonkarahisar ve Eskişehir Yunanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Türk birliklerinin 21-25 Temmuz'daki karşı saldırısı başarılı olamamıştır. Türk ordusu Mustafa Kemal'in direktifiyle daha fazla kayıp vermemek için Sakarya nehrinin doğusuna çekilmiştir (Kaplan, 2009: 118).

Yunanlıların Ankara yakınlarına kadar gelmesi TBMM'de tartışmalara yol açmış ve 5 Ağustos 1921'de Başkomutanlık Yasası çıkarılmıştır. Bu yasayla TBMM'nin yetkileri 3 aylık süreyle Mustafa Kemal'e verilmiştir. Mustafa Kemal, Başkomutan olarak 7-8 Ağustos tarihlerinde Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayımlamıştır. Tekâlif-i Milliye Emirleri; halkın, ordunun ihtiyaç duyduğu malzemeleri, bedeli sonradan ödenmek şartıyla, kayıt altına alınarak, orduya teslim etmesini içermekteydi. Bu şekilde sağlanan destekle ordunun başarıya ulaşması amaçlanmıştır (Dönmez, 2012: 262).

Yunanlılar 23 Ağustos- 12 Eylül 1921'de tekrar taarruza geçmiştir. Başkomutan sıfatıyla Türk ordusunu komuta eden Mustafa Kemal: "Hattı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır" diyerek Yunan saldırılarına karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Sakarya Zaferi olarak adlandırılan bu savaştan sonra TBMM Mustafa Kemal'e 19 Eylül 1921'de Mareşallik rütbesi ve Gazi unvanı vermiştir. Bu zafer ulusal ve uluslararası düzeyde TBMM'nin gücünü artırmıştır. Bu başarının da katkısıyla 13 Ekim 1921'de Sovyetler Birliği'ne bağlı Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile Kars Antlaşması imzalanmış; Misâk-ı Millî bu devletler tarafından tanınmış ve doğu sınırimız bugünkü şeklini almıştır. 20 Ekim 1921'de Fransa ile TBMM arasında

Ankara Antlaşması imzalanmış ve Fransızlar Anadolu'dan çekilmişlerdir. Bu Antlaşma ile İtilaf devletlerinden biri olan Fransa, TBMM'yi tanımış, Hatay hariç Suriye sınırlarımız belirlenmiştir (Küçük, 2005b: 76-83). Sakarya Zaferi ile Türk ordusunda savunma dönemi kapanmış taarruz dönemi başlamıştır (Uyar, 2007: 3).

Büyük Taarruz öncesinde ordunun eksikleri hızlı bir şekilde giderilmeye çalışılmış ve Mustafa Kemal'e verilen Başkomutanlık yetkisi uzatılmıştır. 26 Ağustos - 18 Eylül 1922'de yapılan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda Yunanlılar ağır bir yenilgi almıştır. 9 Eylül'de İzmir'e giren Türk ordusu, Yunan başkomutanı Trikopis de dâhil birçok Yunan askerini esir almıştır. 18 Eylül'de Batı Anadolu Yunanlılardan tamamen temizlenmiştir. Türk ordusu Boğazlar ve Trakya'ya yönelmiş, bu durumdan tedirgin olan İngilizler, İtilaf devletlerinden destek bulamayınca ateşkes görüşmelerinin yapılmasını talep etmişlerdir (Üçüncü, 2010: 43-53). 3 Ekim 1922'de başlayan ve 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla Yunanlılar Doğu Trakya'yı boşaltmışlar ve buralar İtilaf devletleri aracılığı ile Türkiye'ye devredilmiştir. Bu antlaşma ile Milli Mücadele'nin silahlı mücadele dönemi sona ermiş; İstanbul ve Doğu Trakya savaşmadan kurtarılmıştır (Eraslan, 2005: 358).

İtilaf devletleri barış görüşmeleri için 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde bir konferans düzenlemişlerdir. Konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, ABD, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Sovyet Rusya, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz katılmıştır (Özcan, 2011: 50). 1 Kasım 1922'de TBMM Saltanata son vermiş ve Lozan Konferansı'na Türk milletinin tek ve gerçek temsilcisi olarak katılmıştır. Konferansa Türkiye'yi temsilen İsmet Paşa önderliğindeki heyet katılmıştır. Uzlaşılmayan konular nedeniyle bir ara kesintiye uğrayan konferans sonucunda 24 Temmuz 1923'te Türkiye ile İtilaf devletleri arasında Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır (<http://islamansiklopedisi.org.tr/lozan-antlasmasi> Erişim Tarihi: 25.01.2019).

Lozan Barış Antlaşması ile Irak sınırı ve Hatay hariç bugünkü sınırlarımız belirlenmiş, kapitülasyonlara son verilmiş, Yunanistan'dan savaş tazminatı olarak Karaağaç alınmıştır. Türkiye'de yaşayan gayrimüslimler azınlıklar olarak belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin borçları Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletlerarasında paylaştırılmış; Türkiye'ye düşen bölümün taksitlendirilerek, Fransız frangı olarak ödenmesine karar verilmiştir. Boğazların her iki yakası askerden arındırılıp, geçişleri

sağlamak için başkanı Türk olan uluslararası bir komisyon oluşturulmuştur. Lozan Barış Antlaşması, Türkiye’yi bağımsız bir devlet olarak belgeleyen ve bunu uluslararası alanda onaylayan bir antlaşmadır (<http://islamansiklopedisi.org.tr/lozan-antlasmasi> Erişim Tarihi: 25.01.2019).

2.4. OKULLARDA TARİH ÖĞRETİMİ

İnsan sosyal bir varlık olduğundan ötürü çevresiyle birlikte yaşamak zorundadır. Dolayısıyla sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi, kendisiyle birlikte yaşadığı toplumu ve diğer toplumları olabildiğince iyi tanmasına bağlıdır. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik en önemli disiplinlerin başında tarih bilimi gelmektedir (Köstüklü, 2001: 11).

Tarih; geçmişte yaşanmış olayları yer, zaman ve faileri göstererek, sebep – sonuç ilişkisi içerisinde, kaynaklara dayalı olarak inceleyen bir bilim dalıdır. Tarih biliminin tanımında geçen kavramlar tarih biliminin incelemelerinde vazgeçilmez unsurlardır. Herhangi bir olayın tarih bilimi içerisinde incelenmesi bu kavramlara bağlı kalınarak yapılmaktadır. Olayın geçmişte yaşanmış olmasından kasıt, olaya ait bütün bilgi ve belgelerin gerçek yüzüyle tamamen yayımlanmış olmasıdır. Diğer bir deyişle bütün bilgi ve belgelerin gerçek yüzüyle açığa çıkmasını, eğer yaşıyorlarsa olayın faileri etkileyebilirler. Bu da olayın analiz ve yorumlanmasında yanılmaları neden olacaktır. Ancak tarih biliminin araştırmalarında sadece geçmiş kavramı değil tarihin tanıtımında yer alan diğer kavramlara da bağlı kalınması gerekmektedir (Köstüklü, 2001: 11-15).

Köstüklü, (2001) tarihi şu şekilde ifade etmektedir: “Tarih; bir milletin hafızasıdır. Bir fert için hafıza ne ise fertlerin oluşturduğu millet için de hafıza yani tarih aynı önemi taşır. Toplumların varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri hafıza niteliğinde olan tarih öğrenmeleriyle doğru orantılıdır.” (Köstüklü, 2001: 11).

Zikredilen önemine binaen tarih öğretimi her zaman devletlerin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Uzun bir devlet geleneğine sahip olmayan milletler veya milletleşme sürecinde olan toplumlar da tarih öğretimiyle milletleşmeye çalışmaktadırlar. Uzun bir devlet geleneğine sahip olan ve çok uzun bir zamandan beri millet olarak teşekkül etmiş toplumlar da tarih öğretimiyle toplum içerisindeki milli

bağları kuvvetli tutmaya ve milli ruhu canlı tutmaya çalışmaktadırlar (Köstüklü, 2001: 11-15).

Mustafa Kemal Atatürk de tarihi araştırmanın, yazmanın ve öğretmenin üzerinde özellikle durmuştur. Atatürk, tarih öğretimiyle özellikle yeni kurduğu devlete kimlik oluşturmayı, halkın kendi milli kimlik ve benliğinin farkına varmasını amaçlamıştır (Gölen, 2002: 20-21).

Batılların, Türk tarihine yönelik ortaya attıkları asılsız iddiaları ortadan kaldırmak için Cumhuriyetin ilk yıllarında *Türk Tarih Tezi*'ni ortaya koymuştur. 1930'da Türk Tarih Heyeti oluşturulmuştur. 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) kurulmuş; aynı yıl içerisinde liselerde okutulmak üzere dört ciltlik "Tarih" kitapları yayımlanmıştır. 2-11 Temmuz 1932'de 1. Türk Tarih Kongresi yapılmıştır. 14 Haziran 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. 20-25 Eylül 1937'de 2. Türk Tarih Kongresi yapılmıştır (Öztaş, 2009: 3-11).

Tarih öğretimi, ülkemizde temel eğitimden itibaren başlamaktadır. Tarih öğretiminin ilk adımı Hayat Bilgisi dersi içerisinde gerçekleşir. Hayat Bilgisi dersi programının amacı; "temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir" (<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

4, 5, 6, ve 7. sınıfta Sosyal Bilgiler dersi içerisinde devam eden tarih öğretimi 8. sınıfta T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ile sürdürülür. Ortaöğretimde de Tarih ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri ile tarih öğretimi gerçekleştirilir. Tarih öğretimine Yükseköğretimde de devam edilir. Yükseköğretimin bütün bölümlerin ortak derslerinden biri T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersidir. Özetle ülkemizde tarih öğretimi temel eğitimden yükseköğretime kadar devam etmektedir (Yılmaz, 2006: 3-6).

Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2018 yılında hazırlanmış olduğu 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında (2018), bu programla öğrencilerin;

1. Atatürk'ün askerlik ve devlet adamlığı yetenekleri ile inkılapçı niteliklerini öğrenerek onun kişilik özelliklerini örnek almaları,

2. Millî Mücadele örneğinden hareketle Türk milletinin millî birlik ve beraberlik anlayışı içerisinde özgürlük, bağımsızlık ve vatanseverlik duyguları ile her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğini anlamaları,

3. Türk Millî Mücadelesi ve inkılabının, millî ve evrensel özelliklerini kavramaları,

4. Dönemin ağır şartlarında büyük güçlüklerle rağmen Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk İnkılabının tarihî anlamını ve önemini kavramaları,

5. İnsan hakları, ulusal egemenlik, tam bağımsızlık, milliyetçilik, demokrasi, çağdaşlık, laiklik ve cumhuriyet kavramlarının Türk milleti için ifade ettiği anlam ve önemi kavramaları,

6. Atatürk İlke ve İnkıplarının Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesindeki yerini kavrayarak Atatürk İlke ve İnkıplarının esas aldığı değerleri yaşatmaya istekli olmaları,

7. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip, millî, manevi ve evrensel değerleri benimseyen birer vatandaş olarak yetişmeleri,

8. Atatürk İlke ve İnkıplarının, ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dinamik temelini oluşturduğunu kavramaları,

9. Türkiye'nin jeopolitik önemini bölgesel ve küresel etkileri açısından değerlendirerek iç ve dış tehditlere karşı duyarlı olmaları,

10. Bu programda ifade edilen kişisel ve sosyal yeterlik ve becerilerin yanı sıra, tarihe özgü beceri ve yeterlikleri de kazanarak geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bağlantılar kurmaya dayalı bir tarih bilinci geliştirmeleri,

11. Türk milletinin bir mensubu ve insanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak Türkiye'yi ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,

12. Günümüzün sorunlarına mantıklı bir yaklaşımla çözümler üretmesini sağlayacak ve kendilerini geleceğe hazırlayacak bilgi, beceri, değer ve tutumlar kazanmaları

amaçlanmıştır

(<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=355>. Erişim Tarihi:

24.01.2018).

Ülkemizde ayrı bir ders olarak öğretimi yapılan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi konularının öğretimi; daha güçlü ve sağlam temellere

oturmuş bir sosyal ve siyasi hayat oluşturmayı; milli ve evrensel değerleri benimsemiş; millî birlik ve beraberlik şuurunu kazanmış bir nesil yetiştirmeyi amaçlar. Ayrıca bu dersin konularının öğretimiyle demokrasinin daha etkin bir şekilde yaşanması için öğrencilerin; demokrasinin tarihî gelişim sürecini bilmeleri ve demokratik toplum düzeninin gerektirdiği değer, tutum ve davranışları kazanmaları amaçlanmaktadır (<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=346>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2018 yılında hazırlamış olduğu Ortaöğretimde öğretimi yapılan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında (2018), bu programla öğrencilerin;

- 1) Atatürk'ün üstün askerlik ve devlet adamlığı yetenekleri ile inkılapçılığını kavramaları ve onu örnek almaları,
- 2) Millî Mücadele'nin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik koşulları ile ulusal ve uluslararası boyutlarını kavramaları ve analiz etmeleri,
- 3) Millî Mücadele örneğinden hareketle Türk milletinin millî birlik ve beraberlik anlayışı içerisinde özgürlük, bağımsızlık ve vatanseverlik duyguları ile her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğini anlamaları,
- 4) Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk İnkılabının anlamını ve önemini kavramaları,
- 5) İnsan hakları, ulusal egemenlik, milliyetçilik, demokrasi, çağdaşlık, laiklik ve cumhuriyet kavramlarının ifade ettiği anlamları ve bunların Türk milleti için önemini kavramaları,
- 6) Atatürk İlke ve İnkılaplarının Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayarak millî ve evrensel değerleri yaşatmaya istekli olmaları,
- 7) Atatürk İlke ve İnkılaplarının, ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dinamik temelini oluşturduğunu kavramaları,
- 8) Türkiye'nin jeopolitik önemini bölgesel ve küresel etkiler açısından değerlendirerek iç ve dış tehditlere karşı duyarlı olmaları,
- 9) Türk milletinin bir mensubu ve insanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,

- 10) Her bir tarihî olayın meydana geldiği dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî özelliklerini yansıttığını kavrayarak tarihî olay, olgu ve şahsiyetler hakkında çıkarımda bulunurken anakronizme düşmeden ilgili dönemin şartları içerisinde değerlendirme yapmanın gerekliliğini kavramaları,
- 11) Birincil ve ikincil kaynaklarda yer alan kanıtları belirleme, analiz etme, yorumlama ve değerlendirmeyi içeren tarihe özgü yeterlilik ve becerileri geliştirmeleri, edindikleri bilgilerin doğruluğunu ve geçerliliğini sorgulayarak kanıtlarla desteklenen çıkarımlarda bulunmaları,
- 12) Geçmişin tarihî bilgiye dönüştürülmesi süreçlerinde tarihçilerin esas aldıkları ilkeler ile yararlandıkları yöntemleri ve kullandıkları becerileri birer yaşam becerisi haline getirmeleri,
- 13) Belirli bir tarihî olay veya olgunun farklı bakış açıları veya tarih görüşleri doğrultusunda çeşitli biçimlerde değerlendirilip yorumlanabileceği konusunda farkındalık oluşturmaları,
- 14) Yaşadıkları toplum, ülke ve dünyanın bugünlere nasıl geldiğinin farkındalığını kazanarak, günümüzde olup bitenleri yorumlamayı ve geleceğe yönelik projeksiyonlar oluşturabilmeyi kapsayan bir tarih bilinci geliştirmeleri,
- 15) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren millî bilince sahip vatandaş olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır (<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=346>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Tarih öğretimi bireylere; kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, neden-sonuç ilişkisi kurma, değişim ve sürekliliği algılama, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma, tarihsel analiz ve yorum, karar verme, geçmişe geçmişteki insanların bakış açısıyla bakabilme ve tarihsel empati gibi bir takım beceriler kazandırır. Tarih öğretimiyle bu becerileri kazanan bireyin düşünme yeteneği gelişir ve kendisini tanır. Birey, geleceğine daha iyi yön verir; olaylara geniş açıdan bakarak, yapıcı ve hoşgörülü olmayı öğrenir. İnsan, aile, vatan ve millet sevgisiyle birlikte barış içinde yaşamayı öğrenir. Evrensel değerlerin oluşmasına katkı sağlar (<http://www.birdünyabilgi.org/tarih-ogrenmenin-yararlari>. Erişim Tarihi: 16.01.2018.).

Devlet açısından bakıldığında; tarih öğretimiyle çeşitli değerleri kazanan bireyler, milli birlik ve beraberlik duygusu içinde, vatan ve millet sevgisiyle dolu bir milleti oluştururlar. Bu da devletin bekası için çok önemli bir husustur. Çünkü devleti toplum oluşturur, bu toplumu bir arada tutan en önemli etken de kader birliği yani tarihsel birlikteliktir. Devlet, tarih öğretimiyle milli birlik ve beraberliği sağlayarak devleti ayakta tutan en önemli faktörü de canlı tutmaktadır. Yine devlet, tarih öğretimi ile etkin vatandaşlar yetiştirerek mevcut rejimini de güvenceye almaktadır (Aslan, 2006: 1-3).

2.4.1. Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi

Bilginin kalıcılığını sağlama maksadıyla kullanmaya başlanan yazı ile bilgi birikimi oluşmaya başlamıştır. Yazı zaman içerisinde tablet, papirüs, deri gibi çeşitli nesnelere üzerine yazılarak geçmişin bilgi birikiminin günümüze ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Zamanla bilimsel ilerlemede yazının önemi arttığı gibi eğitimde bilgiyi aktarmada önemli bir araç olan ders kitaplarının da önemi artmıştır (Tuğ, 2017: 6-10). Ulusoy (2008)'e göre “ders kitapları ve öğretim materyalleri eğitim sistemlerinin vazgeçilmez parçasıdır. Zamana, mekâna, bilimsel teknolojik gelişmelere göre eğitim alanında kullanılan materyaller de değişir ve gelişir (Ulusoy, 2008; Akt. Tuğ, 2017: 6-10)”.

Yalın (1996)'a göre “Ders kitapları, öğrencilerin o dersin programında yer alan konuları hakkında neler öğrenecekleri, öğretmenin ise ne öğreteceğini büyük oranda etkileyen kaynak niteliğindedir (Yalın, 1996; Akt. Tuğ, 2017:6-10)”.

Tarih konularının ders kitaplarında yer alması tarih öğretiminin amacına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Ders kitapları, ülke genelindeki tüm okullarda okutulduğu için devletlerin toplumsal düzen oluşturma, milli birlik ve beraberlik sağlama hedefine ulaşmada önemli katkılar sağlar. Ders kitaplarının insan yetiştirmede çok boyutlu ve işlevsel olduğunu belirten Tuğ (2017), devletlerin toplumsal düzen oluşturma ve milli menfaatleri doğrultusunda ülke vatandaşı yetiştirme konularında ders kitaplarına çok büyük sorumluluklar yüklendiğini belirtmiştir (Tuğ, 2017: 6-10).

Ülkemiz Milli Eğitim Bakanlığı, ders kitapları ve eğitim araçları yönetmeliğine göre bakanlığa bağlı örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak ders kitabı ve

kullanılacak araç gereç ve materyallerin, Türk milli eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak hazırlanması gerektiğini belirtmektedir (MEB¹).

Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde ders kitaplarında bulunması gereken nitelikler şu şekilde belirtilmiştir:

1. Anayasa ve kanunlara aykırı kusurları içermez.
2. Bilimsel hata içermez.
3. Temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşım sunar.
4. Reklam niteliğinde öğeler içermez.
5. Eğitim ve öğretim programının amaçladığı kazanımları kapsar.
6. Görsel tasarım ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alınarak yapılır (MEB¹).

Milli Eğitim Bakanlığı; yazma, sipariş, satın alma ve özel kesimce hazırlama usulleriyle ders kitaplarını temin eder. MEB Hizmet Birimi veya yayınevleri tarafından hazırlanacak ders kitabı, içerik; dil, anlatım ve üslup; öğrenme, öğretme, ölçme ve değerlendirme; teknik, tasarım ve düzenleme yönlerinden Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde belirtilen hususlara göre hazırlanmaktadır. Ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen çalışma kitabı üçlü takım halinde hazırlanmaktadır. Hazırlanan ders kitapları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından değerlendirilir ve uygun şartları taşıyanlar kabul edilir. Okullarda okutulmasına karar verilen ders kitapları ihtiyaç duyulan sayıda bastırılır. (MEB¹).

Ülkemizde ilköğretim ve ortaöğretimde öğrencilere ders kitapları ücretsiz olarak verilir. Her okul, eğitim-öğretim yılı sonunda bağlı bulunduğu Milli Eğitim Müdürlüğü'ne öğrenci sayısını belirterek ihtiyaç duyduğu kitap sayısını da ifade etmiş olur. MEB, eğitim-öğretim yılı başında her okula ihtiyaç duyduğu sayıda ders kitabını gönderir. Gönderilen kitaplar, okul idaresi tarafından bütün öğrencilere teslim edilir.

2.4.2. Türkiye'de Okullarda Milli Mücadele Sürecinin Öğretimi

Okullardaki tarih öğretimi düşüncesinin mimarı olan Atatürk, Türk Tarihiyle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan görüş bizim de içimize girmiştir. Dört yüz çadırlık bedevi bir kabileden bir imparatorluk ve millet tarihi başlatmak suretiyle... İmparatorluk zamanında Türklerin

görüşü de bu merkezdeydi. Evvela millete tarihini, asil bir millete mensup bulunduğunu, bütün medeniyetlerin babası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz” (M. Kemal Atatürk, t.y.; Akt. Koçak, 1991: 70-71).

Millete kendi tarihini öğretmek düşüncesinde olan Atatürk, 1931’de liselerde okutulmak üzere dört ciltlik “Tarih” kitaplarını hazırlatmıştır. Hazırlanan bu “Tarih” kitabının dördüncü cildi Milli Mücadele, Cumhuriyetin Kuruluşu ve İnkılapları kapsamaktadır. Aynı yıllarda yükseköğretimde de İnkılap Tarihi dersleri okutulmaya başlanmıştır (Çapa, 2002: 1-17).

Günümüzde Milli Mücadele sürecinin öğretimi; ilköğretimde Hayat Bilgisi dersi ile başlamaktadır. Hayat Bilgisi dersi ilköğretim 1, 2 ve 3. sınıflarda öğretimi yapılan bir derstir. Hayat Bilgisi dersi öğretim programında yer alan tarih öğretimi ile ilgili amaçlar şunlardır:

1. Milli, manevi ve insani değerleri vazgeçilmez hale getirir.
2. Zamanı ve mekânı algılama becerisi geliştirir.
3. Ülkesini sever, tarihi ve kültürel değerlerini yaşatmaya istekli olur (<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Hayat Bilgisi dersi öğretim programında 1. sınıf Hayat Bilgisi dersinde milli mücadele sürecinin öğretimi ile ilgili kazanımlar şu şekilde yer almaktadır:

1. Atatürk’ün hayatını bilir.
2. Milli gün, bayram, tören ve kutlamalara katılmaya istekli olur (<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Hayat Bilgisi dersi öğretim programında 2. sınıf Hayat Bilgisi dersinde milli mücadele sürecinin öğretimi ile ilgili kazanımlar şu şekilde yer almaktadır:

1. Türk bayrağının ve İstiklal Marşı’nın vatani ve milleti için önemini fark eder.
2. Atatürk’ün çocukluğunu araştırır.
3. Milli gün ve bayramların önemini kavrar (<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Hayat Bilgisi dersi öğretim programında 3. sınıf Hayat Bilgisi dersinde milli mücadele sürecinin öğretimi ile ilgili kazanımlar şu şekilde yer almaktadır:

1. Ülkemizin yönetim şeklini açıklar.
2. Milli birlik ve beraberliğin toplum hayatına katkılarını araştırır.
3. Atatürk'ün kişilik özelliklerini araştırır
(<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

İlköğretimde milli mücadele sürecinin öğretimi 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda sosyal bilgiler dersi kapsamında yapılmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih öğretimi ile ilgili amaçlar şunlardır: Öğrencilerin;

1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,
2. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak milli bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri,
3. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları,
4. Milli, manevi değerler ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri, amaçlanmaktadır
(<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde milli mücadele sürecinin öğretimi ile ilgili kazanımlar şu şekilde yer almaktadır:

1. Milli Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Milli Mücadele'nin önemini kavrar.
2. Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar
(<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde milli mücadele sürecinin öğretimi ile ilgili kazanım şu şekilde yer almaktadır:

- Milli egemenlik bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklal Marşı'na değer verir
(<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde milli mücadele sürecinin öğretimi ile ilgili kazanım şu şekilde yer almaktadır:

1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.
3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.
4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar
(<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde milli mücadele sürecinin öğretimi ile ilgili kazanım şu şekilde yer almaktadır:

1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.
2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.
3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.
4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder
(<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>. Erişim Tarihi: 24.01.2018.).

Milli Mücadele sürecinin öğretimi 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, ortaöğretimde T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, yükseköğretimde ise Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi kapsamında detaylı bir şekilde yapılmaktadır.

2.4.3. Cezayir'de Okullarda Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları

Cezayir'de okullarda okutulan ders kitapları dışında tarih öğretimi ile ilgili elimizde kaynak bulunmamaktadır. Ancak Mısır ve Pakistan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

ile ilgili kaynak elimizde mevcuttur. Bu başlıkta Mısır ve Pakistan okullarında okutulan Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları incelenmiştir.

Mısır, Osmanlı egemenliğinde uzun yıllar kalmış Müslüman bir Kuzey Afrika ülkesidir. Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde (1882) İngilizler tarafından işgal edilen Mısır'ın nüfusunu Araplar ve Berberiler oluşturmaktadır. Cezayir ile birçok benzer özelliğe sahiptir (Osmanoğlu A. E. ve Abdoulmaged A., 2011: 2-5).

Pakistan ise Osmanlı egemenliğine girmemiş ancak Osmanlı Devleti ile sıkı ilişkileri olan Müslüman bir ülkedir. Hindistan ile beraber Pakistan da İngiliz işgaline uğramıştır. İşgale karşı teşkilatlanıp bağımsızlık hareketine girişmiş ve sonunda bağımsız olmuş bir ülkedir (Yiğit, 2011: 3-4). Ayrıca Pakistan TCİTA ders kitabında Türk Milli Mücadelesi'nin örnek olduğu bir mazlum millet olarak nitelendirilmektedir. Bu yönüyle Cezayir ile benzerlik göstermektedir. Mısır ve Pakistan'ın Cezayir ile olan benzerliğinden dolayı Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nın tarih öğretimi açısından incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Mısır Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 2007 yılında hazırlanmıştır. Programın tarih öğretimi açısından genel hedefleri şu şekildedir (Osmanoğlu A. E. ve Abdoulmaged A., 2011: 16-18):

1. Mısır'ın İslam âleminin ve Afrika'nın bir üyesi olduğunun farkında olma,
2. Tarihi olayları analiz etme, öğrencideki Arap olma ve İslam'a aidiyet duygusunu derinleştirme,
3. Arapların İslam'ı yayma gayretlerini tanımlama,
4. Modern tarihte Mısır'da meydana gelen tarihi olayları takip etme,
5. Milli önderlerin yeni yüzyılda Mısır'ı savunmadaki rollerinden onur duyma,
6. Mısır'ın Arap dünyası ve dünya barışını sürdürmedeki öncü rolünü takdir etme,
7. İşgale ve yabancı müdahalelerine direnişte 1919 ve 1952 devrimlerinin önemini takdir etme,
8. Mısır, Arap ve İslam kimliğiyle onur duyma (Osmanoğlu A. E. ve Abdoulmaged A., 2011: 16-18).

Mısır Sosyal Bilgiler Öğretim Programında belirtilen hedeflerin temeli, Mısır toplumunda Müslüman-Arap kimliğini yüceltmeye ve bu şekilde milli şuuru canlı tutmaya dayanmaktadır.

Pakistan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın 1980'den beri temel hedefi, toplumun İslamlaşması olarak belirtilmektedir. Ders kitapları ve öğretim programlarında teokratik görünümlü bir bakış açısı hâkim görülmektedir. Ayrıca milliyetçiliğin yüceltilmesi vasıtasıyla Pakistan'ın uluslaşması amaçlanmaktadır. Programda öğrencilerin kazanması hedeflenen beceriler ise; “Düşünme, bilgi toplama, yorumlama, analiz, iletişim, problem çözme ve karar alma” becerileridir (Yiğit, 2011: 1-2).

2007 yılında güncellenen programın tarih öğretimi açısından amaçları şu şekilde sıralanmıştır (Yiğit, 2011: 6-8):

1. Gençlerin demokratik bir toplumun vatandaşları olarak katılımcı ve sorumluluklarının bilincinde bireyler olarak yetiştirilmeleri,
2. Güney Asya'da, özellikle şu anki Pakistan'ın kurulduğu alanda yüzyıllar boyunca kurulmuş olan medeniyetler hakkında farkındalık oluşturma,
3. Güney Asya'da kurulmuş olan çeşitli hükümdarlıkların kuruluşunu, gelişimini ve zirveye ulaştıkları noktayı anlamalarını sağlama,
4. Hint-İslam kültürünün oluşumunda İslami kuralların önemini yineleme,
5. Güney Asya tarihinin çeşitli evrelerindeki siyasi yapının, iktisadın, sosyal ve kültürel hayatın önemli özelliklerini vurgulama,
6. Güney Asya'da İngiliz hâkimiyeti altında İslami kuralların çöküş aşamalarını ortaya koymalarını sağlama,
7. Güney Asya'da İngiliz hâkimiyeti altında meydana gelmiş olan çeşitli gelişmeleri ortaya koyma,
8. Pakistan'ın kuruluşuna liderlik eden Pakistan Hareketi'ne özellikle vurgu yaparak, siyasi uyanışı ve bağımsızlık mücadelelerini vurgulama (Yiğit, 2011: 6-8).

Pakistan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda belirtilen amaçların temelinde, Pakistan toplumunu uluslaştırma amacı vardır. İngiliz hâkimiyeti altında yaşanan çeşitli gelişmeler, siyasi uyanış ve Pakistan Hareketi'ne vurgu yapılarak toplumda milli şuuru yüksek tutmak hedeflenmiştir.

2.5. YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Bu kısımda tez konusuyla ilgili yapılmış tez ve makale çalışmalarından bahsedilecektir.

Sönmez (2007)'in, Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu adlı çalışmasında, Cezayir Bağımsızlık Mücadelesinin başladığı 1954 ile bağımsızlığın kazanıldığı 1962 yılları arasında Cezayir bağımsızlık hareketinin Türk kamuoyundaki etkisi incelenmiştir. Bu incelemede Türk kamuoyu izlenirken, hükümet, diğer siyasal partiler, basın ve sivil toplum örgütleri şeklinde bir sıra izlenmiştir. Demokrat Parti hükümetleri dönemi ve 27 Mayıs sonrası olmak üzere bu dönem iki başlıkta ele alınmıştır.

Eyryce (2008)'nin, Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi adlı çalışmasında, sömürgecilik ve emperyalizm olgularına açıklık getirilmeye çalışılmış; Afrika kıtasındaki bağımsızlık hareketlerine yol açan ortamdan kısaca bahsedilmiştir. Fransa'ya karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesini hazırlayan ortam ve buna imkân sağlayan koşullar incelenmiş ve Cezayir'in 1954-1962 yılları arasındaki sekiz yıllık bağımsızlık mücadelesi, önemli birtakım olaylardan bahsedilerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Önal (2008)'in, Cezayir'in Bağımsızlık Sürecinde Fransa'nın Yürüttüğü Siyaset ve Uygulamalar adlı çalışmasında, Cezayir'in bağımsızlığını elde ettiği 1962 yılına kadar, Fransa'nın ülkeye yönelik siyaseti değerlendirilmiş ve soykırım suçunun oluşumunun temelleri incelenmiştir. Soykırım suçu hakkında kavramsal bir yapı oluşturulmuştur. Cezayir ve Fransa arasında başlayan tarihsel ilişkilere değinilerek Cezayir'in işgali ve bağımsızlık mücadelesi incelenmiştir. Fransa'nın Cezayir soykırımı iddiaları ile ilgili girişimlere yer verilmiş ayrıca hukuk alanında yapılabilecekler değerlendirilmiştir.

Torun (2010)'un, Soğuk Savaş'ın ABD, İngiltere ve Türkiye'de Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kimlik Algısına Etkisi adlı çalışmasında tarama yöntemi kullanılmıştır. Soğuk Savaş yıllarındaki ABD, İngiltere ve Türkiye Sosyal Bilgiler ders kitapları ve müfredatları incelenmiştir. Müfredat ve ders kitaplarında yer alan milliyetçilik, ulus devlet ve milli tarih öğretimi konuları ele alınmıştır. İncelenen kitaplardaki kimliksel özelliklerin aktarımı değerlendirilmiştir.

Aktın (2010)'ın, Türkiye, İngiltere ve ABD Sosyal Bilgiler/Tarih Ders Kitaplarında Yapılandırmacı Yaklaşım, II. Dünya Savaşı Örneği adlı çalışmasında, yapılandırmacı eğitim anlayışının tarih ders kitaplarına yansımaları, II. Dünya Savaşı örnekleme ile tespit edilmiştir. 'Amaçlı örneklem' yöntemlerinden 'maksimum çeşitlilik' yönteminin kullanıldığı çalışmada, tarih ders kitapları ve tarih öğretim programları incelenmiştir. Çalışmada, analiz edilen Türkiye ve ABD tarih dersi kitaplarına davranışçı ve yapılandırmacı eğitim anlayışının yansıdığı görüşüne yer verilmiştir. İngiltere'de ise sorgulamaya dayalı bir tarih öğretimi anlayışı çerçevesinde, yapılandırmacı eğitim anlayışının hâkim olduğu tespit edilmiştir.

Merey (2012)'in, Türkiye ve ABD'deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması adlı çalışmasında, nitel araştırma doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, 'Çocukların Katılım Hakkı' kategorilere ayrılmış ve her kategori BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilgili maddesi ile ilişkilendirilmiştir. Verilerin analizinde frekans ve yüzde kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda Türkiye Sosyal Bilgiler ders kitaplarında verilen hazırlık ve değerlendirme sorularının, çocukların katılım hakkına yeterince yer vermediği tespit edilmiştir. Buna karşılık ABD Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan hazırlık ve değerlendirme sorularında ise çocukların katılım hakkına hiç yer verilmediği tespit edilmiştir.

Kab (2012)'in, Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Almanya'daki Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi Ders Kitaplarıyla Karşılaştırılması adlı çalışmasında da, nitel araştırma doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Almanya'nın Berlin eyaletinde ilköğretim basamağında 5. ve 6. sınıflarda okutulan Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi ders kitapları ile Türkiye'de ilköğretim basamağında 5. ve 6. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programları incelenmiştir. İncelenen bu ders kitaplarında dış ve içyapı özelliklerinin, bilginin sunumu noktasında metin yapılarının, görsel kanıtların ve etkinliklerin sayı ve nitelikleri saptanmış ve karşılaştırılmıştır. Ders kitaplarında yer alan içeriğin sunumunda rol oynayan metinlerin yapılarının bilgi verici ve hikâye edici olmasına rağmen çoğunluğunu bilgi verici metinlerin oluşturduğu saptanmıştır. Ders kitaplarında yer alan görsel kanıtların çeşitli, renkli ve nitelikli oldukları belirtilmiştir. Ayrıca yer verilen etkinlikler ve ünite değerlendirme uygulamalarının öğrenme sürecini ve sonucunu

değerlendirmeye dayalı ve öğrencileri ders içinde ve ders dışında etkin kılan nitelikte olduğu saptanmıştır. Buna karşılık Türkiye'deki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının dış yapı özelliklerinin geliştirilerek daha ilgi çekici hale getirilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir.

Osmanoğlu (2012)'nin, Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının Karşılaştırılması adlı çalışmasında, nitel araştırma doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, iki ülkenin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları karşılaştırılmıştır. Türkiye Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ilerlemecilik ve yeniden kurmacılık eğitim felsefesini temel aldığı belirtilmiş; programda sosyoloji, ekonomi ve disiplinler arası alanlarla ilgili amaçlara yer verilmiştir. Mısır Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ise ağırlıklı olarak daimicilik ve esasicilik eğitim felsefelerinin etkisi altında olduğu belirtilmiş; tarih ve coğrafya disiplinlerine daha çok yer verilmiştir. Türkiye Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında ağırlığı vatandaşlık haklarının; Mısır Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında ise din kategorisininin teşkil ettiği belirtilmiştir. İki ülkenin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında görsel tasarım ve baskı kalitesi açısından farklılıkların olduğu belirlenmiştir.

Tuğ (2017)'un, Uluslararası Sınavlarda Başarılı Ülkeler ve Türkiye'nin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Tasarım Boyutu Açısından İncelenmesi adlı çalışmasında, uluslararası sınavlarda başarılı ülkelerin ve Türkiye'nin sosyal bilgiler ders kitapları tasarım boyutu açısından incelenmiştir. Bu çalışmada içerik analizi yapılmamış; görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirmelere yer verilmiştir. İncelemede, uluslararası ölçekte eğitim araştırmaları yapan PISA ve TIMSS gibi kuruluşların raporlarından hareketle eğitimde üst sıralarda yer alan ülkelerden ve Türkiye'den maksimum çeşitlilik açısından çalışma grubu oluşturularak bu ülkelerin 12-14 yaş grubuna hitap eden sosyal bilgiler ders kitapları tasarım boyutuyla ele alınmıştır. Bu ülkeler ABD, Kanada, İsveç, Almanya, Japonya, Singapur, Finlandiya, Fransa, Danimarka, Polonya ve Türkiye'den teşkil edilmiştir.

Örnekleme oluşturan ülkelerin sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilen veriler Alpan (2004) tarafından geliştirilen ve 48 maddeden oluşan görsel tasarım ilkeleriyle (tipografik öğeler, metin örgütleyicileri, görsel öğelerin tasarımı, sayfa tasarımı, kapak tasarımı ve üretime yönelik dış yapı özellikleri) 3'lü dereceleme ölçeği (Oldukça Uygun, Uygun, Yetersiz) kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın

sonuçlarına bakıldığında PISA ve TIMSS'te üst sıralarda bulunan ülkelerin sosyal bilgiler ders kitaplarının, görsel tasarım ilkelerine göre incelenmesinde farklılık gösterdiği, bu uluslararası kuruluşların sınavlarında ortalamannın altında puan alan Türkiye'nin ise sosyal bilgiler ders kitabının görsel tasarım öğelerine göre incelenmesinde daha iyi bir sonuç aldığı görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, veri toplama araçları ile verilerin toplanması ve analizi aşamalarından bahsedilecektir.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Türkiye ve Cezayir Milli Mücadelelerinin ortaokul sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarına yansımalarının karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli, geçmişte veya halen var olan bir durumu var olduğu haliyle betimlemektedir. Çalışmamız da var olan bir durumu tasvir ettiğinden, çalışmada bu model tercih edilmiştir (Karasar, 2012: 183). Bu model aracılığıyla elde edilen veriler, okuyucuya bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde sunmak üzere analiz edilmiştir. Bu işlem için önce veriler betimlenmiş sonra da bu betimlemelerden birtakım sonuçlara ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:256).

Betimsel tarama modeli hem nicel hem de nitel araştırmalarda kullanılabilen bir modeldir. Bu çalışma nitel araştırma prosedürlerine uygun olarak yürütülmüştür. Glaser'e göre nitel araştırma “ Gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir.” (Glaser, 1967; Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45-46).

Çalışmamız da nitel araştırma yöntemlerinden, sosyal bilimlerdeki araştırmalarda sıklıkla kullanılan doküman incelemesi yöntemi ile yürütülmüştür. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olay veya olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini ve analiz edilmesini esas almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:217).

Bir araştırmada hangi dokümanın veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırmanın problemi doğrultusunda belirlenmektedir. Goetz ve LeCompte (1984)'e göre eğitimle ilgili araştırmalarda ders kitapları, müfredat yönergeleri, okul yazışmaları, öğretmen ve öğrenci el kitapları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, toplantı

tutanakları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, eğitimle ilgili resmi belgeler, vb. dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir (Goetz ve LeCompte, 1984; Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013: 218). Nitekim bu çalışmada da, yukarıda sayılan veriler arasında gösterilen Türkiye Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları ile Cezayir Cumhuriyeti ilkokul ve ortaokullarında okutulan Tarih ders kitapları veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

3.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Çalışmada doküman incelemesiyle,

Türkiye Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan,

- Sosyal Bilgiler 5. sınıf,
- Sosyal Bilgiler 7. sınıf,
- T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. sınıf ders kitapları ile

Cezayir Cumhuriyeti ilkokullarında okutulan,

- 3. sınıf Tarih ders kitabı
- 5. Sınıf Tarih ders kitabı

Cezayir Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan,

- 1. Sınıf Tarih ders kitabı
- 4. sınıf Tarih ders kitapları taranmıştır.

Cezayir Cumhuriyeti eğitim kademeleri; 1 yıl anaokulu, 5 yıl ilkokul, 4 yıl ortaokul ve 3 yıl lise eğitiminden oluşmaktadır. Bu eğitim kademelerinde okutulan ders kitapları devlet tarafından basılmakta ve öğrencilere dağıtılmaktadır (<https://www.slideshare.net/faizamumraiz26/education-system-of-pakistan-and-algeria>. Erişim Tarihi: 27.11.2018.).

Cezayir Cumhuriyeti ilkokul 3. sınıf Tarih ders kitabı, 8-9 yaş düzeyine göre hazırlanmıştır. 2016-2017 eğitim-öğretim yılında okutulmak üzere ONPS (Office National des Publications Scolaires) yayınevi tarafından basılmıştır. Kitap, 96 sayfadan ve dört bölümden oluşmaktadır. Bölümler şunlardır:

1. Olaylar-Zaman ve Mekân
2. Tarihi Takvim
3. Zamanı Temsil Araçları

4. Ulusal Tarih

Cezayir Cumhuriyeti ilkokul 5. sınıf Tarih ders kitabı, 10-11 yaş düzeyine göre hazırlanmıştır. 2017-2018 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere ONPS yayınevi tarafından basılan kitap 96 sayfadan ve üç bölümden oluşmaktadır. Konularda Fransız sömürgeciliği ve Cezayir milli mücadelesi işlenmektedir. Bölümler şunlardır:

1. Fransız Sömürgeciliği ve Cezayir'deki Siyaseti
2. Cezayir'in Kurtuluşu İçin Ulusal Direniş
3. Ulusal Egemenliği Geri Kazan ve Cezayir Devletini Yeniden İnşa Et

Cezayir Cumhuriyeti ortaokul 1. sınıf Tarih ders kitabı, 2007-2008 eğitim-öğretim yılında okutulmak üzere ONPS yayınevi tarafından basılmıştır. 11-12 yaş düzeyine göre hazırlanmıştır. 76 sayfadan ve beş bölümden oluşmaktadır. 1830 Fransa'nın Cezayir'i işgalinden 1954 Cezayir milli mücadelesinin başlamasına kadar yaşanan olayları içine almaktadır. Bölümler şunlardır:

1. Fransız işgalinden önce Cezayir nasıldı?
2. Fransa Cezayir'i neden ve nasıl işgal etti?
3. Cezayirliler Fransız işgaline nasıl karşı çıktı?
4. Cezayir'deki Fransız sömürgeciliği nasıl oldu?
5. Cezayirliler Fransız sömürgeciliğine nasıl karşı çıktı?

Cezayir Cumhuriyeti ortaokul 4. sınıf Tarih ders kitabı, 14-15 yaş düzeyine göre hazırlanmıştır. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında okutulmak üzere, ONPS yayınevi tarafından basılmıştır. 175 sayfadan ve üç bölümden oluşmaktadır. Bölümler şunlardır:

1. 1870-1953 Yılları Arasında Cezayir
2. 1954-1962 Büyük Bağımsızlık Devrimi
3. 1962'den sonra Cezayir ve Devlet Meseleleri

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise zorunlu eğitim; 4 yıl ilkokul, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise şeklinde 12 yıldır. İlkokuldan önce isteğe bağlı olarak anaokulu eğitimi de uygulanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ders kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'ne göre hazırlanır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, ders kitabı olarak okutulmasına karar verdiği kitapları yayımlar. Beş yıllık süreyle ders kitabı olarak okutulmasına karar verilen bu kitaplar belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda

okullara gönderilerek öğrencilere dağıtılır. Zorunlu eğitim kapsamında yer alan öğretim kademelerinde ders kitapları devlet tarafından ücretsiz olarak dağıtılır.

Türkiye Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı, 11 yaş düzeyine göre ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren 5 yıl süreyle okutulmak üzere Anadol Yayıncılık tarafından hazırlanmış ve basılmıştır. 208 sayfadan ve 7 üniteden oluşmaktadır. Üniteler şunlardır:

1. Birey ve Toplum
2. Kültür ve Miras
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler
4. Bilim, Teknoloji ve Toplum
5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim
6. Etkin Vatandaşlık
7. Küresel Bağlantılar

Türkiye Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı 13 yaş düzeyine göre Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren okutulmak üzere Netbil Basım ve Yayıncılık tarafından basılmıştır. 256 sayfadan ve 7 üniteden oluşmaktadır. Üniteler şunlardır:

1. Birey ve Toplum
2. Kültür ve Miras
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler
4. Bilim, Teknoloji ve Toplum
5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim
6. Etkin Vatandaşlık
7. Küresel Bağlantılar

Türkiye Cumhuriyeti ortaokullarında okutulan 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı, 14 yaş düzeyine göre Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren okutulmak üzere Çağlayan Matbaası tarafından basılmıştır. 212 sayfadan ve 7 üniteden oluşmaktadır. Üniteler şunlardır:

1. Bir Kahraman Doğuyor
2. Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar
3. Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm

4. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye
5. Demokratikleşme Çabaları
6. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası
7. Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası

3.3. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Bu süreçte veriler, doküman incelemesi tekniğinin 5 aşaması takip edilerek toplanmış ve analiz edilmiştir. Bu aşamalar: 1. Dokümanlara ulaşma, 2. Orijinalliğin kontrol edilmesi, 3. Dokümanları anlama, 4. Verilerin analizi, 5. Verileri kullanma.

3.3.1. Dokümanlara Ulaşma

Bu aşamada;

- 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, Türkiye'deki ortaokullarda okutulan 5. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları ve 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı temin edilmiştir.
- 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, Cezayir'deki ilk ve ortaokullarda okutulan; ilkokul 3. ve 5. sınıf Tarih ders kitabı ile ortaokul 1. ve 4. sınıf Tarih ders kitapları temin edilmiştir.

Türkiye 5 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ile 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları, bu kitapların ders kitabı olarak okutulduğu okullardan temin edilmiştir. Cezayir ilkokul 3 ve 5. sınıf ile ortaokul 1 ve 4. sınıf Tarih ders kitapları da Doç. Dr. Yasin Doğan aracılığı ile Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı'ndan temin edilmiştir.

Her iki ülkenin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda okutulan ve araştırmada veri kaynağı olarak kullanılan ders kitaplarının künyeleri şu şekildedir:

Türkiye;

1. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı (2018), Anadol Yayıncılık, Ankara.
2. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı (2018), MEB Devlet Kitapları, Netbil Basım ve Yayıncılık, İstanbul.

3. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf Ders Kitabı (2018), MEB Devlet Kitapları, Çağlayan Matbaası, İzmir.

Cezayir;

1. İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabı (2016), Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı.
2. İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabı (2017), Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı.
3. Ortaokul 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı (2007), Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı.
4. Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabı (2017), Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı.

3.3.2. Orijinalliğin Kontrol Edilmesi

Bu aşamada verilerin orijinalliği kontrol edilmiştir. Her iki ülkenin ders kitapları, Milli Eğitim Bakanlıkları ya da Bakanlığın görevlendirdiği yayıncılar tarafından basılmaktadır. Her iki ülkedeki kitapların da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlardan temin edilmiş olması, bu kitapların orijinalliğini teyit etmektedir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlıkları tarafından basılan kitapların üzerinde seri numarasının, bakanlık ambleminin bulunması ve baskı karar maddesinin yer alması, bu kitapların ve bu kitaplardan elde edilen verilerin orijinalliğini teyit etmektedir.

3.3.3. Dokümanları Anlama

Dokümanları anlama aşamasında; Cezayir bağımsızlık mücadelesinin yer aldığı Cezayir Tarih ders kitapları Arapça olduğu için Türkçeye çevrilmiştir. Çeviriler Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümü 2. Sınıf öğrencisi Suriye uyruklu, anadili Arapça olan ve akademik derecede çeviri yapabilen Yazan KILARJI tarafından yapılmıştır. Yapılan çeviriler doğruluğu teyit edilmek amacıyla ileri düzey Arapça bilen bir akademisyen tarafından kontrol edilmiştir.

3.3.4. Verilerin Analizi

Bu aşamada; araştırmada elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Amaç, bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış olarak sunmaktır. Türk milli mücadelesinin yer aldığı sosyal bilgiler ve TCİTA ders kitapları ile Cezayir milli mücadelesinin yer aldığı tarih ders kitapları analiz edilmiştir. Daha sonra iki ülke için elde edilen veriler, bu tip çalışmalarda uygulanan yöntemle bağlı kalınarak (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256) karşılaştırılmalı olarak yorumlanarak sonuçlara ulaşılmıştır.

3.3.5. Verileri Kullanma

Doküman incelemesinin beşinci aşaması olan verileri kullanma aşaması ise bulgu, sonuç ve öneriler kısmında ele alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir (Veri kaynağı olarak kullanılan ders kitaplarına metin içerisinde atıf yapılmamış, kaynakçada yer verilmiştir).

4.1. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARINDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNİN HAZIRLIK DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR

Bu başlıkta, Türkiye 5 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları ile 8. Sınıf TCİTA ders kitabının metinleri ve görselleri incelenmiştir. Bu incelemede 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Türk Milli Mücadelesinin hazırlık dönemine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. 7. Sınıf sosyal bilgiler ve 8. Sınıf TCİTA ders kitabında bu alt probleme ilişkin elde edilen bulgular aşağıda ifade edilmiştir.

4.1.1. Türkiye Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu Ve Yorumlar

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının Etkin Vatandaşlık ünitesinde, Atatürk'ten Milletimize Armağan konusunda Türk Milli Mücadelesi'nin hazırlık dönemi işlenmiştir. Konunun girişinde M. Kemal Atatürk'ün fotoğrafı bulunmaktadır. Metinlerde M. Kemal Atatürk'ün millet egemenliğini esas alışı vurgulanmıştır. Milli mücadelenin hazırlık döneminde yapılan Amasya Genelgesi ile Erzurum ve Sivas Kongrelerinde milli egemenlik ile ilgili alınan kararlara yer verilmiştir. Bu bağlamda Amasya Genelgesindeki, "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." Kararı, milli mücadelenin millet iradesiyle gerçekleşeceğini göstermek üzere öne çıkarılmıştır. Yayımlanan genelgeler ve yapılan kongrelerle işgalcilere karşı milli birlik oluşturmaya

çalışıldığına işaret edilmiştir. Bu sayede düşmana karşı toplumda direniş ruhu ve mücadele gücü oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yine bu konuda Sivas Kongresinin temsilcilerinin bulunduğu fotoğraf, aşağıda şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: Sivas Kongresi Temsilcileri

Kaynak: Türkiye ortaokul 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı, 2018: 203.

4.1.2. Türkiye Ortaokul 8. TCİTA Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesinin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu Ve Yorumlar

8. Sınıf TCİTA ders kitabının Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde Türk Milli Mücadelesinin hazırlık dönemi işlenmiştir. “İşgal Yıllarında Anadolu” adlı konuda, 1. Dünya Savaşını sonlandıran Mondros Ateşkes Antlaşması’ üzerinde durulmuştur. Antlaşmanın imzalandığı Agamemnon zırhlısı ile antlaşmayı Osmanlı Devleti adına imzalayan Rauf Orbay’ın ve İtilaf Devletleri adına imzalayan Amiral Calthorpe’un fotoğraflarına yer verilmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması’nın önemli maddeleri verilerek Osmanlı topraklarının işgale açık hale geldiği belirtilmiştir. İtilaf devletlerinin Mondros Ateşkes Antlaşmasına dayanarak işgal ettikleri yerler haritada gösterilmiştir. Türk milletinin bu işgalleri protesto etmek için miting düzenlediği görseller kullanılarak anlatılmıştır. Bu protesto mitingleriyle Türk milletinin işgallere sessiz kalmadığı ifade edilmiştir.

Aynı ünite de Cemiyetler ve Kuvâ-yı Milliye adlı konuda, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra başlayan işgaller karşısında Osmanlı yönetiminin sessiz kaldığı, bu nedenle Türk halkının müdafaa-i hukuk cemiyetleri kurarak işgaller karşısında teşkilatlanmaya ve sesini duyurmaya çalıştığı belirtilmiştir. İşgallere karşı kurulan milli cemiyetler ve işgalleri destekleyen azınlık cemiyetleri ile milli varlığa düşman cemiyetler, faaliyet gösterdikleri yer ve amaçları açıklanarak anlatılmıştır.

Milli cemiyetler tarafından işgallere karşı mücadele etmek için gönüllülerden oluşan askeri direniş güçlerinin oluşturulduğu, bu güçlere 'Kuvâ-yı Milliye' dendiği ifade edilmiş ve Kuvâ-yı Milliye'nin özellikleri sıralanmıştır. Ayrıca konu içinde bu cemiyetlerin birbirleri ile mücadeleleri görseller kullanılarak ifade edilmiştir. Türk milletinin teşkilatlanmak suretiyle Kuvâ-yı Milliye birlikleri oluşturarak işgalcilerle silahlı mücadeleye başladığı, her Kuvâ-yı Milliye birliğinin bulunduğu bölgede güvenliği sağlamaya ve işgallere engel olmaya çalıştığı belirtilmiştir.

İstiklal Yolculuğu adlı konuda, M. Kemal Atatürk'ün Mondros Ateşkes Antlaşması öncesindeki görevi hakkında bilgi verilmiş; antlaşmadan sonra Samsun'a çıkışı anlatılmıştır. M. Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla başlamış olan yolculuğu görsel üzerinde ifade edilmiştir. Bu yolculuk sırasında yaşanan önemli olaylar konunun alt kısmında tarih şeridi halinde gösterilmiştir. Yayımlanan Havza Genelgesi'yle işgallere karşı milli bilinç oluşturulmaya çalışıldığı belirtilmiştir.

Verilen bilgilere göre M. Kemal'in Anadolu'ya geçmesi, Türk milletinde işgallere karşı farklı bir bakış açısı oluşturmuş ve mücadele inancı oluşmaya başlamıştır. Bir ihtilal belgesi olarak takdim edilen Amasya Genelgesi ile yürütülecek milli mücadelenin gerekçesi, yöntemi ve amacı belirtilmiştir. Ayrıca belgenin, Türk milletinin bağımsızlığından asla taviz vermeyeceğine işaret ettiği belirtilmiştir.

Daha sonra Erzurum Kongresi'nin toplanma amacı açıklanmış; M. Kemal Atatürk'ün Osmanlı Hükümeti tarafından görevden alınışı meselesine değinilmiştir. Ardından M. Kemal'in Erzurum Kongresi'ne başkan seçilişine ve kongrede alınan kararlara geçilmiştir. Bu kararlarla, vatanın bütünlüğü ve milletin tam bağımsızlığına vurgu yapıldığı; yönetim sisteminin değişeceğine işaret edildiği ve Osmanlı Hükümeti'nin denetlenmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Alınan kararları uygulamak için 'Temsil Heyeti' adıyla bir kurul oluşturulduğu ve başkanlığına M. Kemal'in

seçildiği ifade edilmiştir. Temsil Heyeti'nin oluşturulmasıyla milli mücadelenin idari kadrosu belirlendiğine temas edilmiştir.

Sivas Kongresi'nin anlatımına, Osmanlı Hükümetinin kongreyi engellemek için yapmış olduğu girişimlerle başlanmıştır. Sivas Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda milli cemiyetlerin birleştirilerek 'Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' adını aldığı görüşü ifade edilmiştir. Ayrıca konu içerisinde M. Kemal'in Sivas Kongresi üyeleriyle birlikte yer aldığı görsele yer verilmiştir. Bütün milli cemiyetlerin birleştirilmesinin, milli mücadelenin tek merkezden yürütülmesine imkân sağlayacağına işaret edilmiş; peşinden Temsil Heyeti'nin de yürütme yetkisini kullanan bir hükümet işlevi göreceği vurgulanmıştır.

Konunun devamında Temsil Heyeti ile Osmanlı Hükümeti yetkilileri arasında gerçekleşen Amasya Görüşmesi'ne geçilmiş; bu görüşmenin, milli mücadele ve Temsil Heyeti'nin Osmanlı Hükümeti tarafından tanındığı anlamına geldiği ifade edilmiştir. Ardından milli mücadelenin yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye gazeteleri ile Anadolu Ajansının kuruluşu ve önemi anlatılmıştır. Anlatıma göre Osmanlı Hükümeti ile yapılan Amasya Görüşmesi sonucunda Temsil Heyeti'nin gücü artmıştır. Temsil Heyeti'nin milli mücadelecilerin temsilcisi olduğu Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Kurulan yayın organları ve ajansla milli mücadelenin haklılığı ulusal ve uluslararası alanda duyurulmaya çalışılmıştır.

Bir Millet'in Yemini: Misâk-ı Millî adlı konuda, M. Kemal'in Ankara'ya gelişi ve Ankara'nın milli mücadelenin yönetim merkezi oluşuna dikkat çekilmiştir. Amasya Görüşmesi sonucunda açılan Mebusan Meclisi'nde alınan Misâk-ı Millî kararları maddeler halinde verilmiştir. Alınan bu kararlarla, Türk yurdunun sınırlarının çizildiğine, halkın kararlarına saygı duyulduğuna, kapitülasyonlara karşı çıkıldığına, milli egemenliğin önemine ve uluslararası eşitlik ilkesine vurgu yapıldığına dikkat çekilmiştir. Anlatımda M. Kemal'in, Mebusan Meclisi'ne katılacak arkadaşlarıyla önceden görüştüğü ve Misâk-ı Millî kararlarının alınmasında etkin rol oynadığı vurgulanmıştır.

Misâk-ı Millî kararlarının kabulünden sonra İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edildiği ve Mebusan Meclisi'nin dağıtıldığı ifade edilmiştir. M. Kemal'in Büyük Millet Meclisi'ni açışı ve meclisin nitelikleri belirtilmiştir. Ayrıca BMM'nin üstünde bir kuvvet olmadığı vurgulanmıştır. Konu içerisinde BMM'nin açılış

törenine ait görsele yer verilmiştir. Ayrıca İstanbul'un işgal edilmesiyle Osmanlı Devleti hukuken sona erdiği ve BMM'nin Türk milletinin tek temsilcisi olduğu belirtilmiştir.

Büyük Millet Meclisine Karşı Çıkarılan Ayaklanmalar adlı konuda, BMM'ye karşı çıkan ayaklanmaların nedenleri izah edilmiştir. Ayaklanmalar, çıkış kaynaklarına göre gruplandırılmıştır. Konu içerisinde ayaklanmaların çıkış yerleri görsel üzerinde açıklanmıştır. BMM'nin ayaklanmalara karşı aldığı tedbirlere yer verilmiş; ayaklanmaların sebep olduğu olumsuzluklar anlatılmış ve BMM'nin gücünü ve otoritesini artırdığı belirtilmiştir.

Geçersiz Bir Antlaşma: Sevr Antlaşması adlı konuda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nın çok ağır şartlar taşıdığı ifade edilmektedir. Toplamda 433 maddeden oluşan Sevr Antlaşması'nın bazı maddeleri konu içerisinde verilmiştir. Sevr Antlaşması'nın neden geçersiz sayıldığı açıklanmakta, BMM'nin ve M. Kemal'in Sevr Antlaşması'nı kesinlikle reddettiği belirtilmektedir. Konu içerisinde, Sevr Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı heyetine ve Sevr Antlaşması'na göre Osmanlı topraklarının paylaşımını gösteren görsellere yer verilmiştir.

4.2. CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİNİN HAZIRLIK DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR

Bu başlıkta, Cezayir ilkokul 3 ve 5. sınıf tarih ders kitapları ile ortaokul 1 ve 4. sınıf tarih ders kitaplarının metinleri ve görselleri incelenmiştir. Bu incelemede ilkokul 3 ve 5. sınıf ile ortaokul 1 ve 4. sınıf tarih ders kitaplarında bu alt probleme ilişkin elde edilen bulgular aşağıda ifade edilmiştir.

4.2.1. Cezayir İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu Ve Yorumlar

İlkokul 3. sınıf tarih ders kitabının Ulusal Tarih adlı bölümünde Cezayir milli mücadelesinin hazırlık dönemine ilişkin bulgulara rastlanılmıştır. Büyük Kurtuluş Devrimini Başlatma adlı konuda, 1830'da Fransa'nın Cezayir'i işgalini anlatan bir görsele yer verilmiştir. 25 Haziran 1954 tarihinde 22 mücahidin yani savaşçının, Cezayir'in başkenti 'Medine'de bir evde toplandıkları ve Fransız işgaline karşı bazı karar aldıkları; bu kararlardan en önemlisinin Büyük Kurtuluş Devrimi'ni başlatmak olduğu ifade edilmiştir. Konu içerisinde, bu toplantıyı yapan 22 savaşçının resimleri ile toplandıkları evin resmine yer verilmiştir.

4.2.2. Cezayir İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu Ve Yorumlar

İlkokul 5. sınıf tarih ders kitabının Fransız Sömürgeciliği ve Cezayir'deki Siyaseti adlı bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin hazırlık dönemine ilişkin bulgulara rastlanılmıştır. Mervaha Hadisesi (Yelpaze Olayı) adlı konuda Fransa'nın Cezayir'i işgal etmek için bahane aradığı anlatılmıştır. Cezayir Dayı'sının, Fransa'ya satılan buğdayın parasını istediği, Fransa konsolosunun da terbiye dışı bir cevap vererek Dayı'yı sinirlendirdiği ifade edilmiştir. Sinirlenen Dayı'nın, elindeki yelpazeyi göstererek konsolosu kovduğu; Fransa'nın da o yelpaze ile konsolosa vurulduğunu iddia ettiği; bu durumun Fransa'nın şerefini aşağılama anlamına geldiği belirtilmiştir. Konunun anlatımı, bu olayın bahane edilerek Fransa'nın Cezayir'i işgal etmeye başladığı ifadesiyle bağlanmıştır. Konu içerisinde 'Yelpaze Olayı'nı' anlatan görsele yer verilmiştir. İşgallere karşı direnen Cezayirliilerin Setavlı Savaşı'nda yenildiği 5 Temmuz 1830'da Dayı Hüseyin'in Teslimiyet Antlaşmasını (Teslimiyet Antlaşması= Cezayir tarih ders kitaplarında, Fransız işgali sırasında Cezayir'in teslim oluşunu belgeleyen antlaşmaya verilen isimdir) imzalamak zorunda kaldığı belirtilmiştir.

Aynı bölümde, Fransa'nın Cezayir Siyaseti ve Belirtileri adlı konuda, Fransa'nın yapmış olduğu insanlık dışı uygulamalardan söz edilmiştir: Mağaralara sığınan Cezayirlilerin diri diri yakıldığı gibi tarım arazileri de ateşe verilmiş; Cezayirlilerin mal varlıklarına el konulmuş ve tarım arazileri Fransızlara teslim edilmiştir. Ekonomik alanda Cezayir'in bütün gelirlerinin Fransa'ya gönderilmesi suretiyle, ticarete Fransızlar hâkim duruma getirilmiştir. Dini ve kültürel alanda, Müslüman Cezayirli kimliği yok edilmek istenmiştir. Bu çerçevede Kur'an medreseleri ve okullar kapatılmış; Arapça yasaklanmış; camiler kiliseye dönüştürülmüş ve Müslüman Cezayir halkı, Fransız dil ve kültürü öğrenmeye teşvik edilerek büyük ölçüde asimile edilmiştir. Fransa tarafından çıkarılan istisnai kanunlarla Cezayir kimliğinin silinmesi; Cezayirlilerin aşağılanması; mal varlıklarının gasp edilmesi ve Cezayirlileri vatandaş olarak kabul etmekten kaçınılması gibi uygulamalara gidilmiştir. Ancak çıkarılan bu kanunlar Cezayirlilerin, Fransa yönetimine karşı öfkesini artırmaktan öte bir sonuç vermemiştir.

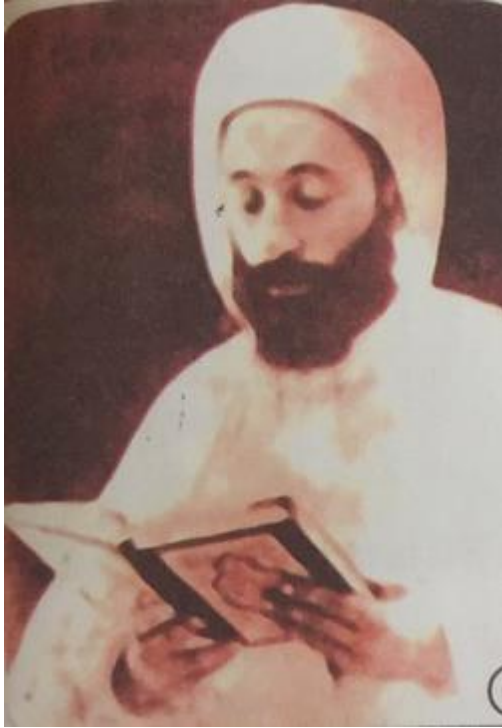
Cezayir'in Kurtuluşu İçin Ulusal Direniş adlı bölümde, Cezayir milli mücadelesinin hazırlık dönemine ilişkin bulgular yer almaktadır. Halk Mücadeleleri (1830-1916) adlı konuda Emir Abdülkadir, Ahmet Bey ve diğer bölgesel direniş hareketleri tarafından yürütülen faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir. Verilen bilgilere göre halk mücadelesi daha çok kabile reisleri ve tekke şeyhleri liderliğinde sürdürülmüştür. Ancak yürütülen halk mücadelesi; dağınık ve düzensiz oluşu, cephane ve malzemelerdeki yetersizlikler; Hristiyan Batı ülkelerinin Fransa'ya destek olmaları ve Cezayir üzerinde oluşturulan baskılar gibi sebepler sonucunda başarılı olamamıştır. Konu, halk mücadelesini sürdüren liderlerin görselleri ile tamamlanmıştır.

Aynı bölümde Siyasi Mücadele (1919-1954) adlı konuda, Halk mücadelelerinin başarısız oluşu üzerine mücadele yönteminde ağırlığın siyasi mücadeleye kaydırıldığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda Emir Halid, Cezayir'in durumu ile ilgili ABD başkanı Wilson ve Fransa lideri Hiryo'ya dilekçe yazarak Fransızlar ve Cezayirliler arasında eşitlik talebinde bulunmuştur. Diğer taraftan Mesali Hac, Cezayir'in bağımsızlığını ve Fransa'dan ayrılmasını istediğini dile getirmiş; 1926'da Kuzey Afrika Yıldızı Partisi'ni, 1937'de Cezayir Halk Partisi'ni ve 1946'da Demokrasi ve Özgürlük Zafer Partisi'ni kurmuştur. İbn Celul, Cezayirlilerin Fransızlar gibi haklarını alabilmesi için Cezayir'in Fransa'ya bağlanması savunurken Abdülhamit Bin Badis, Cezayir'in birçok âlimiyle

birlikte Cezayirlilerin haklarını savunmak; dil, din ve tarih gibi kimliklerini muhafaza etmek için 1931’de Cezayirli Müslüman Alimler Derneğini kurmuştur.

Ayrıca Cezayirlilerin mücadelelerini anlatmak ve savunmak için Ümmet, Cezayir Cumhuriyeti, Akan Yıldız ve Halk Gazetesi gibi birçok Arapça ve Fransızca gazete çıkarılmıştır. Bu gelişmelerin ışığında 8 Mayıs 1945'te Cezayirliler, ülkenin değişik bölgelerinde, siyasi haklarını savunmak için protesto ve yürüyüşler düzenlemişlerdir. Konu içerisinde, mücadeleye önderlik eden liderlerin görsellerine yer verilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde çeşitli dernek ve partilerin kurulduğu; protesto ve yürüyüşler yapıldığı; dilekçeler yazıldığı ve gazetelerin çıkarıldığına dikkat çekilmiştir. Bütün bu siyasal etkinliklerin amacının Cezayirlilerin haklarını kazanmaları olduğu vurgulanmıştır.

Şekil 2: Abdülhamit bin Badis

Kaynak: Cezayir ortaokul 5. sınıf tarih ders kitabı, 2017: 46

Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde öne çıkan liderlerin belirli konularda düşünce ayrılıklarının olduğu görülmüştür. Mesela Emir Halid Fransızlarla eşitlik üzerinde dururken İbn-i Celul ve Ferhad Abbas, Cezayir’in Fransa’ya bağlanmasından yana bir tavır sergilemişler; İbn-i Badis’in reformcu siyasetine karşılık Mesali Hac, bağımsız bir Cezayir’i savunmuştur.

Konunun devamında 8 Mayıs 1945 Setif olayı anlatılmıştır: Cezayirliler, 8 Mayıs 1945 günü, 2. Dünya Savaşı'nın bitişini kutlamak ve Fransa'dan bağımsızlık talebinde bulunmak için sokaklara dökülmüştür. Fransa, Cezayirlilerin bu yürüyüşüne şiddetle karşılık vermiş ve neticede Cezayirliler, binlerce kişinin gözüne alınarak asıldığı bir zulüm ikliminde 45.000 şehit vermişlerdir. Fakat Fransa'nın yaptığı bu vahşet, Cezayirlileri silahlı mücadeleye dayalı devrimci bir hareket etrafında birleştirmiştir.

Bu çerçevede Mesali Hac tarafından kurulan Cezayir Halk Partisi'nin programına yer verilmiştir: "Fransa'dan bağımsız milli bir hükümet ve Cezayir parlamentosunu kurmak; Cezayir halkına, Arapça ve İslam'a saygı duymak." Cezayirli Müslüman Âlimler Derneği'nin amacı ise Cezayir'de İslam akidelerini hurafe ve bid'atlardan temizlemek, Arapçayı ve milli kişiliği yeniden yaşatmak şeklinde ifade edilmiştir.

Şekil 3: Mesali Hac

Kaynak: Cezayir ortaokul 5. sınıf tarih ders kitabı, 2017: 45

Islah Hareketi adlı konuda, Cezayirli Müslüman Âlimler Derneği'nin amaçları, derneğin temsilcileri ve faaliyetleri anlatılmış; konu içerisinde, hareketin temsilcilerinin fotoğraflarına yer verilmiştir.

Bu bölümde farklı sayfalarda, Mesali Hac ve Islah Hareketi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu durum, Mesali Hac ve Islah Hareketi'nin, Cezayir Milli Mücadelesi'nin hazırlık dönemindeki önemini göstermektedir.

4.2.3. Cezayir Ortaokul 1. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu Ve Yorumlar

Ortaokul 1. sınıf tarih ders kitabının, Fransa Cezayir'i Neden ve Nasıl İşgal Etti?; Cezayirliler, Fransız İşgaline Nasıl Karşı Çıktı?; Cezayir'deki Fransız Sömürgeciliği Nasıl Oldu?; Cezayirliler, Fransız Sömürgeciliğine Nasıl Karşı Çıktı? Bölümlerinde Cezayir milli mücadelesinin hazırlık dönemine ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu kitabın içeriğinde görseller metne göre ön planda tutulmuştur. Kitabın metinleri, daha çok konu içerisinde verilen görseli anlama ve yorumlatmaya dayalı sorulardan oluşmaktadır.

Fransa Cezayir'i Neden ve Nasıl İşgal Etti? Adlı bölümde, Cezayir'in kaynaklarından, konumundan ve askeri gücünden bahsedilmiştir. Burada Fransa'nın Cezayir'i işgal etmek için 'Yelpaze Olayı'ni bahane olarak kullandığı ifade edilmiştir. Fransa'nın Cezayir'e saldırması, Cezayir kuvvetlerinin direnişi ve sonrasında yenilgiye uğraması görsellerden yararlanılarak anlatılmıştır. Yenilginin en önemli sebebi olarak Dayı Hüseyin'in ordusunu yanlış yönetmesi gösterilmiştir. Ardından Dayı Hüseyin ile General Di Bormon arasında yapılan Teslimiyet Antlaşmasına geçilmiş; Fransız generalin halkın dini özgürlüklerini, mal varlıklarını, ticaretini ve kadınların güvenliğini garanti altına alacağına dair verdiği söz vurgulanmıştır. Konunun devamında verilen görsellerde, bu sözlere aykırı olarak arazilerin yakıldığı, mağaralara kaçan Cezayirlilerin diri diri yakılarak öldürüldüğü belirtilmiştir.

Cezayirliler Fransız İşgaline Nasıl Karşı Çıktı? Adlı bölümde, Fransız işgaline karşı kabile liderlerinin etrafında toplanan halkın direnişi anlatılmıştır. Bu çerçevede Ahmet Bey'in, Konstantin şehrindeki direnişi ve bunun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine antlaşma imzalama mecburiyetinde kalışı ifade edilmiştir. Konu içerisinde hem Ahmet Bey'in görseline hem de Ahmet Bey'in mücadelesini anlatan görsellere yer verilmiştir. Daha sonra Emir Abdülkadir'in direnişi ve kurduğu yönetimin anlatımına geçilmiştir. Emir Abdülkadir'in başlangıçta Fransızlara karşı başarı elde ettiği ve Tafna Antlaşması'nı imzaladığı anlatılmıştır. Ancak Fransızların antlaşmaya uymadıkları ve kabilelere saldırdığı, mallarını gasp ettiği ifade edilmiştir. Zamanla Emir'in direnişinin

zayıfladığı ve Emir Abdülkadir'in teslim olmak zorunda kaldığı belirtilmiştir. Emir Abdülkadir'e ve direnişine ait görsellere yer verilmiştir.

Cezayir'deki Fransız Sömürgeciliği Nasıl Oldu? Adlı bölümde, Fransa'dan Cezayir'e yapılan göçler anlatılmış; yerli halkın verimsiz bölgelere sürgün edildiği görsellerle vurgulanmış ve Cezayir'in kaynaklarının Fransızlar için kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Fransa'nın Cezayirlileri cahilleştirme politikası ve milli kimliği yok etme çabasına yer verilmiş; bu çerçevede Arapçayı yasaklandığı, medreseleri kapattığı, camileri kiliseye çevirdiği ve Hristiyanlığı yaymaya çalıştığı vurgulanmıştır. Bu asimilasyona karşı Abdülhamit bin Badis'in milli kimliği diri tutmaya yönelik söylediği söz üzerinde durulmuştur.

Cezayirliler Fransız Sömürgeciliğine Nasıl Karşı Çıktı? Adlı bölümde, Fransızlara karşı mücadelede uygulanan yöntemler anlatılmıştır. Yine görsellerden yararlanılarak Cezayir halkının yaşamış olduğu yoksulluk ve sefalet sergilenmiştir. Ayrıca çıkarılan Ahali Kanunu ile Cezayirlilerin haklarının kısıtlandığı ve mallarına el konulduğu belirtilmiştir.

Aynı bölümde, Fransızlara Karşı Yürütülen Halk Devrimleri adlı konuda, hem harita üzerinde hem de tablo olarak gerçekleştirilen direniş hareketlerinin yeri, zamanı ve liderleri hakkında bilgiler verilmiştir. Siyasi mücadele adlı konuda bu yöntemle, Fransa ile mücadelenin farklı boyut kazandığı ifade edilmiştir. Cezayirlilerin kurmuş olduğu, Kuzey Afrika Yıldızı, Cezayir Halkı Partisi, Beyan ve Özgürlük Sevdalıları Partisi, Cezayirli Beyan Demokrat Birlik Partisi, Demokrasi Özgürlük Zaferi Hareketi gibi siyasi partilerden bahsedilmiştir. Birkaç siyasi parti kurarak bağımsız bir Cezayir amaçlayan Mesali Hac'a ve konu içerisinde görseline yer verilmiştir. Konunun devamında Ferhat Abbas ve Abdülhamit bin Badis'in görselleri yer almış ve bu liderler hakkında soru sorulmuştur. Ardından Cezayir'in 20. Yüzyılda yürüttüğü mücadelesinin, parti veya dernek kurmak, gazete çıkarmak, protesto ve yürüyüş düzenlemek gibi farklı şekillerine değinilmiştir.

8 Mayıs 1945 Hadisesi adlı konuda, Cezayir halkının siyasi mücadele ile bağımsızlığını kazanamadığı; 8 Mayıs 1945 tarihinde düzenlenen yürüyüşe karşı Fransız yönetiminin silaha başvurmasıyla binlerce şehit verildiği anlatılmıştır. Bu olayın ardından 22 mücahidin, başkent Cezayir'de gizlice toplandıkları ve silahlı mücadele kararı aldıkları ifade edilmiştir.

4.2.4. Cezayir Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Hazırlık Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu Ve Yorumlar

Ortaokul 4. sınıf tarih ders kitabının 1870-1953 Yılları Arasında Cezayir adlı bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin hazırlık dönemine ilişkin bulgulara rastlanılmıştır. Giriş kısmında Dayı Hüseyin zamanında Fransa'yla olan ticari ilişkilerden bahsedilmiş ve Yelpeze Olayı bahanesiyle Fransa'nın Cezayir'i işgale başladığı anlatılmıştır.

Aynı bölümde Cezayir'de İşgal Siyaseti ve Milli Mücadele'nin Yenilenmesi adlı konuda Fransa'nın uyguladığı işgal siyasetine yer verilmiştir. Bu çerçevede uygulanan kaynaştırma siyasetiyle Cezayir'in siyasetinin, idaresinin, kültürünün ve dilinin Fransa'ya bağlandığına; bu şekilde bağımsız Cezayir'in varlığının bitirmeye çalışıldığına vurgu yapılmıştır. Çıkarılan kanunlarla Cezayir'in Fransa'ya ait olduğu belirtilmiş; Cezayir'de yaşayan Avrupalılar ve Yahudilere Fransa vatandaşlığı verildiği vurgulanmıştır. Buna karşılık Müslüman Cezayirlilere karşı uygulanan çok yönlü kısıtlamaya dikkat çekilmiş; kaynaştırma siyasetine yönelik çıkarılan kanunlar tablo halinde gösterilmiştir.

Arazilere El Koymak adlı konuda Fransa'nın, Cezayir halkının elindeki arazileri gasp ederek Cezayir'e yerleşen Avrupalılara verdiği ve usulsüzce kullandığı anlatılmıştır. Arazileri ellerinden alınan Cezayirlilerin köle olarak kullanıldığını gösteren görsellere yer verilmiş; Cezayirlilerin arazilerine el koymak için Fransa'nın aldığı kararlar tablo halinde belirtilmiştir.

Yerleşme Siyaseti adlı konuda, Cezayir'in işgaliyle birlikte Avrupalıların buraya yerleşmelerinin Fransa tarafından teşvik edildiği ifade edilmiştir. Konu içerisinde Cezayir'de yaşayan Avrupalıların durumunu anlatan görsellere ve dönemlere göre Cezayir'e yerleşen yabancıların sayısını gösteren tablolara yer verilmiştir. Ayrıca Cezayirli çocukların ve Fransız çocukların hayat şartlarını sergileyen görseller vasıtasıyla Cezayirlilerin hayat şartlarının Fransızlara göre çok kötü olduğu ifade edilmiştir.

Şekil 4: Fransız çocuklar ve Cezayirli çocuklar

Kaynak: Cezayir ortaokul 4. sınıf tarih ders kitabı, 2017: 25

Hıristiyanlaştırma Siyaseti adlı konuda işgal yönetiminin Cezayir'deki her türden İslami kuruma el koymak için çıkardığı çeşitli kararlar ele alınmıştır. İslami kurumların birçoğunun kiliseye, askeri üsse veya depoya çevrildiği ifade edilmiştir. Fransa'nın, Müslüman Cezayir halkının öz benliğini silmek için Hıristiyanlığı yaymaya çalıştığı, bu maksatla kiliseler açtığı vurgulanmıştır. Konu içerisinde katedrale çevrilen bir caminin görseline yer verilmiştir. Hıristiyanlaştırma siyasetiyle Fransa'nın, 5 Temmuz 1830'da imzalanan Cezayir'in teslim olduğu anlaşmaya uymaması arasındaki bağlantıya işaret edilmiştir.

Fransızlaştırma Siyaseti adlı konuda, Cezayir milli bilincinin yok edilmesi hedefine yönelik olarak Arapça ve Arap kültürünün yasaklandığı ve bunun yerine Fransızca ve Fransız kültürünün konulduğu anlatılmıştır.

Cezayir'de Fransız Siyasi ve İdari Düzeni adlı konuda Cezayir'in siyasi ve idari sistemindeki değişiklikler anlatılmıştır. Fransa anayasasında, Cezayir'in Fransa'nın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği; buna karşılık Cezayirlilerin siyasi ve idari haklarının kısıtlandığı belirtilmiştir.

Yenilenmiş Ulusal Direniş adlı konuda, Fransız işgaline karşı Cezayir halkının silahlı direniş ve ayaklanmalar çıkardığı anlatılmıştır. Ahmet Bey, Emir Abdülkadir ve bazı kabilelerin direnişleri hakkında bilgi verilmiştir. Direniş hareketleri, liderleri, tarihi ve yeri ile birlikte tablo halinde gösterilmiştir.

Siyasi ve Fikri Direniş adlı konuda, Fransa'nın Cezayir'i teslim alırken imzalanan anlaşma şartlarına uymasının talep edildiği ifade edilmiştir. Sömürge yönetimine karşı, Arap-İslami değerlerin korunması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Cezayir’de Müslüman-Arap kimliğini canlı tutmaya yönelik hareketin varlığından söz edilmiştir. Bu amaçla çeşitli gazete ve dergilerin çıkarıldığı; dernek, siyasi parti ve kulüp kurulduğu ifade edilmiştir.

Ulusal Direnişin Evrimi ve Ortaya Çıkışındaki Etkenler adlı konuda, Fransızlara karşı yürütülen direniş yöntemindeki değişiklik ve bunun sebepleri anlatılmıştır. Bu bağlamda Cezayirlilere uygulanan ağır ekonomik vergilere; cezalar ve asimilasyon politikalarına; Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi fikir adamlarının, Cezayirlilerin siyasi mücadeleye atılmalarındaki etkisi üzerinde durulmuştur. Konunun devamında siyasi ve fikri direniş hareketlerinin önderleri, gayeleri ve faaliyetleri tablo halinde verilmiştir. Buna göre Emir Halid ile İbn Celul ve Ferhat Abbas Fransızlarla eşitliği; Mesali Hac, devrim ve bağımsızlık ile Arapçayı resmi dil olarak kabul ettirmeyi hedefleyen hareketlere öncülük etmişler; Abdülhamid bin Badis, Arap-İslami yörüngeye oturtmaya çalıştığı reformcu bir hareketi; Ammar Azkan ise Fransız birliği içinde bir eşitlik talep eden komünist bir hareketi örgütlemişlerdir. Bu siyasi hareketlerin liderlerinin görsellerine konu içerisinde yer verilmiştir.

Fransız Tepkisi adlı konuda, Fransa’nın başlangıçta Cezayirlilere yönelik uyguladığı her türlü şiddet ve baskıyı, gelişen direniş hareketleri karşısında yumuşatmak zorunda kaldığı görüşüne yer verilmiştir. Bununla birlikte baskı politikasının bütünüyle sonlandırılmadığı; bu çerçevede direniş liderlerinin tutuklandığı, sürgün edildiği, gazete ve dergilerin takip edildiği ve ağır para cezaları uygulandığı ifade edilmiştir.

Pencerede adlı konuda direniş liderlerinden Emir Halid, Mesali Hac ve Muhammed Boras başkanlığındaki İslami İzciler grubu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu liderlerin hayat hikâyeleri, mücadelelerinde kullandıkları yöntemler, siyasi faaliyetleri ve amaçları anlatılmıştır. Konunun son kısmında İslami İzciler Grubu’nun Mısır lideri Cemal Abdülnasır ile çekildikleri fotoğrafa yer verilmiştir.

2. Dünya Savaşı Sırasında Ulusal Hareketin Seyri adlı konuda Fransa’nın ulusal direnişe karşı yaptığı eylemler anlatılmıştır. Bu çerçevede Mesali Hac’ın tutuklanarak hapis cezasına çarptırılmasına; Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti’nin bütün faaliyetlerinin kontrol altına alınmasına; derneğin camileri ve okullarının kapatılmasına yer verilmiştir. Ayrıca Ferhat Abbas ve arkadaşlarının 1943’te yayımladıkları bildiri ve istekleri hakkında bilgi verilmiştir. Konunun devamında, yayımlanan bu bildiride yer alan istekler sıralanmıştır. 1943 yılında Cezayirli üç grubun birleşerek Özgürlük ve

Bildiri Dostları Birliği'nin kurulduğu belirtilmiştir. Bu birliğin kurulmasıyla, ulusal bilincin yaygınlaşacağı ve ulusal direniş hareketlerinde siyasi birliğin sağlanacağı ifade edilmiştir. Buna karşı Fransa'nın Cezayirlilere bir takım haklar vererek bu oluşuma engel olmak istediği belirtilmiştir.

Sayfa 54'te yer alan Pencerede adlı konuda, 8 Mayıs 1945'te yaşanan ve Cezayirlilerin hafızasından silinmeyen Setif Katliamı şu şekilde tasvir edilmiştir: Kutlama sırasında Cezayirlilerin bağımsızlık sloganları atması üzerine Fransız kuvvetleri gstericilere ateş ağmıştır. Fransa'nın gercek yuzunun ortaya cıktığı bu olay sonucu yaşanan katliamda 45.000 şehit verilmiştir. Ayrıca binlerce kişi yaralanmış; olaydan sonra tutuklanan cok sayıdaki insan işkenceye tabi tutulmuş; idam edilmiş; siyasi partiler kapatılmış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Ulusal Hareketin Yeniden İnşası (1945-1953) adlı konuda, Cezayirliler arasında bağımsızlığın özümsemiği belirtilmiştir. Fransa'nın, Setif Katliamı dolayısıyla dünya kamuoyu nezdinde kötüleşen algıyı değiştirmek için cıkardığı kanunlar anlatılmıştır. Cıkarılan bu kanunlarla Cezayirli bağımsızlık hareketi liderlerinin serbest bırakıldığı ve siyasi parti yasaklarının kaldırıldığı ifade edilmiştir. Kurulan partiler, liderleri, partilerin eğilimleri ve emelleri tablo halinde verilmiştir.

Seçim Süreci ve Sonuçları adlı konuda Cezayirlilerin, Fransa'nın çeşitli hilelere başvurarak müdahale ettiği seçimlere katıldığı ve Fransız Konseyi'ne girdikleri anlatılmıştır. Fransa'nın, Cezayirlilerin öfkesini yatıştırmaya yönelik çeşitli yasalar cıkardığı belirtilmiştir.

Özel Kuruluş adlı konuda Halk Partisinin askeri bir çözüm üzerinde durduğu belirtilmiş; Fransa'ya karşı silahlı mücadele yapabilecek gizli bir örgütün kurulduğu anlatılmıştır. Bu örgütün amaçları ve teşkilat sorumluları hakkında bilgi verilmiştir. Özel Kuruluş'un silahlı mücadele için her türlü hazırlığı yaptığı ifade edilmiştir.

Ulusal Hareket ve Arap Kurtuluşu adlı konuda, Mesali Hac liderliğindeki Cezayir mücadelesinin uluslararası alanda duyurulmaya calışıldığı anlatılmıştır. Mesali Hac'm Özellikle Arap dünyasında Cezayir davasını duyurmak için çeşitli diplomatik faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Arap ölkelerinin temsilcilerinin Cezayir'in bağımsızlığı için verdikleri desteklerden söz edilmiştir. Bu dönemde siyonizme karşı Filistin'e de destek verilmesi konusunda gazetelerde yazılan yazılardan örnekler verilmiştir.

Sayfa 64'teki "Pencerede" kısmında, Büyük Kurtuluş Devrimi'nin (1954) Patlak Vermesinden Önceki Uluslararası Genel Siyasi Durumlar adlı konuda, sömürgeci ülkelerin yavaş yavaş işgal ettikleri topraklardan çekilmeye başladıkları olgusu üzerinde durulmuştur. Bu dönemde Fransa'nın ekonomik durumunun kötü olduğu, elinde olan sömürgelerinde bağımsızlık hareketlerinin geliştiği, bu yüzden Batı bloğu içinde etkisinin azaldığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte Cezayir'in baskı ve şiddetle yönetilmeye ve ulusal taleplerinin reddedilmeye devam edildiği belirtilmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Cezayir ulusal hareketinin somut bir başarı sağlayamadığı vurgulanmıştır. Konunun devamında Fransa ile yaşanan krizler sıralanmış; Mesali Hac'in düzenlediği konferanslardan bahsedilmiş ve diğer siyasi partilerin taleplerinden söz edilmiştir.

4.3. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARI İLE CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA MİLLİ MÜCADELELERİNİN HAZIRLIK DÖNEMLERİNİN İŞLENİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlıkta Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler ve TCİTA ders kitapları ile Cezayir'deki ilkökul ve ortaokul tarih ders kitaplarında, yürütülen milli mücadelelerin hazırlık dönemlerinin işlenişi karşılaştırılmış; benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminin, Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı sonucunda yenilgiye uğraması, İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalaması ve antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti'nin topraklarının işgal edilmesi ile başladığı belirtilmiştir. Cezayir'de ise Fransa'nın 1830'da 'Yelpaze Olayını' bahane ederek Cezayir'e saldırdığı; Cezayir yöneticisi Dayı Hüseyin ile Cezayir'in teslim oluşunu belgeleyen bir antlaşma imzaladığı ve akabinde işgallere başladığı belirtilmiştir.

Türk milli mücadelesinde işgalcilerin birden fazla devletin oluşturduğu İtilaf Devletleri grubu olduğu anlatılmıştır. Cezayir milli mücadelesinde ise işgalci güç sadece Fransa'dır.

Anadolu'da İtilaf Devletleri tarafından işgal faaliyetlerinin gerçekleştirildiği; ancak tüm ülkenin işgal edilemediği ve sömürge yönetimi kurulamadığı ifade edilmiştir. Cezayir'de ise Dayı Hüseyin'den sonra bazı yöneticiler ve kabile liderlerinin Fransızlara karşı mücadele ettiği; ancak yapılan bu mücadelelerin genel bir mücadele karakteri kazanamadığı anlatılmıştır. Bu yüzden yürütülen bu mücadelelerin başarılı olamadığı; bunun sonucunda ülkenin Fransa tarafından tamamen işgal edildiği ve uzun yıllar sömürge düzeniyle yönetildiği ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde İtilaf Devletlerinin işgalleri, işgallere karşı hazırlıklar ve direniş mücadelesinin 2-3 yıl içinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise Cezayir halkının işgallere karşı topyekûn mücadelesinin işgalden yaklaşık 100 yıl sonra oluşmaya başladığı belirtilmiştir.

Türk milletinin bağımsızlığını kaybetmemek için işgallere karşı çıktığı; buna mukabil Cezayir halkının milli mücadelesinin başlangıçta Fransızlarla olan eşitsizliklerin giderilmesi konusuna odaklandığı anlatılmıştır. Eşitlik isteğiyle başlayan mücadelenin zamanla bağımsızlık mücadelesine dönüştüğü ifade edilmiştir. Bağımsızlık fikrinin oluşmasında Wilson prensiplerinin, Fransa'nın 2. Dünya Savaşı'nda Almanya tarafından işgal edilmesinin, Cezayirlilerin zihninde oluşturduğu 'mağlup edilebilir Fransa' algısının ve bağımsızlık mücadelesi veren Fas, Tunus ve diğer milletlerin etkili olduğu ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri kurularak işgaller karşısında teşkilatlanmaya gidildiği ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise bazı liderlerin siyasi parti, dernek, kulüp, işçi federasyonları ve gazete, dergi gibi basın yayın organları ile Cezayirlileri teşkilatlandığı belirtilmiştir.

Anadolu'da kurulan bu cemiyetlerin bölgesel faaliyet gösterdikleri ve amaçlarının bağımsızlık olduğu belirtilmiş, bunların milli cemiyetler olduğu ifade edilmiştir. Cezayir'deki teşkilatlanmaların ise başlangıçta Fransızlarla eşit haklar elde etmeye yönelik olduğu ve zamanla bağımsızlık mücadelesine dönüştüğü belirtilmiştir.

Anadolu'da kurulan, kurtuluş yanlısı milli cemiyetlere karşılık azınlıklar tarafından veya bağımsızlık taraftarı olmayan bazı cemiyetlerin de kurulduğu belirtilmiş; bunların zararlı cemiyetler olduğu ifade edilmiştir. Cezayir'de ise bu

dönemde teşkilatlanan gruplar arasında fikir ayrılıklarının olduğu belirtilmiştir. Bu oluşumların bazılarının bağımsızlık yanlısı oldukları; bazılarının Fransa yönetiminde eşit haklara sahip federatif bir yapıyı hedefledikleri; bazılarının da Arap-İslami kimliği canlı tutmayı amaçladıkları anlatılmıştır. Ancak bağımsızlık istemeyen teşkilatların zararlı oldukları belirtilmemiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde, milli cemiyetlerin faaliyet gösterdikleri bölgelerde işgallere karşı mücadele etmek için eli silah tutan herkesin teşkilatlandığı; oluşan bu yapıya Kuvâ-yı Milliye denildiği anlatılmıştır. Bir müddet sonra Kuvâ-yı Milliye birliklerinin düşmanla mücadelede yetersiz kalacağı öngörülerek düzenli ordunun oluşturulmaya başlandığı ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise Halk Partisi bünyesinde Özel Örgüt adında silahlı bir teşkilatın oluşturulduğu anlatılmıştır. Ayrıca Özel Örgüt'ün dışında gönüllülerden oluşan milis kuvvetlerinin, siyasi partilerle bağlantılı hareket ettikleri belirtilmiştir. 1956'da Ulusal Kurtuluş Ordusunun oluşturulduğu ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde milli mücadele liderlerinden M. Kemal Paşa'nın faaliyetleri anlatılmıştır. Türk milli mücadelesinin Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir, Bekir Sami Bey gibi diğer liderlerinin de ismi zikredilmişse de özellikle M. Kemal'in bu dönemdeki liderliği anlatılmıştır. Ortaokul 8. sınıf TCİTA ders kitabında M. Kemal'in yaptığı çalışmalara ait görsellere sıkça yer verilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise birden fazla liderden bahsedilmiştir. Siyasi ve fikri olarak Mesali Hac, Ferhat Abbas ve Abdülhamit bin Badis anlatılmıştır. Silahlı mücadele boyutuna geçildiğinde ise Ahmet bin Bella, Kerim Bilkasım, Didoş Murad, Arabi bin Mehdi, Cemile Buhayra gibi farklı birçok liderin tanıtımına yer verilmiştir. Özellikle tek bir lider ön plana çıkarılmamıştır. Ortaokul 4. sınıf tarih ders kitabında bu liderlere ait görsellere yer verilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde M. Kemal Paşa'nın yapmış olduğu kongreler anlatılmıştır. Yayımlanan genelgede ve yapılan kongrelerde tam bağımsızlık hedefi vurgulanmış ve bunun için işgalcilerle mücadele edileceği ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde de özellikle siyasi partilerin bünyesinde gerçekleştirilen toplantıların tanıtımına yer verilmiştir. Örnek olarak 1954'te 22 mücahidin katılımıyla bir toplantının yapıldığı ve toplantı sonunda silahlı mücadele kararının alındığı ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde yapılan Erzurum Kongresi'nde milli mücadelenin yürütme organı olan Temsil Heyeti'nin (Heyet-i Temsiliye) oluşturulduğu belirtilmiştir. Temsil Heyeti'nin bir hükümet gibi çalıştığı ifade edilmiştir. Sivas Kongresi'nde bütün milli cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildiği anlatılmıştır. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise bütün siyasi hareketler birleştirilememiştir. Geciken birliğin, Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde 1956'da yapılan Sumam Toplantısında devrim için faaliyet gösteren bütün siyasi hareketlerin Ulusal Kurtuluş Cephesi adı altında birleşmeleri ve devrimin tek elden idare edilmeye başlanmasıyla temin edildiği ifade edilmiştir. Bu gelişmenin tamamlayıcı bir adımı olarak 1958'de Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin kurulduğu ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde yapılan Sivas Kongresi'nde milli mücadelenin yayın organı olan İrade-i Milliye gazetesinin çıkarıldığı anlatılmıştır. Cezayir'de ise milli mücadelenin silahlı mücadele döneminde ise Mücahid gazetesi ile Cezayir'in Sesi Radyosunun kurulduğu ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde yapılan çalışmaların Anadolu'da gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Milli mücadele liderlerinin Anadolu'nun işgal edilmemiş güvenli yerlerinde faaliyetler gösterdikleri anlatılmıştır. Temsil Heyeti'nin Erzurum Kongresi'nde oluşturulduğu, daha sonra Sivas'a, oradan da Ankara'ya geldiği belirtilmiştir. BMM'nin Ankara'da açıldığı ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise Cezayir'de Fransız yönetimi hâkim olduğu için yapılan çalışmaların birçoğunun Mısır'dan yönetildiği ifade edilmiş; bu çerçevede Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin de Kahire'de kurulduğu anlatılmıştır. Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Cezayir milli mücadelesine destek verdiği belirtilmiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde TBMM'ye karşı çıkarılan bir takım ayaklanmalar anlatılmıştır. Milli mücadeleyi engellemek için Osmanlı Hükümeti, İtilaf Devletleri ve bazı Kuvâ-yı Milliye liderleri tarafından çıkarılan bu ayaklanmaların büyük çoğunluğunun Kuvâ-yı Milliye birlikleri, bazılarının da düzenli ordu birlikleri tarafından bastırıldığı ifade edilmiştir. BMM'nin, ayaklanmalara karşı mücadele etmek üzere aldığı bazı tedbirlere yer verilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise milli mücadeleciler arasında bazı fikir ayrılıklarının olduğu ifade

edilmiştir. Ancak bu fikir ayrılıklarının birbirlerine karşı silahlı bir mücadeleye dönüştüğünden söz edilmemiştir. Bu dönemde Cezayir’de hâkim olan Fransız yönetimi tarafından, milli mücadelecilere karşı her türlü baskı, şiddet, tutuklama, işkence ve engellemelere başvurulduğu anlatılmıştır.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde Anadolu’da Osmanlı Hükümeti ve BMM Hükümeti olarak iki siyasi otoritenin var olduğu belirtilmiştir. İşgalci İtilaf Devletlerinin kendi çıkarları gereği Osmanlı Hükümeti ile görüşmeler yaptığı, antlaşmalar imzaladığı anlatılmıştır. 1920’de imzalanan Sevr Antlaşması’nın TBMM Hükümeti tarafından kesinlikle kabul edilmediği ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık döneminde ise Cezayir’de siyasi otorite olarak Fransız sömürge yönetiminin hâkim olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde, milli mücadeleciler arasında siyasal birlik oluşturma çabaları başlamış; bu girişimin, silahlı mücadele döneminde yapılan Sumam Toplantısı’nda tüm siyasi faaliyetlerin Ulusal Kurtuluş Cephesi adı altında birleşerek siyasi otorite şeklini almasıyla gerçekleştiği anlatılmıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin de, bu gelişmenin bir neticesi olarak 1958’de Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti’ni kurduğu ifade edilmiştir.

4.4. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARINDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ’NİN SİLAHLI MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR

Bu başlıkta, Türkiye 5 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları ile 8. Sınıf TCİTA ders kitabının metinleri ve görselleri incelenmiştir. Bu incelemede 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, Türk Milli Mücadelesi’nin silahlı mücadele dönemine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. 5. Sınıf sosyal bilgiler ve 8. Sınıf TCİTA ders kitabında bu alt probleme ilişkin elde edilen bulgular aşağıda ifade edilmiştir.

4.4.1. Türkiye Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesi'nin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının Etkin Vatandaşlık ünitesinin, Bayrağımız ve İstiklal Marşı adlı konusunda, Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemine yer verilmiştir. M. Kemal ve silah arkadaşları tarafından başlatılan milli mücadele ile düşmanın tüm yurttan çıkarıldığı ve bağımsızlığın tüm dünyaya ilan edildiği ifade edilmiştir. Bağımsızlığın çok zor şartlar altında kazanıldığı vurgulanmış, bağımsızlık sembollerinden olan bayrağa ve İstiklal Marşı'na gerekli özenin gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Aynı ünite de İstiklal Marşı adlı konuda, Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde, milli mücadele ruhunun hakkıyla yansıtılması, milli birlik ve beraberliğin artırılması amacıyla milli marşın yazıldığı anlatılmıştır. Konu içerisinde İstiklal Marşı'nın yazarı M. Akif Ersoy'un görseline yer verilmiştir.

4.4.2. Türkiye Ortaokul 8. Sınıf TCİTA Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesi'nin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu Ve Yorumlar

8. Sınıf TCİTA ders kitabının Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm! Ünitesinde, Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemine yer verilmiştir. Doğu ve Güney Cephesi adlı konunun başında, milli mücadelenin hazırlık döneminde genelgeler yayımlanıp kongreler düzenlenerek milletin teşkilatlandırıldığı; cemiyetlerin birleştirilmesiyle milli birliğin sağlandığı; BMM'nin açılmasıyla milli mücadelenin yönetim kurulunun oluşturulduğu ve Kuvâ-yı Milliye birliklerinin düzenli orduya dönüştürüldüğü anlatılmıştır. Konun devamında milletin, bir grup vatansever subay öncülüğünde işgalleri durdurmak ve vatani kurtarmak için harekete geçtiği ifade edilmiştir.

Aynı ünite de Doğu ve Güney Cephesi adlı konunun, İlk Zafer Müjdesi: Doğu Cephesi adlı başlığında Ermenilerle ilgili kısa bilgi verilmiş; Ermenilerin Doğu Anadolu'da başlattıkları işgal faaliyetlerinden söz edilmiştir. Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenilere karşı harekât başlattığı; Sarıkamış ve

Kars'ı alıp Gümrü'ye ulaştığı anlatılmıştır. BMM Hükümeti ile Ermenistan arasında Gümrü Antlaşması'nın imzalandığı belirtilmiş; antlaşmanın maddelerinden ve öneminden bahsedilmiştir. Konu içerisinde Doğu Cephesi'ne ve Kazım Karabekir'e ait görsellere yer verilmiştir. İsmet İnönü'nün Doğu Cephesi'ndeki zafer hakkında Kazım Karabekir'e yazdığı mektubun bir bölümü aktararak bu zaferin önemi vurgulanmıştır. Konunun sonunda Kazım Karabekir Paşa'nın fotoğrafına ve özgeçmişine yer verilmiştir.

Doğu ve Güney Cepheleri adlı konunun Anadolu'nun Güneyinde Milli Direniş adlı başlığında Maraş, Urfa ve Antep'te Fransızlara karşı Kuvâ-yı Milliye'nin yaptığı mücadele anlatılmıştır. Harita üzerinde Güney Cephesi gösterilmiştir. Maraş'ta Sütçü İmam öncülüğünde başlatılan mücadeleye ve mücadeleyi temsil eden görsellere yer verilmiştir. Urfa'da Fransız işgaline karşı başlatılan mücadele anlatılmış ve 'Onikiler' olarak adlandırılan grubun fotoğraflarına yer verilmiştir. Onikiler'in Fransızlara gönderdiği nota konu içerisinde verilmiştir. Antep'te Şahin Bey komutasındaki Kuvâ-yı Milliye birliklerinin Fransızlarla mücadelesi anlatılmış; gösterilen bütün direniş rağmen Antep'in teslim olmak zorunda kaldığı ifade edilmiştir. Konu içerisinde Şahin Bey'in temsili resmine yer verilmiştir. Maraş ve Urfa'dan çekilmek zorunda kalan Fransızların, Antep'teki işgallerini sürdürdükleri belirtilmiştir. Güney Cephesi'ndeki mücadelelerinden dolayı Maraş'a 'kahraman', Urfa'ya 'şanlı', Antep'e de 'gazi' unvanlarının verildiği ifade edilmiştir.

Batı Cephesi adlı konunun Kuvâ-yı Milliye'den Düzenli Orduya adlı başlığında, Yunanlılarla mücadele edildiği; mücadelenin başlangıcı ve Yunanlıların bölgedeki amaçları anlatılmıştır. Kuvâ-yı Milliye birliklerinin Yunanlılarla mücadelede yetersiz kaldığı belirtilmiş ve düzensiz olan bu birliklerin düzenli ordu haline getirilerek mücadeleye devam edildiği ifade edilmiştir.

Batı Cephesi adlı konunun Birinci İnönü Muharebesi (6 Ocak 1921) başlığında, Yunanlıların BMM'ne Sevr Antlaşmasını onaylatmak için taarruza geçtikleri ve Albay İsmet Bey komutasındaki Türk kuvvetleri tarafından Eskişehir'in İnönü mevkiinde durdurulduğu anlatılmıştır. Konu içerisinde Batı Cephesi'nin haritası verilmiştir. Konunun alt kısmında, bu dönemde yaşanan önemli olayları gösteren tarih şeridine yer verilmiştir. Batı Cephesi komutanı İsmet (İnönü) Bey'in fotoğraf ve özgeçmişini ile konu tamamlanmıştır.

Batı Cephesi adlı konunun I. İnönü Muharebesi'nden Sonra Yaşanan Gelişmeler adlı başlığında, 20 Ocak 1921 tarihinde BMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye'nin kabul edildiği anlatılmıştır. Konunun devamında milli marş yazma gerekliliği ve bununla ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Bu ihtiyacın giderilmesi bağlamında M. Akif Ersoy tarafından yazılan şiirin İstiklal Marşı olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. M. Akif Ersoy'un fotoğrafına ve özgeçmişine yer verilmiştir. Daha sonra İtilaf Devletlerinin düzenledikleri Londra Konferansı hakkında bilgi verilmiş; TBMM'nin konferansa davet edilmesiyle varlığının tanındığı belirtilmiştir. 1 Mart 1921'de Afganistan ile BMM arasında bir Dostluk Antlaşması ile 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile BMM arasında Moskova Antlaşması'nın imzalandığı anlatılmıştır. Bu anlaşmaların imzalanmasıyla TBMM Hükümeti'nin uluslararası alanda itibarının arttığı vurgulanmıştır.

Batı Cephesi adlı konunun Mâkûs Talih Değişiyor: II. İnönü Muharebesi (23 Mart- 1 Nisan 1921) adlı başlığında, Yunan ordularının saldırılarının İnönü'de ikinci kez durdurulduğu anlatılmıştır. Bu muharebenin kazanılmasının, milli mücadele açısından büyük bir moral artışı sağladığı ifade edilmiştir. Ardından bu zafer sonrasında İtalyanların Anadolu'dan çekildikleri vurgulanmıştır. Konu içerisinde II. İnönü Zaferi kutlamalarına ve Batı Cephesi'nde kullanılan uçaklarımıza ait görsellere yer verilmiştir.

Şekil 5: Milli Mücadele'de Batı Cephesi'nde kullanılan uçaklarımız, 1921

Kaynak: Türkiye ortaokul 8. sınıf TCİTA ders kitabı, 2018: 87

Batı Cephesi adlı konunun Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921) adlı başlığında, İnönü Muharebelerinde kazanılan zaferlerle, İngilizlerin Yunan ordularına duyduğu güvenin azaldığı belirtilmiştir. 8 Temmuz 1921'de başlayan Yunan

saldırılarına karşı, yıllardır savaşıyor yorgun Türk ordusunun kayıplar verdiği anlatılmıştır. Türk ordusunun M. Kemal'in talimatıyla kontrollü bir şekilde Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildiği; Yunan kuvvetlerinin Kütahya, Eskişehir ve Afyon'u alarak Ankara'ya kadar ilerledikleri ifade edilmiştir. TBMM'de bazı milletvekillerinin, bu yenilgiden M. Kemal'i sorumlu tutmaları neticesinde, Meclisin bütün yetkilerinin üç aylık süreyle M. Kemal'e devredildiği ve Başkomutanlık Yasası'nın çıkarıldığı anlatılmıştır. Konu içerisinde M. Kemal'in ve Eskişehir-Kütahya Muharebelerinin görsellerine yer verilmiştir.

Maarif Kongresi (15-21 Temmuz 1921) adlı konuda, Eskişehir-Kütahya Muharebelerinin devam ettiği günlerde, eğitimle ilgili konuları görüşmek üzere Maarif Kongresi'nin yapıldığı anlatılmıştır. Savaş ortamında bile Maarif Kongresi'nin yapılması, M. Kemal'in eğitime çok önem verdiği bir göstergesi olduğu vurgulanmıştır.

Milli Mücadele, Milli Seferberlik: Tekâlif-i Milliye adlı konuda Başkomutanlık yetkisini alan M. Kemal'in, ordunun ihtiyaçlarını halktan karşılamak amacıyla yayınladığı Tekâlif-i Milliye emirleri anlatılmıştır. Konu içerisinde Tekâlif-i Milliye emirlerine ve bu emirlerin uygulanışını gösteren görsele yer verilmiştir. Tekâlif-i Milliye emirleriyle halk ve ordunun dayanışma içinde milli mücadeleyi gerçekleştirdiği vurgulanmıştır.

Direnışten Diriliş: Sakarya'dan Büyük Taarruza adlı konu, Sakarya Meydan Muharebesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi alt başlıklarıyla ele alınmıştır.

Direnışten Diriliş: Sakarya'dan Büyük Taarruza adlı konunun Sakarya Meydan Muharebesi adlı başlığında, Tekâlif-i Milliye emirleriyle Türk ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmaya başlandığı ifade edilmiştir. 23 Ağustos 1921'de Yunanlıların tekrar saldırıya geçtikleri belirtilmiş; 22 gün süren muharebede Türk ordusunun inançlı direniş sayesinde Yunan kuvvetlerinin saldırı gücünün tükendiği ve muharebenin zaferle sonuçlandığı ifade edilmiştir. Konu içerisinde Sakarya Meydan Muharebesi günlerine ait görsellere ve M. Kemal'in Sakarya Zaferi'nin önemini ifade eden sözlerine yer verilmiştir.

Şekil 6: Sakarya Zaferi Panoraması, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi

Kaynak: Türkiye ortaokul 8. sınıf TCİTA ders kitabı, 2018: 93

Direnişten Dirilişe: Sakarya'dan Büyük Taarruza adlı konunun Sakarya Meydan Muharebesi'nden Sonra Yaşanan Gelişmeler adlı başlığında, Sakarya Zaferi'nin TBMM'nin itibarını ve M. Kemal'e duyulan güveni artırdığı anlatılmış; M. Kemal'e TBMM tarafından Gazi unvanı ile Mareşal rütbesinin verildiği ifade edilmiştir. Sakarya Zaferinden sonra Kafkas Cumhuriyetleri ile Kars Antlaşması'nın imzalandığı ve bununla doğu sınırlarının güvence altına alındığı belirtilmiştir. Bunu takiben Fransızlar ile Ankara Antlaşması'nın imzalandığı; anlaşma uyarınca Fransızların Hatay hariç işgal ettikleri yerlerden çekildikleri ifade edilmiştir. Fransa ile TBMM arasında imzalanan bu antlaşma ile İtilaf Devletleri blokunun dağıldığı, askeri zaferlerin siyasi zaferleri de beraberinde getirdiği vurgulanmıştır.

Direnişten Dirilişe: Sakarya'dan Büyük Taarruza adlı konunun Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26-30 Ağustos 1922) adlı başlığında, Türk ordusunun taarruz, Yunan kuvvetlerinin savunma konumuna geçtiği belirtilmiştir. Tekâlif-i Milliye emirleri doğrultusunda toplanan yardımların Türk ordusuna ulaştığı ifade edilmiştir. İtilaf Devletleri ile yapılan ateşkes görüşmelerinden istenilen sonuçların alınamaması üzerine taarruz hazırlıklarına başlandığı anlatılmıştır. Taarruz planının M. Kemal ve birkaç subay dışında gizli tutulduğu belirtilmiştir. Türk ordusunun 26 Ağustos 1922 de Kocatepe'den taarruza geçtiği, 30 Ağustos'ta Yunan kuvvetlerinin kuşatıldığı belirtilmiş; Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde Yunan kuvvetlerinin dağıtıldığı ve askerlerinin birçoğunun esir alındığı ifade edilmiştir. Dağılan Yunan kuvvetlerinin İzmir'e doğru kaçtığı anlatılmış, Yunan Başkomutanı Trikopis'in de alınan esirler arasında bulunduğu ve Türk ordusunun 9 Eylül'de İzmir'e girerek Yunan kuvvetlerini bozguna uğrattığı anlatılmıştır. M. Kemal'in Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin önemine dair söylediği söze ve Büyük Taarruz'da Türk ve Yunan ordularının askeri

varlıklarını gösteren tabloya yer verilmiştir. Ayrıca konu içerisinde Büyük Taarruz ve İzmir'in işgalden kurtuluş kutlamalarına ait görsellere yer verilmiştir.

Şekil 7: Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi birlikleri selamlarken

Kaynak: Türkiye ortaokul 8. sınıf TCİTA ders kitabı, 2018: 95

Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemi kapanmıştır.

4.5. CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİ'NİN SİLAHLI MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR

Bu başlıkta, Cezayir ilkokul 3 ve 5. sınıf tarih ders kitapları ile ortaokul 1 ve 4. sınıf tarih ders kitaplarının metinleri ve görselleri incelenmiştir. Ortaokul 1. sınıf Tarih ders kitabında, Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu incelemede ilkokul 3 ve 5. sınıf ile ortaokul 4. sınıf tarih ders kitaplarında bu alt probleme ilişkin elde edilen bulgular aşağıda ifade edilmiştir.

4.5.1. Cezayir İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

İlkokul 3. sınıf tarih ders kitabının Ulusal Tarih adlı bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemine ilişkin bulgulara rastlanmıştır. Kurtuluş Devrimi'nin Doğuşunun Tarihi adlı konuda ise Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Kurtuluş Devrimine liderlik ederek Cezayir genelinde Devrimi gerçekleştirdiği ifade edilmiştir.

Aynı bölümde Ulusal Marş adlı konuda, Cezayir milli marşının yazılışından ve şairinden bahsedilmiştir. Cezayir milli marşının şairinin Müftü Zekeriya olduğu belirtilmiştir. Devrim şairi Müftü Zekeriya'nın görseline ve özgeçmişine konu içerisinde yer verilmiştir. Konunun devamında Cezayir milli marşına yer verilmiştir.

Cezayir Kurtuluş Devrimi'nin Seyri: Kahramanlarım adlı konuda, Kurtuluş Devrimi'nin liderleri hakkında bilgi verilmiş, yaptıkları çalışmalardan bahsedilmiş ve görsellerine yer verilmiştir.

Cezayir Kurtuluş Devrimi'nin Seyri: Devrimin Organizasyonu adlı konuda 1 Kasım 1954'te Kurtuluş Devrimi'nin başladığı ve 20 Ağustos 1956'da yapılan Sumam Toplantısı ile Devrim'in organize edildiği ifade edilmiştir. Sumam Toplantısı sonucunda Cezayir'in altı vilayete ayrıldığı belirtilmiş ve bu bölgelere ait görselle yer verilmiştir.

Cezayir Kurtuluş Devrimi'nin Sonuçları: Kurban adlı konuda, Cezayir'in 5 Temmuz 1962'de bağımsızlığını kazandığı belirtilmiş ve bu uğurda birçok kurban verildiği ifade edilmiştir. Kurtuluş Devrimi sırasında Fransız askerlerinin uyguladığı baskı, zulüm ve işkencelere ait görsellere yer verilmiştir. Bu çerçevede sömürgecilik yıllarında binlerce çocuğun köle gibi çalıştırıldığı, her türlü haktan mahrum bırakıldığı anlatılmış ve bunlara ilişkin görsellere yer verilmiştir.

4.5.2. Cezayir İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

İlkokul 5. sınıf tarih ders kitabının Cezayir'in İstiklali İçin Milli Mücadele bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemine ilişkin bulgulara rastlanmıştır. Silahlı İstiklal Devrimi (A) adlı konuda, yokluk ve sefaletle mahkûm edilen Cezayirlilerin Fransa'dan baskı ve zulüm gördükleri; siyasi isteklerinin Fransa tarafından reddedildiği anlatılmış; bu durum ve tutumun, 1 Kasım 1954'te başlayan silahlı devrimin tetikleyici etkeni olduğu ifade edilmiştir. Bu gelişmede, Fas, Tunus ve dünyanın daha başka bölgelerindeki istiklal mücadelelerinin Cezayirlileri etkilemesinin de bir amil olduğu ifade edilmiştir. Silahlı devrimin asıl amacının '5 Temmuz 1830'da düşen Cezayir Devleti'ni diriltmek' olduğu vurgulanmıştır. Konu içerisinde Fransız zulmünü anlatan görsellere yer verilmiştir.

Aynı bölümde Silahlı İstiklal Devrimi (B) adlı konuda devrimin birkaç aşamadan meydana geldiği belirtilmiş; ilk aşamanın 1954-1956 yılları arasında gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bu aşamada devrimin amaçlarını ve savaşı bırakma şartlarını içeren 1 Kasım 1954 Beyannamesi yayımlanarak silahlı mücadeleye başlandığı anlatılmıştır. Mücahitlerin, bu aşamada ülkenin birçok yerinde eş zamanlı saldırılar gerçekleştirdikleri olgusu üzerinde durulmuştur. Sonrasında 18-24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Konferansı'nın, Cezayir davasının uluslararası alanda duyurulmasını sağladığı görüşüne yer verilmiştir. Konu içerisinde silahlı devrimi başlatanların isimlerine, faaliyet gösterdikleri bölgelere ait görsellere ve fotoğraflarına yer verilmiştir. Ayrıca konuda Kasım 1954 ile Aralık 1955 tarihleri arasında gösteren tarih şeridine yer verilmiştir

Silahlı İstiklal Devrimi (C) adlı konuda, 1956-1958 yılları, devrimin ikinci aşaması gösterilmiştir. 20 Ağustos 1956'da, devrim sürecini güçlendiren Sumam Konferansı'nın düzenlendiği; bu konferansta bütün siyasi hareketlerin Ulusal Kurtuluş Cephesi adı altında birleştikleri belirtilmiştir. Devrimin başarılarının halka ve uluslararası kamuoyuna duyurulması için "Mücahid" gazetesi ile "Cezayir'in Sesi Radyosu'nun" kurulduğu ifade edilmiştir. Bu süreçte Fransa'nın şiddet ve zulüm politikasını hızlandırdığı; Devrimin en önemli beş kişisini hava korsanlık faaliyetiyle kaçırdığı anlatılmıştır. Bu kişilerin isimleri ve fotoğraflarına konu içerisinde yer verilmiştir. Ayrıca konu içerisinde Mücahit gazetesi ile Sumam Konferansı'nın düzenlendiği binaya ve bir devrimciye ait görsellere yer verilmiştir.

Şekil 8: Hava korsanlık operasyonu sonucunda Fransa tarafından kaçırılan Cezayirli devrimciler (1. Ahmet bin Bella, 2. Mustafa Eşref, 3. Hüseyin Ayet Ahmet, 4. Muhammed Budiaf, 5. Muhammed Haydar)

Kaynak: Cezayir ilkokul 5. sınıf Tarih ders kitabı, 2017: 57

Silahlı İstiklal Devrimi (D) adlı konuda, Devrimin seviyelerinin; birinci seviye: Başlangıç seviyesi (1954-1956); ikinci seviye: Düzenleme ve kapsama seviyesi (1956-1958); üçüncü seviye: Askeri ve siyasi büyük zaferler seviyesi (1958-1960) ve dördüncü seviye: Görüşmeler ve istiklal seviyesi (1960-1962) şeklinde sıralandığı görülmüştür. Devrimin üçüncü seviyesinde Fransa'nın General de Gaulle'ü görevlendirdiği; de Gaulle'ün Cezayirlilere maddi teşvikler vermesinin yanında en şiddetli vahşilikleri de uyguladığı anlatılmıştır. Peşinden Cezayirlilerin kesin zafer elde etmek için mücadeleye devam kararı aldıkları belirtilmiştir. Daha sonra Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin 19 Eylül 1958'de geçici hükümet kurduğuna ve bu hükümeti tanıyan devletlerin isimlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Konu, de Gaulle'in, Fransız askerlerinin ve Cezayir Geçici Hükümeti'nin görselleriyle tamamlanmıştır.

Silahlı İstiklal Devrimi (H) adlı konuda 1960-1962 arası yılları, Devrimin dördüncü evresi olarak nitelendirilmiştir. Bu evrede, Cezayir ve Fransa arasında görüşmelerin başladığı, uzun süren görüşmeler sonucunda 19 Mart 1962'de savaşın durdurulduğu ifade edilmiştir.

4.5.3. Cezayir Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Silahlı Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

Ortaokul 4. sınıf tarih ders kitabının Büyük Bağımsızlık Devrimi (1954-1962) bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemine ilişkin bulgulara rastlanmıştır. Devrim Hazırlığı adlı konuda, Şubat 1954 ile 31 Ekim 1954 arasında Özgürlük ve Demokrasinin Zaferi Partisi'nin yaşadığı iç sıkıntılardan bahsedilmiştir. Bu dönemde bazı Özel Örgüt mensuplarınca Cezayir'in özgürlüğü için ulusal mücadelenin organize edilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir. 25 Temmuz 1954'te başkent Cezayir'de 22 Komite Toplantısı'nın yapıldığı; katılımcıların silahlı mücadeleyi örgütlemek üzere geldikleri belirtilmiş; toplantıda silahlı mücadeleden sorumlu olarak Muhammed Budiaf'ın seçildiği ifade edilmiştir. Konu içerisinde toplantının yapıldığı binanın, 22 Komite Toplantısı'na katılan üyelerin ve Devrimin yurtiçindeki ve yurtdışındaki liderlerinin görsellerine yer verilmiştir. Mustafa bin Bulaid, Arabi bin Mehdi, Murad Didoş, Rabah Bitat ve Kerim Bilkasım'ın yurt içinde; Muhammed Budiaf'ın hem yurtiçi hem de yurt dışında; Ahmet bin Bella, Hüseyin Ayet Ahmet ve Muhammed Haydar'ın yurt dışında devrimin liderliğini yaptıkları vurgulanmıştır.

Aynı bölümde, Gizli Toplantılar adlı konuda, Cezayir milli mücadelesi liderlerinin düzenledikleri toplantılar ve alınan kararlar anlatılmıştır. Devrim liderlerinin, gerekli ihtiyaçları karşılamak, birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek, ulusal ve uluslararası kamuoyunun desteğini almak için toplandıkları ifade edilmiştir. Bu toplantılarda, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin askeri kanadını oluşturacak olan Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun kurulduğu ifade edilmiştir.

Askeri Harekât Stratejisinin Eksenleri adlı konuda, devrimin siyasi örgütünün Ulusal Kurtuluş Cephesi; askeri örgütünün Ulusal Kurtuluş Ordusu olduğu belirtilmiştir. Cezayir'in 5 askeri bölgeye ayrıldığı ve 1 Kasım 1954'te Kurtuluş Devrimi'nin ilan edildiği ifade edilmiştir. Konu içerisinde askeri bölgeleri gösteren haritaya, her bölgenin komutan, komutan yardımcısı ve coğrafi alanını belirten tabloya yer verilmiştir.

Kasım 1954'ün İlk İfadesi adlı konuda, devrim liderlerinin yayımlamış oldukları beyannamede Ulusal Kurtuluş Devrimi'nin amacı, uluslararası hedefleri, savaşmanın

yani mücadelenin yöntemi ve Cezayir'deki yabancılara ilişkin kararların yer aldığı anlatılmıştır. Devrim'in amacının İslami ilkeler çerçevesinde bağımsız, demokratik ve egemen bir Cezayir Devleti'nin kurulması olduğu ifade edilmiştir. Gerçekleştirilmeye çalışılan hedefler arasında, uluslararası alanda Cezayir olayını duyurmanın ve Kuzey Afrika birliğini sağlamanın da bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin her alanda çaba harcaması lüzumu üzerinde durulduğuna temas edilmiştir.

Devrim'in Patlak Vermesi adlı konuda, Devrimin 1 Kasım 1954 Pazartesi günü başlatılmasının (Hz. Muhammed'in Pazartesi günü dünyaya gelmesinden dolayı) manevi öneminden bahsedilmiştir. 1 Kasım'da ülke genelinde Fransız askeri bölgelerinde patlamaların yaşandığı ve Devrim bildirilerinin dağıtıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Mısır'daki Arapların Sesi Radyosunda, Cezayir Devrimi'nin başladığının ilan edildiği belirtilmiştir. İlk mücadelelerin daha çok Fransızların zorlandığı dağlık, soğuk alanlarda ve Libya ile Tunus sınırına yakın yerlerde yapıldığı ifade edilmiştir. Kasım ayının ilk gecesinde yapılan operasyonların bilgileri tablo halinde verilmiştir.

Kurtuluş Devriminin Patlak Vermesine İlk Tepkiler adlı konuda, Devrim'in başlamasına Cezayirlilerin, Fransa'nın ve uluslararası kamuoyunun tepkileri anlatılmıştır. İlk olarak Cezayirlilerin tepkileri anlatılmış ve halkın devrimi kucakladığı belirtilmiştir. Çeşitli siyasi grupların Devrim ile ilgili tutum ve davranışları değinilmiş; başlangıçta muhalif konumda olan birçok kesimin zamanla birleşerek Devrim'e destek verdikleri ve Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni oluşturdukları ifade edilmiştir. Halkın direnişi sahiplenışı görsellerle ifade edilmiştir. İkinci sırada Fransa'nın Devrim'e yönelik tepkileri anlatılmış; bunu küçük ve başarısız bir isyan girişimi olarak nitelendirdiği; medyayı kullanarak Cezayirlileri Devrim'e destek vermekten vazgeçirmeye çalıştığı belirtilmiştir. Ayrıca diplomatik kanallar üzerinde kurduğu hegemonya ile Cezayir meselesinin Fransa'nın iç meselesi olduğuna uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çalıştığı ifade edilmiştir. Bir taraftan da Cezayir'deki askeri varlığını artırdığı; çok sayıda askeri operasyonlar düzenlediği ve olağanüstü hal ilan ettiği anlatılmıştır. Üçüncü sırada uluslararası kamuoyunun tepkileri anlatılmış; bu çerçevede özellikle Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nün Fransa'ya desteğinin operasyon yapacak seviyeye ulaştığı anlatılmıştır. ABD'nin, Sovyet Rusya'nın ve Avrupa ülkelerinin Cezayir meselesini Fransa'nın iç meselesi olarak gördükleri ve Fransa aleyhine bir tutum sergilemedikleri ifade edilmiştir. Arap Müslüman devletlerinin de

birçoğunun sessiz kaldığı; Mısır, Suriye, Fas ve Tunus'un ise Cezayirlilere destek olduğu belirtilmiştir.

Devrimin İlk Yılları adlı konuda, Kasım 1954'te Devrimin başladığı ve ilk aşamasının çok zorlu geçtiği belirtilmiştir. Bu zorluklar, Cezayir halkını ve Dünya kamuoyunu devrimin meşruluğuna ikna etmek, gerekli silah ve parayı temin etmek, devrimi yönetmek için kurum-organizasyonları oluşturmak ve sömürgecilerle savaşmak vb. olarak sıralanmıştır. Karşılaşılan zorlukları aşma bağlamında Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin çalışmalarının uluslararası boyuta taşındığı belirtilmiş; nitekim cephenin, Bandung Konferansı'na katılarak Cezayir davasına uluslararası alanda destek sağladığı ve konunun BM'ye taşınması için çalışmalar yürütüldüğü anlatılmıştır. Bandung Konferansına katılmayı gerçekleştirerek Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin ilk diplomatik başarısını elde ettiği ifade edilmiştir. Öte yandan, yürütülen silahlı mücadele esnasında devrim liderlerinden bazılarının şehit edildiği, bazılarının da tutuklandığı belirtilmiştir. 20 Ağustos 1955'ten itibaren mücadelenin açık bir şekle dönüştürüldüğü ifade edilmiştir. Buna karşılık Fransa'nın baskılarını artırdığı, katliamlar yaptığı, bunun sonucunda binlerce Cezayirlinin şehit edildiği ve binlercesinin de tutuklandığı anlatılmıştır. Konu içerisinde Fransızların yaptıkları katliamlar görsellerle anlatılmış ve katliam faillerinin sözlerine yer verilmiştir.

Şekil 9: Bandung Konferansı'na katılan Ulusal Kurtuluş Cephesi Heyeti

Kaynak: Cezayir ortaokul 4. sınıf Tarih ders kitabı, 2017: 92

Sumam Konferansı ve Kurumların Organizasyon Aşaması adlı konuda, 20 Ağustos 1956'da Sumam Kongresi'nin yapıldığı; kongrede alınan kararların ulusal tüzük olarak kabul edildiği ve bu kararlarla devrimin zafere taşındığı anlatılmıştır. Daha

sonra Kongrede alınan kararlarla bağımsız devlet teşkilatı oluşturulmaya başlandığı ifade edilmiştir. Konu içerisinde Sumam Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda oluşturulan askeri bölgelerin haritasına ve yeniden düzenlenen kurumların tablosuna yer verilmiştir.

Askeri Düzen adlı konuda, Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun teşkilat yapısından bahsedilmiş; Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin Hayri Bumedyen'i genelkurmay başkanı olarak atadığı ifade edilmiştir. Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun sağlık, iletişim, medya ve toplumsal alanlarda yapmış olduğu faaliyetler tablo halinde anlatılmıştır.

Kurtuluş Devrimi Kurumları adlı konuda, Kurtuluş Devrimi'nin toplumsal yönetim, yani milli egemenlik ve eşitlik temelli kurumlar oluşturduğu ifade edilmiştir. Konu içerisinde oluşturulan bu kurumlardan Ulusal Kurtuluş Cephesi, Ulusal Konferans, Cezayir Ulusal Kurtuluş Meclisi, Koordinasyon ve Uygulama Komitesi ve Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti hakkında bilgi verilmiştir. Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin 19 Eylül 1958'de kurulduğu ve Ferhat Abbas'ın Hükümet Başkanı olarak atandığı belirtilmiştir. İlave olarak Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti üyelerinin isimlerinden bahsedilmiştir. Konu içerisinde Uygulama ve Koordinasyon Komitesi üyelerinin görevleri anlatılmış ve bu üyelerin görsellerine yer verilmiştir.

Sumam Kongresi'ne Göre Kitlelerin Organizasyonu adlı konuda; işçilerin, gençlerin, kadınlar hareketinin ve sanatkârların kendi aralarında organize oldukları ve Kurtuluş Devrimi'ne destek verdikleri anlatılmıştır. Konu içerisinde bu grupların önde gelen isimlerinin görsellerine yer verilmiştir.

Şekil 10: Kurtuluş Devrimi'nin kadın liderleri (soldan sağa: Cemile Buhayra, Zehra Zarif)

Kaynak: Cezayir ortaokul 4. sınıf Tarih ders kitabı, 2017: 104

Fransız Devleti Tarafından Gerçekleştirilen En Ünlü Hava Korsanlığı adlı konuda, Cezayir Kurtuluş Devrimi liderlerinin bulunduğu uçağın Fransa tarafından kaçırılması ve liderlerin tutuklanması anlatılmıştır. Ancak liderlerin tutuklanmasının, Devrim'in devam ettiği ve edeceği kararlılığını zedeleyemediği vurgulanmıştır. Konunun içine bu olayla ilgili de görseller eklenmiştir.

Büyük Sömürgeciliğin Planları adlı konuda, Fransa'nın Devrim'e karşı yapmış olduğu planlar ve uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda özellikle Cezayir'deki askeri varlığını artırdığı; baskı, zulüm, tutuklama, işkence ve katliamlara devam ettiği ifade edilmiştir. Bu konuda Fransız makamlarının yetkilerinin genişletildiği belirtilmiştir. Konu içerisinde Fransız askerlerinin zulmüne ait görsellere yer verilmiştir.

Şekil 11: Fransız askerlerinin yaptığı baskı, zulüm ve işkence

Kaynak: Cezayir ortaokul 4. sınıf Tarih ders kitabı, 2017: 104

Diplomasi ve Medya Planları adlı konuda Fransa'nın, Cezayir Kurtuluş Devrimi'ni itibarsızlaştırmak ve Fransa'nın iç meselesi olduğunu kabul ettirmek için uluslararası alanda yapmış olduğu diplomatik baskılar hakkında bilgi verilmiştir. Dünya kamuoyunu Cezayir meselesinden uzaklaştırmak için Fransa'nın Fas ve Tunus'a bağımsızlıklarını verdiği ifade edilmiştir.

Ekonomik ve Sosyal Planlar adlı konuda, 1955 yılında uygulamaya konulan Sustal Projesi ile Cezayirlilere bir takım ekonomik hakların verildiği; bu şekilde Kurtuluş Devrimi'nin desteksiz bırakılmaya çalışıldığı anlatılmıştır. 1958'de uygulamaya konulan Kasantina Projesi ile Cezayirlilere tarım arazileri dağıtıldığı; hastane, okul, yol vb. hizmetler sunularak Cezayir halkı ile Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu birbirinden ayırmanın hedeflendiği ifade edilmiştir.

Cezayir'in Kuzeyini Bölme ve Çölü Ayırma Projesi adlı konuda, Cezayir Devrimi'nin elde ettiği başarılar sonucunda Fransa'nın, yerleşimcilerin çıkarlarını korumak için yaptığı düzenlemeler anlatılmıştır. Bu çerçevede Cezayir'in kuzey kısmının çeşitli idari birimlere ayrıldığı ve çöl bölgesinde de çeşitli kurumların kurulduğu ifade edilmiştir.

Charles De Gaulle'ün Yaptığı Konuşmalar adlı konuda De Gaulle'ün, Cezayir Devrim'i sürecinde yapmış olduğu konuşmalardan bazıları yer almıştır. Gelişmelerin seyrine göre konuşma metinlerinin de değiştiği, Devrim'in başlangıcında Cezayir'in Fransa'ya ait olduğu; mücadelenin sonlarına doğru ise Cezayirlilere bağımsızlık verileceği yönündeki sözleri üzerinden gösterilmiştir.

Cezayir Diplomasisi Uluslararası Forumlarda adlı konuda, Cezayir Kurtuluş Devrimi liderlerinin Cezayir sorunuyla ilgili yürüttükleri çalışmalarından bahsedilmiştir. Devrim liderlerinin Cezayir meselesini, özellikle uluslararası alana taşıyarak çözüme kavuşturmaya yöneldikleri belirtilmiştir. Bu çerçevede konunun BM'ye taşınarak Cezayirlilere kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesi gerektiği yönündeki çabaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Cezayir meselesinin uluslararası alanda yankı uyandırması için oluşturulan birimler hakkında bilgi verilmiştir. Devamında Cezayir Devrimi Dış Heyeti'nin üyelerinden bahsedilmiş ve bunların görsellerine yer verilmiştir. Konu içerisinde Cezayir konulu konferanslar hakkında bilgi verilmiş; yapılış tarihi, yeri ve alınan kararlar tablo halinde sunulmuştur.

Cezayir Sorunu Birleşmiş Milletlerde adlı konuda, BM Genel Kurulunda Cezayir sorununun 1955'ten itibaren görüşülmeye başlandığı ve bu görüşmelerin 1961 yılına kadar devam ettiği anlatılmıştır. BM Genel Kurulunda Cezayir sorununun görüşüldüğü tarihler ve alınan kararlar tablo halinde verilmiştir.

Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Fransa'daki Federasyonu adlı konuda, Fransa'da kamuoyu oluşturularak Kurtuluş Devrimi'ne destek veren işçi ve öğrenci federasyonlarından bahsedilmiştir. Bu federasyonların, Fransa içerisinde operasyonlar yapmak, Devrim'e yapılan maddi yardımları toplamak ve Fransız Hükümeti'ni baskı altında tutmak gibi görevlerinin olduğu anlatılmıştır. Konu içerisinde bu federasyonun üyelerinin isimlerine yer verilmiştir.

Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Fransız Hükümeti Arasındaki Görüşmeler adlı konuda ise bu görüşmelerin 1956'dan beri yürütüldüğü anlatılmıştır. Bu görüşmelerdeki başlıca hedefler arasında Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin meşruiyet kazanması, sorunu bağımsızlık temelli barışçıl çözümlerle halletme ve Cezayir meselesini uluslararası alana taşıma çabaları gösterilmiştir. Görüşmelerde Fransa'nın temel yaklaşımını ise Devrime karşı zaman kazanma ve silahlı direnişi ortadan kaldırma düşüncelerinin belirlediği ifade edilmiştir. Yaşanan çeşitli olaylar nedeniyle görüşmelerin zaman zaman kesintiye uğradığı anlatılmıştır. 1962'ye kadar devam eden görüşmelerin de katkısıyla savaşın, 19 Mart 1962'de yapılan Evian Antlaşması'yla sonlandırıldığı ifade edilmiştir.

4.6. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARI İLE CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA, İKİ MİLLİ MÜCADELENİN SİLAHLI MÜCADELE DÖNEMLERİNİN İŞLENİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlıkta, Türkiye ortaokul sosyal bilgiler ve TCİTA ders kitaplarında Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminin işlenişi ile Cezayir ilkokul ve ortaokul tarih ders kitaplarında Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminin işlenişi karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde, işgalleri durdurmak ve vatani kurtarmak için Türk milletinin 'Ya istiklal ya ölüm!' parolasıyla topyekûn bir mücadeleye başladığı anlatılmıştır. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele

döneminin ise 1 Kasım 1954'te yayımlanan beyanname ile başladığı ifade edilmiştir. Kurtuluş Devrimi'nin amacının 5 Temmuz 1830'da düşen Cezayir Devleti'ni yeniden diriltmek olduğu belirtilmiştir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminin başlangıcında Kuvâ-yı Milliye birliklerinin düzenli orduya dönüştürüldüğü ve mücadelenin bu düzenli orduyla sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Cezayir'de ise Kurtuluş Devrimi'nin başlangıç zamanlarında siyasi parti vb. oluşumların bünyesinde örgütlenen silahlı gruplar mücadeleyi sürdürmüşlerdir. Daha sonra 1954 yılında kurulan ve 1956'daki Sumam Toplantısında bütün siyasi faaliyetleri bünyesinde toplayan Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin, silahlı mücadeleyi yürütmek üzere 1956'da Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu oluşturduğu ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin başka herhangi bir milli mücadeleyi örnek aldığı ifade edilmemiştir. Cezayirlilerin ise milli mücadelelerinde Fas, Tunus ve dünyanın çeşitli bölgelerinde istiklali kazanmak için ortaya çıkan silahlı hareketlerden etkilendiği ifade edilmiştir.

Türk silahlı mücadelesinin genel olarak cephe savaşı şeklinde gerçekleştiği; Anadolu'nun işgal edilmemiş yerlerinde bulunan askeri kuvvetlerin, işgalcileri yenilgiye uğratarak işgal edilen yerleri kurtarması şeklinde yürütüldüğü belirtilmiştir. Cezayir silahlı mücadelesinin ise Fransız sömürge yönetimi tüm yurttaki hâkim olduğu, Cezayirliler için işgal edilmemiş bir alan bırakmadığı için cephe savaşı şeklinde değil daha çok vur-kaç taktiği, sabotaj, gece saldırıları vb. şeklinde gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Türkiye ortaokul sosyal bilgiler ve TCİTA ders kitabında, Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde sürdürülen mücadeleler ve savaşların yapıldığı yerlerin haritalarına yer verilmiştir. İşgalcilere karşı mücadele eden ordu birlikleri ve komutanları hakkında verilen bilgilerle konu pekiştirilmiştir. Bu çerçevede Türk milli mücadelesinin liderlerinin özgeçmişlerine, elde ettikleri başarılarına ve bu liderlerin fotoğraflarına yer verilmiştir. Cezayir tarih ders kitaplarında da Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde sürdürülen mücadeleler ve çatışmaların yapıldığı yerlerin haritalarına yer verilmiştir. Sömürgeci Fransa'ya karşı mücadele eden mücahitler ve komutanları hakkında bilgi verilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin liderlerinin özgeçmişleri ve fotoğraflarıyla konu pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde verilen bilgilerden biri de askeri zaferlerdir. Bu zaferlere, tetiklediği gelişmeler de ilave edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde de aynı şekilde, elde edilen askeri başarılar ve mücadele önderleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Türk milli mücadelesinde elde edilen askeri başarıların, TBMM'nin ulusal ve uluslararası alandaki saygınlığını önemli ölçüde artırdığı vurgulanmış; ayrıca askeri zaferlerin temin ettiği antlaşmalar ve işgalcilerin dünya kamuoyundaki itibarlarının zedelenmesinden bahsedilmiştir. Cezayir milli mücadelesinde de benzer gelişmelerin yaşandığı, elde edilen askeri başarılarından sonra milli mücadele liderlerinin çalışmalarıyla Cezayir davasının uluslararası alana taşınması örneği üzerinden belirtilmiştir. Bu gelişmelerin, Fransa'nın dünya kamuoyundaki itibarını zedelediği ifade edilmiştir. Nitekim yapılan çalışmalarla Cezayir Kurtuluş Devrimi'nin uluslararası alanda tanındığı ve destek bulduğu değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde elde edilen askeri zaferleri takiben işgalci İtilaf Devletleri'nin anlaşma önerilerinin, TBMM yetkilileri tarafından reddedildiği ve tam bağımsızlığa kadar savaşa devam edileceğinin ifade edildiği belirtilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde de elde edilen askeri başarıları müteakip, Fransa'nın bir taraftan çeşitli kanuni düzenlemeleri yürürlüğe koyduğu; diğer taraftan da her türlü baskı, şiddet, tutuklama, işkence ve katliamlarla Cezayirlileri mücadelelerinden vazgeçirmeye çalıştığı anlatılmıştır. Bu tedbirlere karşılık Cezayirlilerin, bağımsız olana kadar mücadeleye devam edeceklerini vurguladıkları belirtilmiştir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde, Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği sıralarda milli mücadele ruhunun yansıtılması, milli birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi amacıyla milli marşın yazıldığı anlatılmıştır. İstiklal Marşı olarak adlandırılan bu marşın, M. Akif Ersoy tarafından yazıldığı ifade edilmiş ve M. Akif Ersoy'un özgeçmişine ve fotoğrafına yer verilmiştir. Aynı şekilde Cezayir milli marşının da Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde, Kurtuluş Devrimi'nin devam ettiği sıralarda yazıldığı anlatılmıştır. Kasemen (قسماً) [Söz Veriyoruz/Yemin Olsun] adlı milli marşın Müftü Zekeriya tarafından yazıldığı ifade edilmiş; Müftü Zekeriya'nın özgeçmişine ve fotoğrafına yer verilmiştir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde TBMM'de Kurtuluş Savaşı ile ilgili çeşitli toplantıların yapıldığı belirtilmiştir. Kütahya- Eskişehir Muharebelerinden sonra alınacak tedbirleri görüşmek üzere TBMM'de çok hararetli tartışmaların yaşandığı; bunun sonucunda Başkomutanlık Yasası'nın çıkarıldığı anlatılmıştır. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde de Kurtuluş Devrimi ile ilgili toplantılar yapıldığı belirtilmiştir. 1956'da yapılan Sumam Toplantısı'nda, bütün siyasal faaliyetlerin Ulusal Kurtuluş Cephesi adı altında birleştiği ifade edilmiştir. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin silahlı kanadını oluşturan Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun Sumam Toplantısı'nda oluşturulduğu belirtilmiştir. Türk milli mücadelesinde ulusal hareketlerin birleştirilmesi, Cezayir'deki gibi silahlı mücadele döneminde değil, hazırlık döneminde gerçekleştirilmiştir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde TBMM Hükümeti ile İtilaf Devletlerini oluşturan bazı devletler arasında anlaşmalar yapıldığı belirtilmiştir. İmzalanan bu anlaşmalar üzerine bu devletlerin işgal ettikleri yerleri terk ettiği ve İtilaf Devletleri grubunda çözümler meydana geldiği ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde ise sadece Fransa ile mücadele edildiği belirtilmiştir. Silahlı mücadele döneminde Fransa ile herhangi bir antlaşma imzalandığı ifade edilmemiştir.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri ile Anadolu Ajansı'nın kurulduğu ifade edilmiştir. Bu basın-yayın kuruluşları silahlı mücadele döneminden önce kurulmuştur. Cezayir milli mücadelesinde ise Kurtuluş Devrimi'nin başarılarının halka duyurulması amacıyla Mücahid gazetesi ve Cezayir'in Sesi Radyosunun silahlı mücadele döneminde kurulduğu anlatılmıştır.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde ordunun ihtiyaçlarını halktan karşılamak için Tekâlif-i Milliye Emirlerinin yayımlandığı belirtilmiş; bu yardımları toplamak ve orduya ulaştırmak için tekâlif-i milliye komisyonlarının kurulduğu ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde ise Kurtuluş Devrimi'ne maddi yardım toplamak için işçi ve öğrenci federasyonlarının kurulduğu belirtilmiştir.

4.7. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARINDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNİN SİYASAL MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR

Bu başlıkta, Türkiye 5 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları ile 8. sınıf TCİTA ders kitabının metinleri ve görselleri incelenmiştir. Bu incelemede 5 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Türk Milli Mücadelesi'nin siyasal mücadele dönemine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. 8. sınıf TCİTA ders kitabında bu alt probleme ilişkin elde edilen bulgular aşağıda ifade edilmiştir.

4.7.1. Türkiye Ortaokul 8. Sınıf TCİTA Ders Kitabında Türk Milli Mücadelesi'nin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

8. sınıf TCİTA ders kitabının Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde Türk Milli Mücadelesi'nin siyasal mücadele dönemi işlenmiştir. Elde edilen askeri başarıların siyasal başarıları da beraberinde getirdiği vurgulanmıştır.

Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde İlk Zafer Müjdesi: Doğu Cephesi adlı konuda, Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı zafer elde edildiği ve BMM ile Ermenistan Hükümeti arasında 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması'nın imzalandığı anlatılmıştır. Gümrü Antlaşması ile BMM'nin uluslararası alanda tanındığı ve ilk siyasal zaferini elde ettiği belirtilmiştir. Bu Antlaşma ile Ermenilerin Doğu Anadolu'da iddia ettikleri haklarından vazgeçtikleri ifade edilmiştir.

Aynı ünite, Londra Konferansı adlı konuda, Batı Cephesi'nde elde edilen I. İnönü Zaferi sonrasında İtilaf Devletlerinin barış görüşmeleri için 21 Şubat- 12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra'da konferans düzenledikleri ve TBMM'yi de davet ettikleri anlatılmıştır. Bu konferans ile İtilaf Devletlerinin TBMM'nin varlığını resmen tanıdıkları vurgulanmıştır.

Türk-Afgan Dostluk ve İş Birliği Antlaşması adlı konuda, 1 Mart 1921'de TBMM ile Afganistan arasında Dostluk ve İş Birliği Antlaşması'nın imzalandığı anlatılmıştır. Bu antlaşma ile Afganistan'ın TBMM'yi tanıdığı belirtilmiş; antlaşmanın

TBMM'nin uluslararası alanda varlığının kabul edilmesi açısından diplomatik ve manevi değerinin büyük olduğu ifade edilmiştir.

Moskova Antlaşması adlı konuda, Sovyet Rusya ile TBMM arasında 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması'nın imzalandığı anlatılmıştır. Bu antlaşma ile ilk defa bir Avrupa devletinin TBMM'yi tanıdığı ifade edilmiştir. Moskova Antlaşması'yla tarafların, birbirlerine zorla kabul ettirilmek istenen antlaşmaları tanımayacakları ifade edilmiştir. Bu antlaşmanın, TBMM'nin İtilaf Devletlerine karşı siyasal destek bulduğunun göstergesi olduğu belirtilmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi'nden Sonra Yaşanan Gelişmeler adlı konuda, Kafkas Cumhuriyetleri ile TBMM arasında 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması'nın imzalandığı anlatılmıştır. Bu antlaşma ile doğu sınırimızın güvence altına alındığı belirtilmiştir. Konunun devamında 20 Ekim 1921'de TBMM ile Fransa arasında Ankara Antlaşması'nın imzalandığı ifade edilmiştir. Bu antlaşmayla Fransa'nın işgal ettiği güney illerinden çekildiği ve Hatay hariç Suriye sınırının çizildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu antlaşmasının, bir İtilaf Devleti ile TBMM arasında imzalanan ilk antlaşma olduğu ve İtilaf Devletleri bloğu arasında çözümlere yol açtığı vurgulanmıştır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması adlı konuda, Büyük Taarruz sonucunda Batı Anadolu'nun işgallerden temizlendiği; Türk ordusunun Trakya, İstanbul ve Boğazları işgalden kurtarmak için harekete geçtiği anlatılmıştır. İngilizlerin teklifi üzerine 11 Ekim 1922'de TBMM ile İtilaf Devletleri arasında Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı ifade edilmiştir. Türk Milli Mücadelesinin zaferle sonuçlandığını belgeleyen antlaşma ile Trakya'nın savaştan kurtarıldığı ve İtilaf Devletlerinin Anadolu'daki hayallerinin sona erdiği belirtilmiştir.

Türkiye'nin Tapu Senedi: Lozan Antlaşması adlı konuda, İtilaf Devletleri ile TBMM arasındaki barış görüşmelerinin, İsviçre'nin Lozan kentinde 20 Kasım 1922'de başladığı belirtilmiştir. Lozan'da yapılan konferansa TBMM, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Japonya, ABD, Sovyet Rusya ve Bulgaristan'ın katıldığı ifade edilmiştir. Nihayet antlaşmanın, ara ara kesintiye uğrayan görüşmeler sonucunda 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalandığı ve Lozan'ın 1. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanıp hala yürürlükte olan tek antlaşma olduğu vurgulanmıştır. Antlaşma sonucunda savaş tazminatı, sınırlar, boğazlar, adalar, azınlıklar, kapitülasyonlar ve Osmanlı borçlarının karara bağlandığı ifade edilmiştir. Konu

içerisinde, Lozan Konferansına katılan devletlerin haritasına ve konferansa katılan Türk heyetinin fotoğrafına yer verilmiştir. Ayrıca konunun devamında Sevr Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti sınırları ile Lozan Antlaşması'na göre Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren haritalara yer verilmiş ve Lozan'ın uluslararası alanda elde edilen siyasi bir zafer olduğu vurgulanmıştır.

Şekil 12: Lozan Konferansı'na katılan Türk heyeti

Kaynak: Türkiye ortaokul 8. sınıf TCİTA ders kitabı, 2018: 99

4.8. CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDA CEZAYİR MİLLİ MÜCADELESİ'NİN SİYASAL MÜCADELE DÖNEMİNİN NASIL İŞLENDİĞİNE DAİR BULGU VE YORUMLAR

Bu başlıkta, Cezayir ilkökul 3 ve 5. sınıf tarih ders kitapları ile ortaokul 1 ve 4. sınıf tarih ders kitaplarının metinleri ve görselleri incelenmiştir. Bu incelemede, ortaokul 1. sınıf Tarih ders kitabında Cezayir Milli Mücadelesinin siyasi mücadele dönemine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. İlkokul 3 ve 5. sınıf ile ortaokul 4. sınıf tarih ders kitaplarında bu alt probleme ilişkin elde edilen bulgular aşağıda ifade edilmiştir.

4.8.1. Cezayir İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

İlkokul 3. sınıf tarih ders kitabının Ulusal Tarih adlı bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele dönemine ilişkin bulgular yer almaktadır. Ulusal Tarih bölümünde Ulusal Kurtuluş Devrimi'nin Sonuçları: Bağımsızlık adlı konuda, 1 Kasım 1954'te başlayan mücadele sonucunda 5 Temmuz 1962'de bağımsızlığın elde edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca bağımsızlık kutlamalarına ve Cezayir bayrağına ait görsellere yer verilmiştir. Konunun devamında Kurtuluş Devrimi süresince yaşanan olayları tarihleriyle birlikte gösteren tablo bulunmaktadır. Bu tabloda, 19 Mart 1962'de Cezayir ile Fransa arasında Evian Antlaşması'nın imzalandığı, 1 Temmuz 1962'de Cezayir halkının bağımsızlık için referandum yaptığı, 3 Temmuz 1962'de Fransa'nın Cezayir'in bağımsız olduğunu itiraf ettiği, 5 Temmuz 1962'de Cezayir'in bağımsız olduğu ve 132 yıl süren Fransız sömürgeciliğinin son bulduğu ifade edilmiştir.

4.8.2. Cezayir İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi'nin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

İlkokul 5. sınıf tarih ders kitabının Cezayir'in İstiklali İçin Milli Mücadele bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele dönemine ilişkin bulgulara rastlanmıştır. Aynı bölümde, Silahlı İstiklal Devrimi (B) adlı konuda, 18-24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Konferansı'nda Cezayir davasının uluslararası alanda duyurulduğu ifade edilmiştir.

Aynı bölümdeki Silahlı İstiklal Devrimi (H) adlı konuda, 1960-1962 arası yılları, Devrim'in dördüncü evresi olarak nitelendirilmiştir. Bu evrede Cezayir ve Fransa arasında görüşmelerin başladığı; uzun süren görüşmeler sonucunda 19 Mart 1962'de Fransa Hükümeti ile Cezayir Heyeti arasında Evian Antlaşması'nın imzalanmasıyla savaşın durdurulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Cezayir halkının 1 Temmuz 1962'de bağımsızlık için referanduma gittiği ve referandum sonucunda 5

Temmuz 1962’de Cezayir’in bağımsızlığının ilan edildiği ifade edilmiştir. Konu içerisinde bağımsızlığı kutlayan Cezayirliilerin görsellerine yer verilmiştir.

4.8.3. Cezayir Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabında Cezayir Milli Mücadelesi’nin Siyasal Mücadele Döneminin Nasıl İşlendiğine Dair Bulgu ve Yorumlar

Ortaokul 4. sınıf tarih ders kitabının Büyük Kurtuluş Devrimi (1954-1962) bölümünde, Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele dönemine ilişkin bulgulara rastlanmıştır. Aynı bölümde, Devrimin İlk Yılları adlı konuda, Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin çalışmalarının uluslararası boyuta taşındığı belirtilmiş; Bandung Konferansı’na katılarak Cezayir davasına uluslararası alanda destek bulunduğu ve konunun BM’ye taşınması için çalışmalar yapıldığı anlatılmıştır. Bandung Konferansı’na katılmakla Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin ilk diplomatik başarısını kazandığı ifade edilmiştir.

Aynı bölümde, Cezayir Sorunu Birleşmiş Milletlerde adlı konuda, BM Genel Kurulunda Cezayir sorununun 1955’ten itibaren görüşülmeye başlandığı ve bu görüşmelerin 1961 yılına kadar devam ettiği anlatılmıştır. BM Genel Kurulunda Cezayir sorununun görüşüldüğü tarihler ve alınan kararlar tablo halinde verilmiştir.

Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Fransız Hükümeti Arasındaki Görüşmeler adlı konuda, görüşmelerin 1956’dan itibaren sürdürüldüğü anlatılmıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin bu görüşmeleri meşruiyet kazanmak, sorunu bağımsızlık temelli barışçıl çözümlerle halletmek ve Cezayir meselesini uluslararası alana taşımak için yürüttüğü belirtilmiştir. Fransa’nın ise görüşmeleri, Devrim’e karşı zaman kazanmaya ve silahlı direnişi hileli yöntemlerle ortadan kaldırmaya yönelik olarak sürdürdüğü ifade edilmiştir. Eşzamanlı yürütülen savaş, diplomasi ve görüşmeler nihayet hedefine ulaştığı ve 16 Eylül 1959’da General De Gaulle’ün, Cezayir halkının kendi kaderini tayin etme hakkını kabul ettiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Cezayir Geçici Hükümeti’nin, gelinen aşamayı görüşmeye hazır olduğunu ifade ettiği; ancak başlayan görüşmelerin, yaşanan çeşitli olaylar nedeniyle kesintiye uğradığı anlatılmıştır. 1962’de Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Fransız Hükümeti arasında yeniden başlayan görüşmelerin neticesi olarak 19 Mart 1962’de imzalanan Evian Antlaşması’yla savaşın durdurulduğu ifade edilmiştir. 1 Temmuz 1962’de yapılan referandum sonucunda da %97,5 evet oyu

ile Cezayir'in bağımsızlığının onaylandığı belirtilmiştir. Akabinde 3 Temmuz 1962'de Fransa'nın da Cezayir'in bağımsız olduğunu ilan ettiği ifade edilmiştir. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin, 5 Temmuz 1830 yenilgisini temizlemek için Cezayir'in bağımsızlığını 5 Temmuz 1962'de ilan ettiği anlatılmıştır. Konu içerisinde Evian Antlaşması'nı imzalayan heyetin fotoğrafına ve bağımsızlık kutlamalarına ait görsellere yer verilmiştir.

Şekil 13: Evian'da antlaşmanın imzalanmasından sonra Cezayir heyeti

Kaynak: Cezayir ortaokul 4. sınıf Tarih ders kitabı, 2017: 130

4.9. TÜRKİYE ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER VE TCİTA DERS KİTAPLARI İLE CEZAYİR TARİH DERS KİTAPLARINDAKİ MİLLİ MÜCADELELERİN SİYASAL MÜCADELE DÖNEMLERİNİN İŞLENİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlıkta, Türkiye ortaokul sosyal bilgiler ve TCİTA ders kitaplarındaki Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminin işlenişi ile Cezayir ilkökul ve ortaokul tarih ders kitaplarındaki Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminin işlenişi karşılaştırılmış, benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminin, silahlı mücadele döneminde başladığı ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminin de aynı şekilde silahlı mücadele döneminde başladığı; dolayısıyla silahlı mücadele ile siyasal mücadelenin eşzamanlı yapıldığı belirtilmiştir.

Türk milli mücadelesi tek bir devlete karşı yapılmadığı için siyasal mücadelenin de tek bir devlete karşı değil, birden fazla devlete karşı yürütüldüğü anlatılmıştır. Cezayir milli mücadelesi ise sadece Fransa'ya karşı yapıldığı için, siyasal mücadelenin de Fransa'ya karşı yürütüldüğü belirtilmiştir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde TBMM Hükümeti temsilcileri ile İtilaf Devletlerinin, Londra Konferansı'nda görüşmeler yaptığı anlatılmıştır. TBMM Hükümeti temsilcilerinin Londra Konferansı'nda, uluslararası alanda tanınmayı ve mücadelelerini tanıtmayı amaçladıkları ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde de Kurtuluş Devrimi liderlerinin 1956'da Bandung Konferansı'na katılarak mücadelelerini uluslararası alanda duyurmayı hedefledikleri belirtilmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İtilaf Devletlerinin Anadolu'da işgallere başladığı; ancak burada sömürge yönetimi tesis edemedikleri ifade edilmiştir. Buna karşılık Fransa'nın Cezayir'de kurduğu sömürge yönetiminin, 100 yılı aşkın bir süredir devam etmekte olduğu ifade edilmiştir.

Anadolu'da uzun yılları kapsayan bir sömürge yönetimi kurulmadığı için Türk milli mücadelesi dünya kamuoyunda, herhangi bir devletin iç meselesi olarak algılanmamıştır. Türk milli mücadelesi liderleri de böyle bir algı olmadığı için bu yönde bir mücadelede bulunmamışlardır. Cezayir'de ise Kurtuluş Devrimi başladığında dünya kamuoyunun büyük çoğunluğunun, bu olayların Fransa'nın bir iç meselesi olduğu görüşünü savunduğu belirtilmiştir. Cezayir milli mücadele liderlerinin de bu meselenin Fransa'nın bir iç meselesi değil, sömürülen bir milletin bağımsızlık mücadelesi olduğunu dünya kamuoyuna duyurmaya çalıştıkları anlatılmıştır.

Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde, Milletler Cemiyeti teşkilatının bulunduğu ifade edilmiştir ancak Türk siyasal mücadelesinin daha çok Türk milli mücadelesinden etkilenen devletlerin katıldığı platformlarda yürütüldüğü belirtilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde ise dünyanın birçok ülkesinin üye olduğu BM, NATO vb. uluslararası teşkilatların bulunduğu

belirtilmiştir. Bu sebeple Cezayir milli mücadelesi liderlerinin konuyu BM gündemine taşıdıkları, BM üyesi ülkelerin desteğini almaya çalıştıkları ve bu şekilde Fransa üzerinde baskı oluşturarak siyasal mücadelelerini yürüttükleri anlatılmıştır.

Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde, işgalci devletlerin bazılarıyla TBMM arasında antlaşmaların yapıldığı ifade edilmiştir. Yapılan bu antlaşmalarla İtilaf Devletleri grubunun mücadele inancı zayıflatılarak çözümleri sağlanmıştır. İşgalcileri yurttan tamamen atana kadar mücadeleye devam edildiği ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde ise Kurtuluş Devrimi liderleri ve Fransa arasında herhangi bir antlaşmadan bahsedilmemiştir. Fransa egemen konumda olduğundan, halkın birliğini bozarak Kurtuluş Devrimi'ni sonuçsuz bırakmak için çeşitli zamanlarda Cezayirliilerin haklarını genişleten yasalar çıkarmıştır. Ancak bu oyunların tutmadığı ve milli mücadele yanlılarının bağımsızlık sağlanana kadar mücadele ettikleri ifade edilmiştir.

Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde, TBMM ile İtilaf Devletleri arasında 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla silahlı mücadelenin sona erdiği belirtilmiştir. Daha sonra taraflar arasında görüşmeler yapıldığı ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalandığı anlatılmıştır. Lozan Antlaşması sonucunda savaş tazminatı, sınırlar, boğazlar, adalar, azınlıklar, kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları gibi konuların karara bağlandığı ifade edilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde de Ulusal Kurtuluş Cephesi ile Fransa Hükümeti arasında 19 Mart 1962'de Evian Antlaşması'nın imzalanmasıyla silahlı mücadelenin sona erdiği belirtilmiştir. Antlaşma gereğince Cezayir'de 1 Temmuz 1962'de bağımsızlık için referandum yapıldığı, bağımsızlık için %97,5 evet oyu çıktığı anlatılmıştır. Hemen ardından 3 Temmuz 1962'de Fransa'nın, Cezayir'in bağımsız olduğunu ilan ettiği ifade edilmiştir. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin, 5 Temmuz 1962'de ilan ettiği anlatılmıştır. Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde ise bağımsızlık için referandum yapılma lüzumu hâsıl olmamıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından hareketle ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde, “Türkiye ve Cezayir Milli Mücadelelerinin Ders Kitaplarına Yansımalarının Karşılaştırılması”na ilişkin veri toplama araçlarıyla ulaşılan bulgulardan elde edilen sonuçlar bulunmaktadır.

Türk milli mücadelesi, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının hemen sonrasında başlamış, yaklaşık iki yıl gibi bir sürede hazırlık aşaması tamamlanmış ve silahlı mücadeleye geçilmiştir. İtilaf Devletleri, Mondros'tan sonra Anadolu'nun büyük bir kısmı işgal etmişler; ancak bu işgal, ülkenin tamamına yayılmadığı için Anadolu'da bir sömürge yönetimi kuramamışlardır. Cezayir milli mücadelesi ise Fransa'nın Cezayir'i teslim aldığı anlaşmadan yaklaşık yüz yıl sonra başlamıştır. Hazırlık süresi yaklaşık yirmi yıl sürmüştür; sonrasında silahlı mücadeleye geçilmiştir. Teslimiyet Antlaşmasından milli mücadele zamanına kadar geçen sürede Cezayir'in tamamına Fransız sömürge yönetimi yerleşmiştir. Bu yönüyle iki milli mücadele öncesinde ülke topraklarındaki durum farklılık göstermektedir. Bu nedenle Türk milli mücadelesi Anadolu'dan yönetilirken, Cezayir milli mücadelesi daha çok Mısır'dan idare edilmiştir.

Türk milli mücadelesi, geçmişten gelen bağımsız yaşama özelliğinin bir yansıması olarak işgallere karşı koyma fikriyle başlatılmıştır. Cezayir milli mücadelesi ise Cezayirlilerin, Fransızlarla eşit haklara sahip olmalarına yönelik hak talep etme fikriyle başlamış; zamanla bu fikir bağımsızlık fikrine dönüşmüştür. Bu yönüyle iki milli mücadelenin çıkış fikri birbirinden ayrılmaktadır.

Türk milli mücadelesine bakıldığında, kendisinden önceki herhangi bir milli mücadeleyi örnek almadığı; bunun aksine daha sonraki milli mücadelelere örnek olduğu görülmüştür (Doster, 2004; Koloğlu, 2004; Şimşir, 2015; TCİTA 8, 2012). Cezayir milli mücadelesinin ise bağımsızlık mücadelesi veren Fas ve Tunus'tan etkilendiği belirtilmiştir. Bu yönüyle iki milli mücadele birbirinden ayrılmaktadır.

Her iki milli mücadelenin de hazırlık döneminde çeşitli cemiyet, parti, dernek vb. yapılar oluşturulmuştur. Düzenlenen toplantı ve kongrelerle teşkilatlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta cemiyet, parti, dernek vb. yapıların bünyesinde eli silah tutan herkes mücadele ederken zamanla düzenli ulusal ordular kurulmuştur. Bu yönüyle iki milli mücadele benzerlik göstermektedir.

Türk milli mücadelesine bakıldığında mücadelenin, M. Kemal ve arkadaşları tarafından idare edildiği ve bu dönemde özellikle M. Kemal'in liderliğiyle öne çıktığı görülmektedir. Cezayir milli mücadelesi de birden çok kişinin yönetiminde sürdürülmüştür. Cezayir milli mücadelesinin işlenişinde yönetici kadroya yer verilmiştir ancak özellikle bütün süreçte liderliği ile ön plana çıkan bir kişiden bahsedilmemiştir. Bu yönüyle iki milli mücadele birbirinden ayrılmaktadır.

Türk milli mücadelesinin hazırlık dönemi, iki yıl gibi kısa bir zamana sığdırılmıştır. Bu sürede kongreler yapılmış; milli mücadelenin yürütme organı olan Temsil Heyeti oluşturulmuş; bütün ulusal faaliyetler birleştirilmiş; milli mücadelenin basın-yayın organları kurulmuş ve BMM açılmıştır. Cezayir milli mücadelesinin hazırlık dönemi ise yirmi yıl gibi uzun bir zamana yayılmıştır. Bazı hazırlık faaliyetleri silahlı mücadele dönemi içerisinde yapılmış olsa da hazırlık döneminde çeşitli toplantılar yapılmış; ulusal basın-yayın organları kurulmuş; bütün ulusal faaliyetler birleştirilmiş ve ulusal hükümet kurulmuştur. Her iki milli mücadelede sürecindeki evreler büyük oranda benzerlik göstermektedir; ancak hazırlık aşamaları, yayıldığı zaman dilimindeki farklılıklar itibarıyla, birbirinden ayrılmaktadır.

Türk milli mücadelesinin hazırlık döneminde halkı bilgilendirmek amacıyla İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri ile Anadolu Ajansı kurulmuştur. Bu basın-yayın kuruluşları Anadolu'da, silahlı mücadele döneminden önce kurulmuştur. Cezayir milli mücadelesinde ise Kurtuluş Devrimi'nin başarılarının halka duyurulması gayesiyle Mücahid gazetesi ve Cezayir'in Sesi Radyosu kurulmuştur. Bu basın-yayın kuruluşları silahlı mücadele döneminde kurulmuştur. Ayrıca Cezayir'de değil Mısır'da kurulmuşlardır. Halkı bilgilendirmeye yönelik basın-yayın organları kurulması yönüyle iki milli mücadele benzerlik göstermektedir. Ancak kurulan bu basın yayın kuruluşları, mücadelelerin farklı dönemlerinde (Türk milli mücadelesinde hazırlık döneminde, Cezayir milli mücadelesinde ise silahlı mücadele döneminde) ve farklı yerlerde (Türk

milli mücadelesinde Anadolu’da, Cezayir milli mücadelesinde Mısır’da) kurulmuştur. Bu yönüyle bakıldığında ise iki milli mücadele arasında farklılık görülmektedir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemi genel olarak cephe savaşı şeklinde gerçekleşmiştir. Türk ordusu Anadolu’nun işgal edilmemiş yerlerinde konuşlanarak işgalcilerle mücadele etmiştir. Fransız sömürge yönetimi tüm Cezayir’e hâkim olduğu için Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele dönemi cephe savaşı şeklinde değil daha çok vur-kaç taktiği, sabotaj ve gece baskınları şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yönüyle iki milli mücadelenin silahlı mücadele döneminde izlediği yöntem farklılık göstermektedir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde elde edilen askeri zaferler sonrasında İtilaf Devletleri, TBMM Hükümeti ile barış antlaşması imzalamak istemiştir. TBMM Hükümeti ise işgalleri tam anlamıyla ortadan kaldırıncaya kadar silahlı mücadeleye devam etme kararından vaz geçmemiştir. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde ise elde edilen askeri zaferler sonrasında Fransa çeşitli kanunlar çıkararak Cezayirlilerin haklarında birtakım genişletmeler yapmıştır. Fransa bu şekilde Cezayirlileri parçalamak suretiyle mücadelelerinden vazgeçirmeyi amaçlamıştır. Ancak Cezayirliler de aynı şekilde tam bağımsızlık sağlanana kadar silahlı mücadeleye devam etme kararını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla hedefe ulaşmada gösterilen kararlılık açısından her iki milli mücadele benzerlik göstermektedir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde ortaya çıkan maddi sıkıntılar, milletin desteğiyle aşılmıştır. Halkın elinde bulunan malzemeler Tekâlif-i Milliye komisyonları aracılığı ile orduya ulaştırılmış ve ordunun ihtiyaçları için kullanılmıştır. Bütün millet, milli mücadele için seferber olmuştur. Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde de ortaya çıkan maddi sıkıntılar, aynı şekilde milletin desteğiyle aşılmıştır. Halkın yapmış olduğu yardımlar, çeşitli işçi ve öğrenci federasyonları aracılığı ile toplanmış ve orduya ulaştırılmıştır. Bu yönüyle iki milli mücadele benzerlik göstermektedir.

Türk milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde, Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği sıralarda milli mücadele ruhunun yansıtılması, milli birlik ve beraberliğin artırılması amacıyla bir milli marş yazılmıştır. İstiklal Marşı olarak adlandırılan bu marş, M. Akif Ersoy tarafından yazılmıştır. Aynı şekilde Cezayir milli mücadelesinin silahlı mücadele döneminde de Kurtuluş Devrimi’nin devam ettiği sıralarda milli

mücadele ruhunu canlı tutmak için bir milli marş yazılmıştır. Kasemen (قسماً) [Söz Veriyoruz/Yemin Olsun] adlı bu milli marş, Müftü Zekeriya tarafından yazılmıştır. Her iki milli mücadelede de milli duyguları yüceltmek maksadıyla milli marşlar yazılmıştır. Bu yönüyle iki milli mücadele benzerlik göstermektedir.

Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde, Milletler Cemiyeti teşkilatının bulunduğu ifade edilmiştir ancak Türk siyasal mücadelesinin daha çok Türk milli mücadelesinden etkilenen devletlerin katıldığı platformlarda yürütüldüğü belirtilmiştir. Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde ise dünyanın birçok ülkesinin üye olduğu BM, NATO vb. uluslararası teşkilatlar bulunmaktadır. Cezayir milli mücadelesi liderleri Cezayir meselesini BM gündemine taşımış ve BM üyesi ülkelerin desteğini almaya çalışmışlardır. Bu şekilde Fransa üzerinde baskı oluşturarak siyasal mücadelelerinde mesafe almaya çalışmışlardır. Dolayısıyla siyasal mücadele açısından iki milli mücadele farklılık göstermektedir.

Türk milli mücadelesi, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Anadolu'yu işgal etmeye başlayan İtilaf Devletlerine karşı yapılmıştır. Türk milli mücadelesi dünya kamuoyunda, herhangi bir devletin iç meselesi olarak algılanmamıştır. Bu sebeple Türk milli mücadelesi liderleri, böyle bir algı olmadığı için bu yönde bir mücadele yürütme ihtiyacı içinde bulunmamışlardır. Cezayir milli mücadelesi ise 100 yılı aşkın bir süredir yürürlükte olan Fransız sömürge yönetimine karşı yapılmıştır. Cezayir Kurtuluş Devrimi başladığında dünya kamuoyunun büyük çoğunluğu, bu olayların Fransa'nın bir iç meselesi olduğu görüşünü savunmuşlardır. Cezayir milli mücadele liderleri; bu meselenin Fransa'nın bir iç meselesi değil, sömürülen bir milletin bağımsızlık mücadelesi olduğunu dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır. Bu yönüyle her iki milli mücadelenin uluslararası alanda karşılaştıkları sorunlar farklılık göstermektedir.

Türk milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde, TBMM ile İtilaf Devletleri arasında 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla silahlı mücadele sona ermiştir. Daha sonra taraflar arasında görüşmeler yapılmış ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Antlaşması sonucunda savaş tazminatı, sınırlar, boğazlar, adalar, azınlıklar, kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları gibi konular bağlanmıştır. Cezayir milli mücadelesinin siyasal mücadele döneminde de Ulusal Kurtuluş Cephesi ile Fransa Hükümeti arasında 19 Mart 1962'de Evian Antlaşması'nın imzalanmasıyla silahlı mücadele sona ermiştir. Antlaşma gereğince

Cezayir’de 1 Temmuz 1962’de bağımsızlık için referandum yapılmış; halkın %97,5 gibi ezici bir çoğunluğu, bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. 3 Temmuz 1962’de Fransa Cezayir’in bağımsız olduğunu ilan etmiştir. Ulusal Kurtuluş Cephesi ise, 5 Temmuz 1830 yenilgisindeki acıyı hafifletmek için Cezayir’in bağımsızlığını 5 Temmuz 1962’de ilan etmiştir. Böylece her iki milli mücadele sonucunda elde edilen zaferler antlaşmalarla garanti altına alınmıştır. Bu yönüyle iki milli mücadele benzerlik göstermektedir. Türk milli mücadelesinde Lozan Antlaşması’ndan sonra işgaller ortadan kalkmışken Cezayir milli mücadelesinde işgallerin ortadan kalkması için referandum yapılmıştır. Bu yönüyle bakıldığında ise iki milli mücadele farklılık göstermektedir.

Türk milli mücadelesi ile mazlum milletlerden biri olan Cezayir’in milli mücadelesi bazı farklılıklar olmasına rağmen benzer özellikler taşımaktadır. Türk milli mücadelesi, bağımsızlık savaşı veren mazlum milletlere örnek olmuştur ve aynı zamanda bağımsızlık mücadelesi veren mazlum milletler Türk milli mücadelesini ilgi ile takip etmişlerdir (Akın, 2003; Doster, 2004; Koloğlu, 2004; Şimşir, 2015; TCİTA 8, 2012).

Mazlum milletlerden biri olan Cezayir’de milli mücadele liderleri, Türk milli mücadelesini hayranlıkla yakından takip etmiş; Türk milli mücadelesinin başarıya ulaşmasını sevinçle karşılamış ve kutlama telgrafları çekmiştir (Şimşir, 2015: 54-55). Cezayir milli mücadele liderleri Fransızlara karşı M. Kemal’in propagandasını yapmışlar; hatta bazıları bu yüzden tutuklanmıştır. Cezayir Kurtuluş Devrimi’nde Cezayirli mücahitler M. Kemal’in fotoğraflarını üzerlerinde taşıyarak ona olan hayranlıklarını göstermişlerdir (Akın, 2003; Doster, 2004). Fakat Cezayir Kurtuluş Devrimi yıllarında Cezayir meselesi BM’de görüşülürken Türkiye çekimser kalmıştır. Türkiye’de 1960’ta yapılan askeri darbe sonrasında yöneticiler Cezayir meselesiyle yakından ilgilenmişlerdir. Dönemin Türk askeri ve siyasi aktörlerinden biri, daha sonraki yıllarda katıldığı bir televizyon programında, Cezayir’e gizli yollarla askeri yardım gönderdiklerini ve Cezayirli mücahitlerle görüştiklerini belirtmiştir (<https://www.youtube.com/GokTurk66/AlparslanTürkeş'inCezayirliMüslümanlarasilahyardımı>. Erişim Tarihi: 22.12.2018). Cezayir milli mücadelesi, Türk milli mücadelesi ve M. Kemal’den etkilenmiştir; ancak veri kaynakları olarak kullanılan Cezayir Tarih ders kitaplarında bu konudan bahsedilmemiştir. Aksine o dönemde Fas ve Tunus’un milli

mücadelelerinden etkilenildiği belirtilmiş ve Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Cezayirlilere yaptığı yardımlardan bahsedilmiştir.

ÖNERİLER

- ❖ Bu araştırma, Türk milli mücadelesi ile mazlum milletlerden biri olan Cezayir milli mücadelesinin ders kitaplarına yansımalarının karşılaştırılması ile ilgilidir. Aynı araştırma, her iki ülkenin çağdaşlaşma sürecinin de karşılaştırılması şeklinde genişletilebilir.
- ❖ İlgili alan yazında, Türk milli mücadelesi ile mazlum milletlerin milli mücadelelerini karşılaştıran çok az sayıda çalışma mevcuttur. Bu anlamda Türk milli mücadelesi ile mazlum milletlerin milli mücadelelerini karşılaştıran çalışmalar yapılarak alan yazın zenginleştirilebilir.
- ❖ 2018'de değiştirilen 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programından, daha önceki öğretim programında yer alan “Türk milli mücadelesinin ve Atatürkçülüğün, bağımsızlık savaşı veren mazlum milletlere örnek olduğunu fark eder.” kazanımı çıkarılmıştır. Öğretim programında bu kazanıma tekrar yer verilebilir.
- ❖ 2018'de değiştirilen 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programıyla birlikte ders kitapları da değiştirilmiştir. 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan “Mazlum Milletler” konusu çıkarılmıştır. “Mazlum Milletler” konusuna 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında tekrar yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Dursun Ali. (2005). “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılması”. (Berna Türkdoğan). Milli Mücadele Tarihi. (s. 289-302). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akın, Kenan. (2003). Cezayir’de Fransız Vahşeti ve Ötesi. İstanbul: Derin Yayınları.
- Akıncı, Tunç. (2008). 1560 Cerbe Deniz Savaşı’nın Türk ve İspanyol Tarihindeki Yeri. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksun, Ziya Nur. (2010). Osmanlı Tarihi-Osmanlı Devleti’nin Tahlilli, Tenkitli Siyasi Tarihi. 1. Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aldan, Mehmet. (2001). Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk Yolunda Yöneticiler. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Arı, Tayyar. (2008). Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi. 4. Baskı. Bursa: Mkm Yayıncılık.
- Armaoğlu, Fahir. (2010). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914. 6. Baskı. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Arslan, Ali. (2010). İstanbul’dan Çıkış Milli Mücadele’ye Giriş. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Aslan, Erdal. (2006). “Neden Tarih Öğretiyoruz?”. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 20, 162-173.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (1997). Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Balcıoğlu, Mustafa. (2005). “Batı Anadolu’nun İşgali ve Kuvâ-yı Milliye”. (Berna Türkdoğan). Milli Mücadele Tarihi. (s. 33-55). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Benamou, Georges-Marc. (2012). Bir Fransız Yalanı. (Çev. Sonat Ece Kaya), 2. Baskı. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Cebeci, Sıdıka. (2007). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı. (2004). Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabı. Cezayir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı. (2004). Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti

- Ortaokul 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı. Cezayir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti
İlkokul 3. Sınıf Tarih Ders Kitabı. Cezayir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti
İlkokul 5. Sınıf Tarih Ders Kitabı. Cezayir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Cezayir Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti
Ortaokul 4. Sınıf Tarih Ders Kitabı. Cezayir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Currey, E. Hamilton. (2007). Akdeniz'in Büyük Korsanları. (Çev.: Kerem Özdural).
İstanbul: İstiklal Yayınları.
- Çapa, Mesut. (2002). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi". Ankara
Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 29-30, 39-55.
- Demirci, Yılmaz. (2010). Amasya Tamiminin Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in
Kuruluşuna Olan Etkileri. (Yüksek Lisan Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, Ferhat. (1992). Cezayir Nereye? Geliyorum Diyen İslam Devrimi. İstanbul:
Denge Yayınları.
- Derradj, Mohamed. (2006). Osmanlıların Cezayir'e Girişi 1512-1543. (Doktora Tezi).
İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doster, Barış. (2004). Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler. İstanbul: 19 Mayıs
Kitaplığı Yayınları.
- Dönmez, Elif. (2012). Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Milli Mücadele'ye
Yansımaları. (Doktora Tezi). Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü.
- Eraslan, Cezmi. (2005). "Mudanya Mütarekesi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi, (30, 356-358). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyriçe, Elem. (2008). Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü
Bağımsızlık Mücadelesi. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü.
- Fanon, Frantz. (2012). Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi. (Çev.: Kamil
Çileçöp). 2. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Fedai, Aysel. (2008). Fransa Hâkimiyetinde Cezayir 1914-1954. (Yüksek Lisans
Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Güzel, Şehmus. (1997). Cezayir ve Berberiler. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Gölen, Zafer. (2002). "Atatürk'ün Tarih Anlayışı". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 52, 159-186.
- Hammer, J. Von. (T.y.). Büyük Osmanlı Tarihi. 9. Cilt. İstanbul: Hikmet Yayıncılık.
- Hizmetli, Sabri. (1994). Bin Badis-Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hourani, Albert. (2016). Arap Halkları Tarihi. (Çev.: Yavuz Alogan). 11. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kahraman, Kemal. (1993). "Cezayir". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (7, 486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kalyoncuoğlu, Zeynep. (2011). Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin Oluşumu. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, Saadet. (2009). Türk Kurtuluş Savaşı'nda İç ve Dış Mücadele. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, Niyazi. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kavas, Ahmet. (2006). Osmanlı-Afrika İlişkileri. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Koçak, Kemal. (1991). Cumhuriyet Döneminde Tarih Öğretimi ve Tarih Çalışmaları 1923- 1960. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koloğlu, Orhan. (2004). Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi. 2. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Konukçu, Enver. (2005). "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri". (Berna Türkdoğan). Milli Mücadele Tarihi. (s. 171-219). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köstüklü, Nuri. (2001). Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi. Konya: Günay Yayıncılık.
- Küçük, Cevdet. (2005a). "Misâk-ı Milli". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (30, 173-175). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçük, Cevdet. (2005b). "Milli Mücadele". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (30, 76-83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- La Decouverte. (1998). Cezayir Dramı-Esir Düşmüş Bir Halk. (Çev.: Erden Akbulut, Halil Hacıoğlu). İstanbul: Alan yayıncılık.
- MEB¹. Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. (2015). T.C. Resmi Gazete, 29502, 14.10.2015.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). İlköğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf Ders Kitabı. 5. Baskı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Anadol Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı. İstanbul: Netbil Basım ve Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf Ders Kitabı. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Nam, Mehmet. (2013). “İşgalden İstiklale Cezayir”. Tarih Dergisi, 55, 155-187.
- Osmanoğlu, Ahmet ve Abdoulmaged, Ahmed. (2011). “Mısır Sosyal Bilgiler Öğretim Programı”. (Cemil Öztürk). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları. (s. 327-359). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Önal, Gençosman. (2008). Cezayir’in Bağımsızlık Sürecinde Fransa’nın Yürüttüğü Siyaset ve Uygulamalar. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Özcan, Mehmet Ş. (2011). Lozan Konferansı’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Yansımaları. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, Abdullah. (1992). Cezayir Sömürü Düzenine Asil Başkaldırı. İstanbul: Emre Yayınları.
- Özkaya, Yücel. (2005a). “1919’un Siyasi Olayları”. (Berna Türkdoğan). Milli Mücadele Tarihi. (s. 23-32). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkaya, Yücel. (2005b). “Yararlı ve Zararlı Dernekler”. (Berna Türkdoğan). Milli Mücadele Tarihi. (s. 87-136). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkaya, Yücel. (2005c). “Mustafa Kemal Paşa Anadolu’da”. (Berna Türkdoğan). Milli Mücadele Tarihi. (s. 137-170). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkaya, Yücel. (2005d). “Güney, Güney-Doğu’da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar”. (Berna Türkdoğan). Milli Mücadele Tarihi. (s. 273-288). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztaş, Sezai. (2009). “Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi”. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 94-107.
- Öztuna, Yılmaz. (2011). Osmanlı Devleti Tarihi. 1. Cilt. 3. Baskı. İstanbul: Ötüken

Yayınları.

- Reis, Seyyid Muradi. (2014). Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları. 4. Baskı. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Saiduni, Nasırüddin. (1993). "Cezayir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (7,486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Seyfi, Ali Rıza. (2011). Denizler Sultanı Barbaros Hayrettin Paşa. (Çev.: İlyas Kara). İstanbul: Yediveren Yayınları. (1910).
- Sönmez, Şinasi. (2007). Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu 1954-1962. (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Süt, Rasim. (2008). İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar 1919-1921 Batı Cephesi İkmal Sistemi. (Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşir, Bilal N. (2015). Doğunun Kahramanı Atatürk. 2. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tandoğan, Muhammed. (2011). Osmanlı Devleti'nin Afrika'da Avrupa Sömürgeciliğine Karşı Siyaseti. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuğ, Osman. (2017). Uluslararası Sınavlarda Başarılı Ülkeler ve Türkiye'nin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Tasarım Boyutu Açısından İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Şerafettin. (1991). Türk Devrim Tarihi I. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uyar, Hakkı. (2007). "Atatürk Dönemi İç Politikası 1920-1938". (Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu). Yakın Dönem Türk Politik Tarihi. (s. 43-76). 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2006). Osmanlı Tarihi. 2. Cilt. 9. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üçüncü, Uğur. (2010). Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz. (Doktora Tezi). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, Tahsin. (2001). Atatürk ve Milli Mücadele. Ankara: Berikan Yayınları.
- Woodruff, William. (2006). Modern Dünya Tarihi. (Çev.: Hale Vardar, Arda Vardar). İstanbul: Pozitif Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.

9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yılmaz, Mustafa. (2006). “Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi Sempozyumu Açış Konuşması”. (Yasemin Doğaner). Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi. (s.3-6). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Yiğit, Özlem. (2011). “Pakistan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı”. (Cemil Öztürk). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları. (s. 387-413). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Şehmus UZUNER
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri	1989-Bozova
E-posta	uzuner63@hotmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Bozova Atatürk Barajı Lisesi	2006
Üniversite	Adıyaman Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	2010
Yüksek Lisans	Adıyaman Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/İlköğretim Ana Bilim Dalı/Sosyal Bilgiler Eğitimi	-

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2010-2012	Adana-Yumurtalık Barbaros İ.Ö.O.	Öğretmen
2012-2013	Mardin-Derik Ambarlı O.O.	Öğretmen
2013-....	Şanlıurfa-Bozova Kabacık O.O.	Öğretmen

Yabancı Dil	İngilizce
-------------	-----------

Yayınlar	-
----------	---